

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут економіки, управління, права та
інформаційних технологій
Кафедра економіки та публічного управління

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти магістр
на тему: «Україна в системі сучасних міграційних потоків»

Виконав: здобувач вищої освіти
за освітньою програмою Міжнародні
економічні відносини
спеціальності 292 Міжнародні економічні
відносини
ступеня вищої освіти магістр
групи 1
денної форми здобуття освіти
Зливко Аміна Сергіївна

Керівник: Дейнека Т. А.
Рецензент: Туль С. І.

Полтава 2025 року

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут економіки, управління, права та
інформаційних технологій
Кафедра економіки та міжнародних економічних відносин

Освітня програма Міжнародні економічні відносини
Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини
Рівень вищої освіти другий (магістерський)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

д.е.н., професор Петро МАКАРЕНКО
«24» грудня 2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Зливко Аміні Сергійович

1. Тема роботи: «Україна в системі сучасних міграційних потоків», керівник роботи д.е.н., професор, професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Дейнека Т. А.

Затверджено засіданням кафедри протокол № 5 від «22» вересня 2025 року

2. Строк подання здобувачем вищої освіти роботи «15» грудня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: статичні та аналітичні матеріали Державної служби статистики України, Національного банку України та Державного центру зайнятості, офіційні звіти й бази даних Міжнародної організації з міграції (ІОМ), Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (UNHCR), Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD), Світового банку, Євростату та інших міжнародних інституцій та ін.

4. Зміст пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

Розділ 1. Теоретичні основи формування та розвитку сучасних міграційних процесів.

Розділ 2. Місце України в світових та регіональних міграційних системах.

Розділ 3. Можливості та інструментальні засади повернення людського капіталу в Україну.

5. Перелік графічного матеріалу: схеми, рисунки, графіки, діаграми за темою та об'єктом дослідження

6. Дата видачі завдання «24» грудня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної магістерської роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір і затвердження теми роботи	24.12.2024 р.	
2	Складання і затвердження розгорнутого плану та завдання на кваліфікаційну роботу	24.12.2024-08.01.2025	
3	Опрацювання літературних джерел	09.01.2025-03.03.2025	
4	Збір, вивчення і обробка інформації, необхідної для виконання роботи	04.03.2025-31.03.2025	
5	Виконання теоретико-методологічного розділу роботи	01.04.2025-02.06.2025	
6	Виконання аналітичних і проектно-рекомендаційних досліджень за темою кваліфікаційної роботи	03.06.2025-17.11.2025	
7	Оформлення тексту роботи	18.11.2025-12.12.2025	
8	Попередній захист роботи на кафедрі	15.12.2025	
9	Нормо-контроль	15.12.2025	
10	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень і пропозицій	15.12.2025-22.12.2025	
11	Захист кваліфікаційної роботи	23.12.2025	

Здобувач вищої освіти _____ Аміна ЗЛИВКО
(підпис)

Керівник роботи _____ Тетяна ДЕЙНЕКА
(підпис)

АНОТАЦІЯ

Зливко А. С. Україна в системі сучасних міграційних потоків. Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти магістр за освітньо-професійною програмою Міжнародні економічні відносини 292 Міжнародні економічні відносини. Полтавський державний аграрний університет, Полтава, 2025.

Кваліфікаційна магістерська робота присвячена комплексному дослідженню трансформації міграційних процесів в Україні в контексті глобальних викликів та військової агресії, а також пошуку інструментів для збереження та повернення людського капіталу.

У роботі висвітлено теоретико-методологічні засади міжнародної міграції, розкрито її сутність, ключові чинники та класифікацію у сучасному глобалізованому просторі. Проведено аналіз світових та регіональних міграційних трендів, що визначають динаміку переміщення населення в умовах геополітичної нестабільності.

Особливу увагу приділено аналізу місця України у світовій міграційній системі. Досліджено еволюцію трудової міграції до 2022 року та оцінено катастрофічні масштаби втрат людського капіталу внаслідок вимушеної міграції, спричиненої повномасштабною війною. Виявлено деструктивний вплив міграційних відтоків на соціально-економічний розвиток держави, демографічну структуру та ринок праці.

Досліджено міжнародний досвід підтримки українських мігрантів, зокрема моделі тимчасового захисту в країнах ЄС. Обґрунтовано перспективні напрями модернізації державної міграційної політики України та розроблено рекомендації щодо створення інструментальних засад для репатріації українців та їх інтеграції в економіку післявоєнного відновлення.

Результати роботи можуть бути використані для вдосконалення стратегій національної безпеки, розробки державних програм повернення людського капіталу, а також у навчальному процесі при вивченні курсів з міжнародної економіки та демографії.

Ключові слова: міжнародна міграція, людський капітал, трудова міграція, вимушена міграція, воєнна агресія, міграційна політика, репатріація, соціально-економічний розвиток, Європейський Союз.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	9
1.1. Міжнародна міграція: сутність, чинники, класифікація та наслідки	9
1.2. Глобальні та регіональні аспекти міграції	19
Висновки до розділу 1	30
РОЗДІЛ 2. МІСЦЕ УКРАЇНИ В СВІТОВИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ МІГРАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ	32
2.1. Динаміка, географічна структура та основні чинники трудової міграції з України (до 2022 року)	32
2.2. Втрати людського капіталу внаслідок вимушеної міграції, спричиненої військовою агресією в Україні (з 2022 року)	42
2.3. Вплив міграції на соціально-економічний розвиток України	52
Висновки до розділу 2	64
РОЗДІЛ 3. МОЖЛИВОСТІ ТА ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОВЕРНЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНУ	67
3.1. Моделі підтримки українських мігрантів в ЄС	67
3.2. Перспективи повернення та напрями удосконалення міграційної політики України	75
Висновки до розділу 3	88
ВИСНОВКИ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	93
ДОДАТКИ	99

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність теми зумовлена стрімким посиленням міграційних процесів за участю України та значним впливом трудової й вимушеної міграції на демографічний та соціально-економічний розвиток держави. Після 2022 р. масштаби переміщення населення набули безпрецедентного характеру, що сформувало нові виклики для ринку праці, державного управління, соціальної системи та формування людського капіталу. У цих умовах особливо важливим є комплексний аналіз місця України в глобальних міграційних потоках, оцінка наслідків сучасної мобільності населення та визначення ефективних напрямів удосконалення державної міграційної політики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри економіки та міжнародних економічних відносин «Розвиток агропродовольчої сфери в національному та геоекономічному просторі (№ ДР 0122U201799)», «Формування та розвиток територіальних соціально-економічних систем (№ ДР 0122U201708)».

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є комплексна оцінка місця України в сучасних глобальних та регіональних міграційних потоках, виявлення ключових тенденцій трудової та вимушеної міграції, а також обґрунтування напрямів удосконалення державної міграційної політики й стратегій повернення людського капіталу.

Поставлена мета передбачає вирішення наступних завдань:

1. Розкрити теоретичні основи міжнародної міграції, визначити її сутність, класифікацію, чинники та основні наслідки.
2. Проаналізувати глобальні та регіональні тенденції міграційних процесів у сучасному світі.
3. Оцінити динаміку, географічну структуру та ключові детермінанти трудової міграції з України до 2022 року.

4. Проаналізувати параметри та наслідки вимушеної міграції українців після початку повномасштабної агресії РФ у 2022 році.

5. Визначити вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток України.

6. Дослідити моделі підтримки українських мігрантів у країнах ЄС та оцінити їх ефективність.

7. Обґрунтувати перспективи повернення українських мігрантів та напрями удосконалення державної міграційної політики.

Об'єктом дослідження є міграційні процеси України в системі сучасного міжнародного руху робочої сили.

Предметом дослідження є теоретичні, структурні, динамічні та соціально-економічні характеристики трудової та вимушеної міграції України, а також механізми державного регулювання й формування стратегій повернення людського капіталу.

Методи дослідження. Для опрацювання теоретичних положень міжнародної міграції використано методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, які дали змогу узагальнити існуючі наукові підходи, визначити сутність, чинники та класифікаційні ознаки міграційних процесів. Порівняльний метод застосовано для дослідження глобальних та регіональних тенденцій міграції, зіставлення показників різних країн та окремих груп держав. Статистичні методи (варіаційний аналіз, аналіз рядів динаміки, структурно-динамічний аналіз, індексний метод) використано для оцінки масштабів, напрямів та змін у трудовій і вимушеній міграції населення України, а також для виявлення ключових детермінант міграційних потоків у різні часові періоди. Застосування графічного методу забезпечило наочне представлення тенденцій, структури та динаміки міграційних процесів, а також порівняльних характеристик міждержавної міграції. Для дослідження впливу міграції на соціально-економічний розвиток України залучено метод економічного аналізу, включно з оцінкою прямих і непрямих ефектів, аналізом ринку праці, доходів населення, державних фінансів та демографічної ситуації. При обґрунтуванні напрямів

удосконалення державної міграційної політики та стратегій повернення людського капіталу використано метод прогнозування, структурно-логічний аналіз, а також метод експертних оцінок, що забезпечив врахування позицій міжнародних організацій, аналітичних центрів та актуальних політичних рішень.

Інформаційна базаю дослідження є комплекс статистичних, інформаційних та аналітичних матеріалів, зокрема дані Державної служби статистики України, Національного банку України та Державного центру зайнятості, офіційні звіти й бази даних Міжнародної організації з міграції (ІОМ), Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (UNHCR), Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD), Світового банку, Євростату та інших міжнародних інституцій, аналітичні матеріали Центру економічної стратегії (CES), Gradus Research, Ipsos, BDO, Всеукраїнської асоціації компаній з міжнародного працевлаштування та Офісу міграційної політики України, законодавчі та нормативні акти, а також наукові публікації, монографії, навчальні посібники, матеріали конференцій і спеціалізовані міжнародні міграційні бази даних (Migration Data Portal), що забезпечило комплексність аналізу та дозволило всебічно дослідити місце України в сучасних глобальних і регіональних міграційних потоках.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження за темою кваліфікаційної роботи було оприлюднено на 1-й Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції *Reimagining the Future: Collaborative Solutions for Global Problems* (м. Дніпро, 9-10 жовтня 2025 р.); 3-й Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «*Impact of artificial intelligence and other technologies on sustainable development*» (м. Дніпро, 11-12 грудня 2025 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано наукові праці:

Дейнека Т. А., Зливко А. С. Міграційні потоки в ЄС. *Reimagining the Future: Collaborative Solutions for Global Problems: 1 Міжнародна науково-практична інтернет-конференція* (October 9-10, 2025). FOP Marenichenko

V.V., Dnipro, Ukraine, 186 p. С. 89 – 91. URL: <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2025/10/Conference-Proceedings-October-9-10-2025-1.pdf>.

Дивнич О. Д., Зливко А. С. Глобальні тенденції міжнародної міграції у сучасному світі. *Impact of artificial intelligence and other technologies on sustainable development: 3 Міжнародна науково-практична інтернет-конференція (December 11-12, 2025)*. FOP Marenichenko V. V., Dnipro, Ukraine. 360 p. С. 145 – 147. URL: <http://www.wayscience.com/konferentsiya-3-11-12-gradnya-2025/>.

Обсяг і структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі змісту, вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків та списку використаних літературних джерел. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 99 сторінок друкованого тексту; обсяг основного тексту – 79 сторінок. Робота містить 11 таблиць, 29 рисунків, 5 додатків. Список використаних джерел налічує 52 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Міжнародна міграція: сутність, чинники, класифікація та наслідки

Міграція населення традиційно розглядається у науковій літературі як складний і багатовимірний соціально-економічний процес, що охоплює переміщення індивідів та груп між країнами й регіонами з подальшою зміною місця проживання та включенням у нові інституційні, економічні та соціокультурні умови. З огляду на глобальні демографічні, політичні та економічні трансформації, міграція сьогодні виступає одночасно і фактором розвитку, і джерелом численних ризиків для країн-донорів та країн-реципієнтів.

Міжнародна Організація Міграції (International Organisation for Migration) вважає, що міграція це переміщення людей з місця їхнього постійного проживання через міжнародний кордон або в межах держави до нового місця проживання [43].

Національне законодавство не містить чіткого визначення поняття «міграція», проте Закон України «Про імміграцію» встановлює юридичне трактування терміну «імміграція». Відповідно до цього акту, імміграцією є прибуття в Україну або залишення на її території іноземців та осіб без громадянства для постійного проживання згідно з вимогами законодавства [26].

Сутність міграції не зводиться лише до простого переміщення населення: це складна система взаємодії стимулів, бар'єрів, очікувань, економічних можливостей та інституційних рамок. Як свідчать дослідження міжнародних організацій, жодна країна не залишається поза впливом міграційних процесів – у різні історичні періоди держави стикаються або з відтоком робочої сили, або з її надходженням, відтак змінюючи структуру та

функціонування національних ринків праці, соціальних систем і механізмів формування економічного зростання.

Міжнародна міграція містить три складові [8]:

1) еміграція означає виїзд осіб за межі держави із зміною місця постійного проживання. Країнами еміграції вважають ті держави, з яких населення вибуває з різною метою – працевлаштування, возз'єднання родини, навчання чи інші мотиви;

2) імміграція трактується як в'їзд іноземців до певної країни для постійного або тимчасового проживання. Відповідно, країнами імміграції є держави, до яких прибуває більше людей, ніж залишає їхню територію.

3) рееміграція передбачає повернення громадян, які раніше емігрували, до країни походження, що може бути зумовлено соціально-економічними, політичними, сімейними чи іншими чинниками.

У процесі вивчення міграційних переміщень населення важливе значення має систематизація факторів, які зумовлюють мобільність населення. Загалом вони охоплюють комплекс об'єктивних і суб'єктивних причин, що формують мотивацію до зміни місця проживання. У наукових джерелах вирізняють декілька основних груп чинників міграції [19; 23].

1. Природно-кліматичні фактори здійснюють опосередкований, проте довгостроковий вплив на міграційну активність населення. Зі зростанням рівня соціально-економічного розвитку суспільства роль природного чинника поступово слабшає, однак не зникає повністю.

Необхідність акліматизації у регіонах із несприятливими природними умовами позначається на стані здоров'я населення, знижує комфорт проживання та створює додаткові бар'єри для довгострокового перебування. Навпаки, сприятливі кліматичні характеристики, доступність природних ресурсів та екологічна безпека формують передумови для привабливості територій і притоку населення.

2. Екологічні фактори. Погіршення довкілля є одним із значущих чинників вимушеної міграції. Несприятлива екологічна ситуація, техногенні

аварії, забруднення повітря, води та ґрунтів знижують якість життя та стимулюють відтік населення з таких територій.

Екологічні катастрофи, аварії на промислових об'єктах, наслідки війни чи руйнування інфраструктури можуть призвести до формування великих потоків внутрішньо переміщених осіб або навіть міжнародних біженців.

3. Економічні фактори є одними з найвагоміших стимулів до міграції. Їх зміст охоплює: структуру економіки та її здатність створювати робочі місця; рівень зайнятості та безробіття; номінальний і реальний рівень заробітної плати; податкові умови та вартість життя; рівень і доступність житла; перспективи професійної самореалізації.

Економічно розвинені країни, які пропонують більш високу оплату праці, кращі умови зайнятості та соціальні гарантії, традиційно виступають центрами притягання іноземних працівників.

4. Демографічні характеристики регіону суттєво впливають на інтенсивність міграційних потоків. До них належать: співвідношення вікових груп; статеву структуру населення; шлюбно-сімейний стан; рівні народжуваності та смертності; рівень демографічного навантаження.

Демографічні диспропорції, такі як старіння населення, дефіцит робочої сили або надлишок молоді, можуть як стимулювати відтік населення, так і створювати попит на іноземних мігрантів.

5. Етнічні та культурні фактори: етнічні особливості, традиції, звичаї, релігія та загальний культурний контекст можуть як сприяти, так і стримувати міграційні рухи.

До етнічних факторів також належать міжетнічні конфлікти, дискримінація, релігійне переслідування чи інші форми напруження, які у сучасному світі створюють значні потоки вимушених переселенців, біженців та осіб, які потребують міжнародного захисту.

6. Соціально-психологічні фактори: різниця в рівні життя, добробуті та соціальних стандартах між країнами чи регіонами. Люди схильні переміщуватися до територій із вищими доходами, кращими умовами праці,

розвиненими соціальними послугами, доступною медициною, якісною освітою та стабільністю. У цьому контексті країни з високим рівнем добробуту є переважно реципієнтами мігрантів, тоді як держави з низьким рівнем доходів – донорами.

7. Правове середовище створює умови або бар'єри для мобільності населення. Посилення міграційних обмежень, контроль на кордонах, складні процедури отримання дозволів на проживання та працевлаштування знижують рухомість населення. Натомість лібералізація візових режимів, введення гуманітарних механізмів (наприклад, тимчасовий захист), спрощення правил в'їзду й роботи, навпаки, сприяють зростанню міграційних потоків.

8. Політичні фактори такі, як політична нестабільність, зміна режиму, репресії, обмеження свобод, переслідування за політичними мотивами та порушення прав людини є сильними чинниками вимушеної міграції.

Масові переміщення часто виникають унаслідок політичних криз, державних переворотів, авторитарних тенденцій чи конфліктів між владою та громадянами.

9. Військові фактори. Воєнні дії, збройні конфлікти, окупація територій, терористичні атаки, насильство та руйнування інфраструктури є одними з найпотужніших стимулів до вимушеного переміщення населення у XXI столітті. Військові фактори призводять до виникнення великих потоків біженців, вимушених переселенців та шукачів притулку. Саме вони нині визначають міграційні процеси в Україні.

У наукових дослідженнях міжнародна міграція класифікується за низкою критеріїв, що дає змогу виокремити її форми, типи та специфічні прояви (рис. 1.1).

У межах міжнародної трудової міграції, залежно від просторового масштабу та географічного горизонту переміщення, виділяють декілька її видів.

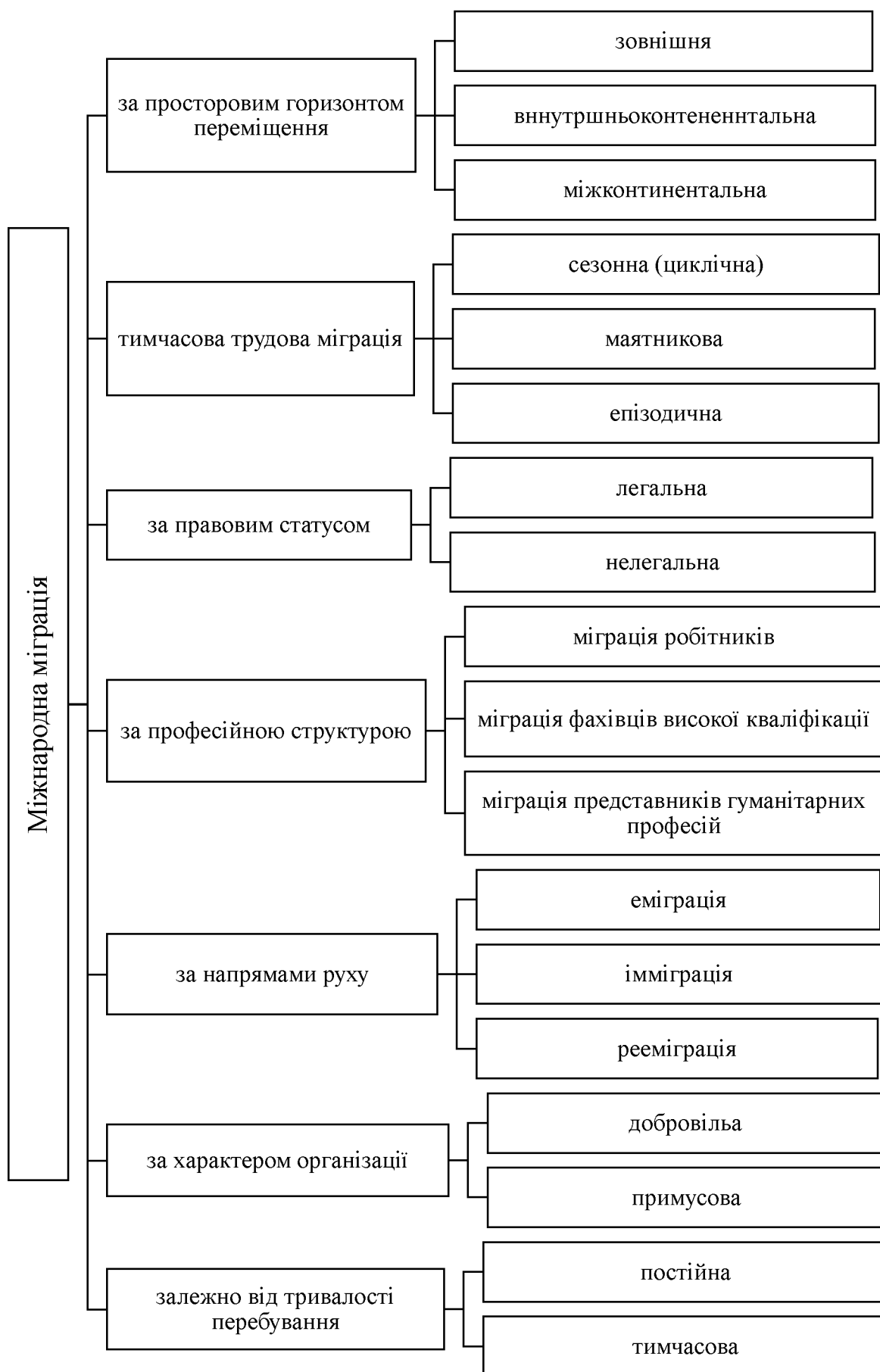

Рис. 1.1. Класифікація міжнародної міграції

Джерело: побудовано автором за [16; 17]

Зовнішня міграція охоплює переміщення населення за межами певної держави, тоді як внутрішньоконтинентальна міграція передбачає мобільність між країнами одного континенту. Міжконтинентальна міграція, відповідно, пов'язана з переміщенням між державами різних частин світу.

Особливе місце займає тимчасова трудова міграція, що означає виконання роботи за кордоном протягом обмеженого періоду з подальшим поверненням до країни походження або переїздом до іншої держави.

Тимчасова міграція поділяється на кілька форм [16; 17]:

- сезонна (циклічна) – регулярні переміщення працівників на певний сезон, переважно з метою виконання сільськогосподарських робіт, після чого відбувається повернення на батьківщину;
- маятникова – періодичні виїзди за кордон для праці, здебільшого до сусідніх держав, за наявності відповідних міждержавних угод;
- епізодична – нерегулярні поїздки за кордон з діловою, культурною, рекреаційною або іншою метою.

За правовим статусом мігрантів міжнародна трудова міграція поділяється на [16; 17]:

- легальну, яка відбувається в межах національного та міжнародного законодавства (наприклад, за наявності віз, дозволів на роботу);
- нелегальну, що передбачає незаконне перетинання кордону або порушення правил перебування у приймаючій країні.

З огляду на професійну структуру трудових потоків виокремлюють:

- міграцію робітників;
- міграцію фахівців високої кваліфікації (наприклад, інженерів, програмістів);
- міграцію представників гуманітарних професій – артистів, діячів культури тощо.

За рівнем кваліфікації працівників міграція розподіляється на:

- низькокваліфіковану (хатні працівники, доглядальники тощо);
- висококваліфіковану (конструктори, інженери, IT-фахівці);

– інтелектуальну міграцію, що включає переміщення науковців та дослідників і часто позначається терміном «відплив інтелекту».

За напрямками руху трудові потоки поділяються на [16; 17]:

- еміграцію – виїзд працездатного населення за межі країни;
- імміграцію – в'їзд іноземних працівників до держави;
- рееміграцію – повернення осіб, які раніше емігрували.

За характером організації міграційних процесів розрізняють:

- добровільну міграцію, за якої рішення приймається самою особою;
- примусову міграцію, що пов'язана з юридичними рішеннями або зовнішнім тиском, зокрема вимушеним виселенням громадян.

Залежно від тривалості перебування у приймаючій країні міжнародна трудова міграція поділяється на:

- постійну, що передбачає остаточну зміну місця проживання;
- тимчасову, орієнтовану на роботу чи проживання протягом визначеного строку.

Міграція має подвійний характер наслідків – для країн-реципієнтів вона здебільшого забезпечує додаткову пропозицію робочої сили, частково компенсує дефіцит кадрів у певних секторах, підтримує економічну активність у демографічно старіючих суспільствах. Натомість для країн-донорів, таких як Україна, міграція є джерелом значних соціально-економічних втрат, пов'язаних із втратою людського капіталу, зниженням продуктивності національної економіки, розбалансуванням інституційної та фіскальної системи (табл. 1.1).

Найбільш критичною формою міграційних втрат є «відтік мізків» – виїзд за кордон висококваліфікованих фахівців, науковців, інженерів, творчих професіоналів та студентської молоді. У науковому дискурсі цей феномен характеризується як загроза національній інноваційній системі, оскільки позбавляє країну найпродуктивнішої частини трудового потенціалу та знижує відтворення інтелектуально-містких галузей.

Негативні наслідки міграції населення

Сфера	Країна вибуття	Країна прибуття
Економічна	Міграція спричиняє відтік економічно активного населення, що погіршує якість трудового потенціалу, посилює дефіцит кваліфікованих кадрів та уповільнює економічний розвиток.	Притік мігрантів може знижувати рівень оплати праці в окремих секторах, підвищувати конкуренцію на ринку праці та стимулювати поширення неформальної зайнятості.
Освітньо-наукова	Держава зазнає втрат інвестицій у розвиток людського капіталу, оскільки значна частина освічених та кваліфікованих фахівців реалізовує свої знання та навички за кордоном.	Країна, що приймає мігрантів, також може втрачати вкладений у людський капітал ресурс у випадку рееміграції працівників
Соціально-демографічна	Міграція створює соціально-психологічні труднощі для сімей мігрантів, сприяє демографічному дисбалансу, знижує рівень народжуваності та може посилювати проблему «старіння нації»	Посилюється соціальна напруга в суспільстві, зростають витрати держави на соціальну підтримку та інтеграцію іммігрантів, можливе загострення проблеми культурної адаптації
Валютно-фінансова	Знижується обсяг валютно-фінансових операцій, оскільки доходи мігрантів формуються за межами держави	Можливі втрати капіталу через виведення коштів мігрантами до країни походження у вигляді грошових переказів
Податкова	Мігранти можуть ухилятися від сплати податків на батьківщині, що зменшує податкові надходження до бюджету	Виникає ризик уникнення мігрантами сплати податків через неформальне працевлаштування або незаконний статус перебування
Інвестиційна	Зменшуються потенційні інвестиційні ресурси, оскільки частина доходів громадян, які перебувають за кордоном, інвестується поза межами держави	Посилюється інвестиційний ризик різного характеру, зокрема соціального, економічного та політичного, пов'язаний зі збільшенням масштабів міграції
Інноваційно-технологічна	Відбувається відтік інтелектуальних ресурсів, технологічних ідей та наукових розробок	Не всі технології та інновації, які пропонують мігранти, можуть бути ефективно впроваджені через різний рівень розвитку економіки
Культурна	Зростає ризик розмивання та втрати культурної ідентичності через тривале проживання громадян за кордоном	Можливе посилення культурних суперечностей у суспільстві, зростання ризику міжнаціональних конфліктів

Джерело: складено автором за [21]

Міграція може тимчасово знижувати безробіття, однак у довгостроковій перспективі створює дефіцит кадрів, що стримує економічне зростання та знижує інвестиційну привабливість.

Разом з тим, теоретичні підходи визнають, що навіть у разі значних втрат можливі й позитивні ефекти, зокрема підвищення рівня заробітних плат у дефіцитних секторах, стимулювання модернізації ринку праці, а також надходження міжнародних трансфертів від мігрантів, які залишилися за кордоном (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Позитивні наслідки міграції населення

Сфера	Країна вибуття	Країна прибуття
Економічна	Зменшення рівня безробіття, зниження тиску на ринок праці; підвищення конкуренції серед працівників, що залишаються в країні.	Зростання внутрішнього попиту на товари та послуги, зменшення дефіциту робочої сили, забезпечення роботодавців додатковими трудовими ресурсами.
Освітньо-наукова	Розширення професійних та міжособистісних контактів мігрантів з провідними науковцями світу.	Економія на витратах держави та роботодавців на підготовку кадрів; залучення до формування професійних та наукових міжнародних мереж; підсилення кадрового потенціалу.
Соціально-демографічна	Підвищення добробуту сімей мігрантів через грошові перекази; покращення умов життя домогосподарств.	Розширення соціальних зв'язків, часткове розв'язання демографічних проблем, зокрема уповільнення старіння населення.
Валютно-фінансова	Значні валютні надходження у вигляді грошових переказів трудових мігрантів.	Можливість залучення мігрантами фінансових засобів і валютних ресурсів, які можуть бути інвестовані в економіку приймаючої країни.
Податкова	Додаткові бюджетні надходження від діяльності посередницьких структур та компаній, які співпрацюють з мігрантами.	Додаткові податкові надходження від діяльності підприємців-нерезидентів та офіційно працевлаштованих мігрантів.
Інвестиційна	Розширення можливостей інвестування завдяки збільшенню доходів домогосподарств, фінансових нагромаджень мігрантів.	Приплив капіталу, створення нових підприємств та робочих місць мігрантами-підприємцями, активізація інвестиційної діяльності.
Інноваційно-технологічна	Підвищення професійної кваліфікації працівників, які здобувають досвід за кордоном; повернення в країну нових технологічних ідей, сучасних практик та розробок.	Обмін знаннями та технологіями, притік інноваційних ідей, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності національних виробників.
Культурна	Формування відкритості до інших культур, поширення інтегрованих культурних моделей.	Розвиток багатокультурного середовища, взаємний обмін культурними цінностями; формування інклюзивного соціального простору.

Джерело: складено автором за [21]

Сучасні європейські країни, зокрема держави Центральної та Східної Європи, демонструють, що значні міграційні втрати не є незворотними та можуть бути компенсовані за умови проведення ефективної економічної та соціальної політики. Досвід Польщі та країн Балтії свідчить, що модернізація економіки, інтеграція до глобальних ринків, підвищення якості освіти та стимулювання повернення мігрантів здатні змінити структуру міграційних потоків.

Ключовими чинниками успіху цих країн були: прискорення економічного зростання; гнучка політика зайнятості; зниження молодіжного безробіття; інвестиції у людський капітал; залучення іноземних працівників за контрольованими схемами; розвиток регіональної інфраструктури та підвищення якості життя.

Особливої уваги заслуговує те, що у країнах Балтії розвиток системи освіти, включаючи обов'язкове вивчення кількох іноземних мов, став фактором не лише мобільності, а й конкурентоспроможності, забезпечивши молоді доступ до сучасних інтелектуальних ринків.

Для України цей досвід є актуальним у контексті необхідності післявоєнного відновлення та уникнення подальшого зростання міграційних втрат.

Повномасштабна війна в Україні сформувала якісно нові міграційні потоки, які не вписуються у класичні моделі трудової міграції. Їх специфічними ознаками є:

- вимушений характер переміщення;
- масовість і швидкість мобільності;
- економічна вразливість переселенців;
- тимчасовий, але тривалий статус перебування за кордоном;
- особливі інституційні умови приймаючих країн (режим тимчасового захисту ЄС);
- швидка інтеграція частини мігрантів у ринок праці країн ЄС.

Унаслідок цього формуються нові ризики та перспективи для України: зростання ймовірності тривалої еміграції, втрата робочих місць у

зруйнованих регіонах, поглиблення демографічної кризи, а також можливі вигоди від підвищення соціально-професійної інтеграції українців у європейські ринки праці.

1.2. Глобальні та регіональні аспекти міграції

У 2024 р. кількість міжнародних мігрантів у світі становила 304 млн., що майже подвоїлося з 1990 р., коли у світі налічувалося приблизно 154 млн. міжнародних мігрантів (рис. 1.2). Незважаючи на значне зростання абсолютної кількості міжнародних мігрантів протягом останніх десятиліть, їхня частка у населенні світу залишається невеликою: у 2024 р. лише 3,7 % людей у світі становили міжнародні мігранти, що лише незначно перевищує 2,9 % у 1990 р.

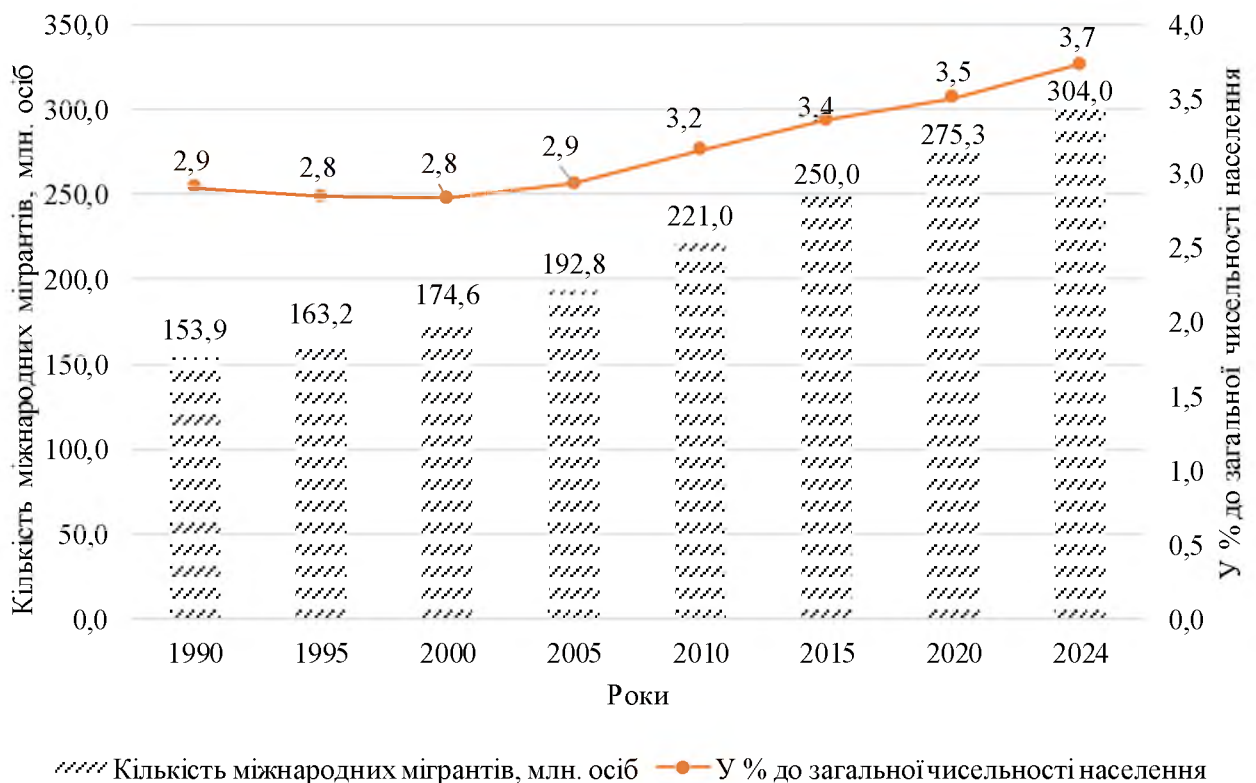

Рис. 1.2. Кількість міжнародних мігрантів у світі та як частка світового населення, 1990 – 2024 рр.

Джерело: побудовано автором за [41; 44]

Статистичні дані за 1990 – 2024 рр. демонструють стійку та довготривалу тенденцію концентрації міжнародних мігрантів у країнах із високим рівнем доходу. Протягом досліджуваного періоду їх чисельність у цій групі збільшилася з 77 млн. осіб у 1990 р. до 199 млн осіб у 2024 р. (65,8 % міжнародних мігрантів), що свідчить про суттєве зростання привабливості таких держав для трудової та вимушеної міграції. Ця тенденція зумовлена ширшими можливостями працевлаштування, вищими соціальними стандартами та стабільнішими економічними умовами в країнах-реципієнтах (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Чисельність міжнародних мігрантів у розрізі груп країн за рівнем доходу, млн. осіб 1990 – 2024 рр. (на середину року)

Країни за рівнем доходу	Роки							
	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2024
Країни з високим рівнем доходу	77,0	90,3	104,0	121,6	143,7	165,5	181,9	199,1
Країни з рівнем доходу вище середнього	29,7	29,5	29,6	31,0	33,7	36,7	42,2	47,0
Країни з рівнем доходу нижче середнього	37,4	34,0	33,0	31,9	34,2	36,8	38,1	42,1
Країни з низьким рівнем доходу	8,7	8,2	6,8	7,1	8,0	9,5	11,7	14,4

Джерело: розраховано автором за [41]

Країни з рівнем доходу вище середнього також характеризуються зростанням міграційних потоків, однак темпи їхнього приросту є помірнішими. Чисельність мігрантів у цій групі збільшилася з 29,7 до приблизно 47 млн. осіб або 15,5 % світових мігрантів. Це свідчить про поступове посилення ролі цих держав як нових центрів економічного тяжіння, зокрема завдяки індустріалізації, активному розвитку ринку праці та зростанню внутрішнього попиту на робочу силу.

Значно повільніше зростає чисельність мігрантів у країнах із рівнем доходу нижче середнього. Хоча їх кількість збільшилася з 37 до

42,1 млн. осіб у 2024 р., динаміка залишається нестабільною. Це може відобразити обмежені можливості економічного залучення мігрантів та залежність таких держав від зовнішніх шоків, що знижує їхню здатність виступати привабливими країнами призначення.

Найменша частка міжнародних мігрантів традиційно припадає на країни з низьким рівнем доходу, хоча навіть тут спостерігається зростання – з 8,7 до 14,4 млн. осіб у 2024 р. або 4,8 % міжнародних мігрантів. Проте збільшення чисельності мігрантів у цій групі переважно пов'язане не зі зростанням економічної привабливості, а з вимушеною міграцією, яка зумовлена конфліктами, нестабільністю та гуманітарними кризами.

У цілому структура міжнародної міграції за рівнем доходу країни призначення демонструє чітку поляризацію: більшість мігрантів тяжіють до високорозвинених економік, тоді як країни з нижчим рівнем доходу відіграють порівняно незначну роль у глобальному перерозподілі робочої сили. Така асиметрія підкреслює нерівномірність світового соціально-економічного розвитку та вплив цих диспропорцій на формування глобальних міграційних потоків.

У структурі міжнародних мігрантів простежуються істотні зрушення (рис. 1.3). Частка Азії у світовому міграційному обсязі стабільно зростає – з 41,9 % у 1990 р. до 42,8 % у 2024 р., що корелює з поширенням азійських міграційних коридорів та зростанням економічної ролі регіону. Водночас частка Європи хоча й залишається однією з найбільших, знизилася з 32,5 % у 1990 р. до 21,6 % у 2024 р., що може пояснюватися як зменшенням темпів притоку мігрантів відносно інших регіонів, так і демографічними змінами. Частка Америки та Африки демонструє поступове підвищення, що свідчить про зростання ролі цих регіонів як важливих напрямів та джерел міграції.

Динаміка зростання чисельності мігрантів у Африці (з 19,7 млн. у 1990 р. до 45,8 млн. у 2024 р.) та Америці (з 17,3 млн. до 52,8 млн. відповідно) вказує на розширення регіональних міграційних процесів, зокрема внаслідок економічних, політичних і кліматичних чинників.

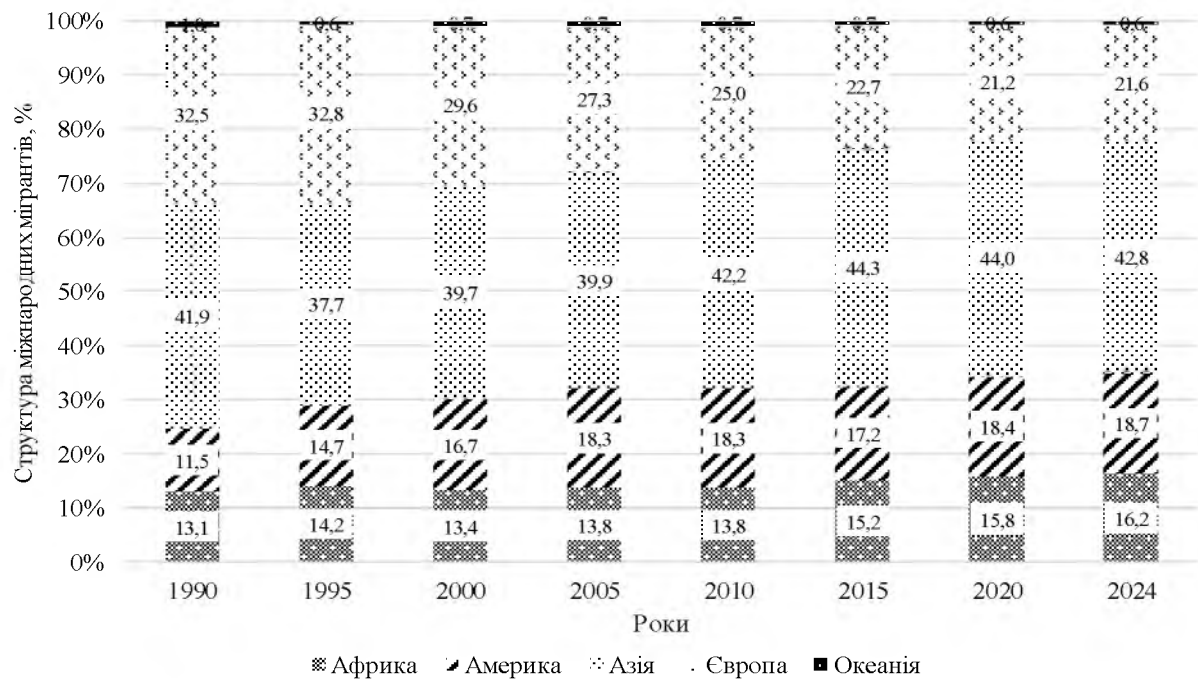

Рис 1.3. Структура загальною кількістю міжнародних мігрантів за регіонами на середину 1990 – 2024 рр.

Джерело: побудовано автором за [44]

Поступове, але стабільне збільшення чисельності мігрантів в Океанії (з 1,5 млн. до 1,6 млн.) підтверджує низьку, але відносно сталу мобільність у цьому регіоні.

Загалом результати аналізу свідчать про глобальне посилення міжнародної мобільності населення та суттєву зміну регіональної структури світової міграції за останні три десятиліття. Міграція все більше концентрується в Азії та Африці, тоді як відносний внесок Європи зменшується, незважаючи на абсолютне зростання кількості мігрантів.

Аналіз динаміки прийняття міжнародних мігрантів за регіонами призначення у 1990 – 2024 рр. засвідчує суттєве зростання масштабів міжнародної мобільності та нерівномірний розподіл міграційних потоків між регіонами світу (табл. 1.4). Упродовж досліджуваного періоду Європа стабільно залишалася ключовим центром тяжіння міжнародних мігрантів, збільшивши їхню чисельність із 51,5 млн. у 1990 р. до 94,1 млн. у 2024 р. Це зростання відображає її економічну привабливість, розвинені ринки праці, інституційну стабільність та участь у глобальних процесах переміщення

населення. Європа, таким чином, утримує статус провідного світового міграційного хабу.

Таблиця 1.4

**Прийняття міжнародних мігрантів за регіонами призначення,
1990-2024 рр., млн. осіб**

Регіони світу	Роки							
	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2024
Європа	51,5	56,5	59,2	65,8	72,5	75,7	83	94,1
Північна Америка	27,5	33,4	40,4	45,7	51	56	58,8	61,2
Південна Америка	4,3	4,2	4,2	4,4	5,2	5,7	10,2	12,6
Африка	16,2	16,7	15,4	16,6	17,8	22,7	25,3	29,2
Західна Азія	14,5	16,5	18,1	21,3	30,1	41,8	45,8	49,2
Східна та південно-східна Азія	6,7	8,3	10,5	12,7	16,1	18,8	21,1	22,6
Центральна та південна Азія	25,5	20,1	18,9	17,6	18,2	17,7	17,7	20,4
Австралія на Нова Зеландія	4,5	4,8	5,1	5,7	6,8	7,9	8,9	9,6

Джерело: розраховано автором за [44]

Північна Америка була й залишається другим найбільшим реципієнтом міжнародних мігрантів. Її міграційний приріст – від 27,5 млн. у 1990 р. до 61,2 млн. у 2024 р., що свідчить про високу інтеграційну здатність регіону та про постійний попит на робочу силу, зумовлений як економічними, так і демографічними чинниками. Прискорене зростання мігрантів також зафіксоване у низці регіонів Азії. Зокрема, країни Південно-Західної Азії (насамперед держави Перської затоки) суттєво збільшили чисельність залучених мігрантів – із 14,5 млн. до 49,2 млн., що відображає роль трудової міграції в їхній економічній моделі розвитку.

Показовою є й динаміка прийняття мігрантів у країнах Африки, де чисельність міжнародних мігрантів зросла майже вдвічі – з 16,2 млн. до 29,2 млн. у 2024 р. Це свідчить про посилення внутрішньорегіональної мобільності та про зміну характеру африканських міграційних потоків, які дедалі частіше зосереджуються у межах континенту. Аналогічно, зростання у Східній та Південно-Східній Азії (із 6,7 млн. до 22,6 млн.) відображає

активізацію міграційних процесів на тлі економічної інтеграції та розвитку виробничих кластерів.

Південна Америка, Центральна та Південна Азія, а також Австралія й Нова Зеландія демонструють стабільне, хоч і менш інтенсивне зростання кількості прийнятих мігрантів. Хоча їхні абсолютні показники менші порівняно з провідними регіонами, вони також зазнали помітних структурних змін, що свідчить про глобальне розширення географії міжнародної мобільності.

Сполучені Штати Америки прийняли більше міжнародних мігрантів, ніж будь-яка інша країна у 2024 р., а саме 52,4 млн. Німеччина була другим провідним місцем призначення для міжнародних мігрантів, прийнявши 16,8 млн., далі йшли Саудівська Аравія (13,7 млн.), Велика Британія (11,8 млн.), Франція (9,2 млн.), Іспанія (8,9 млн.), Канада (8,8 млн.), Об'єднані Арабські Емірати (8,2 млн.), Австралія (8,1 млн.), російська федерація (7,6 млн.), Туреччина (7,1 млн.) та Італія (6,6 млн.) (рис. 1.4) [41].

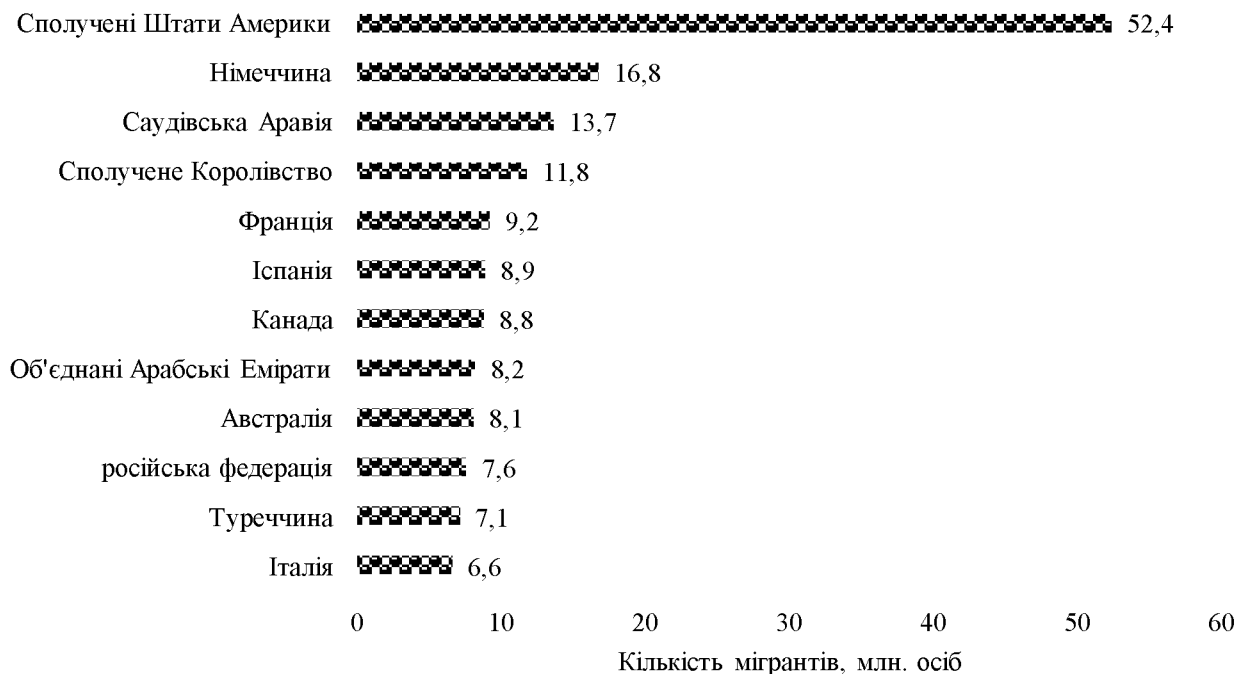

Рис. 1.4. Кількість міжнародних мігрантів у 12 провідних країнах призначення, 2024 р.

Джерело: побудовано автором за [41]

Упродовж 1990 – 2024 рр. частка міжнародних мігрантів у світовій демографічній структурі зростає майже в усіх регіонах, що свідчить про стійку тенденцію глобалізації міграційних потоків (рис. 1.5). Найвищі показники традиційно спостерігаються в економічно розвинених регіонах – Європі, Північній Америці та Океанії, що зумовлено їх високим рівнем економічного розвитку, стабільністю та значною потребою в робочій силі.

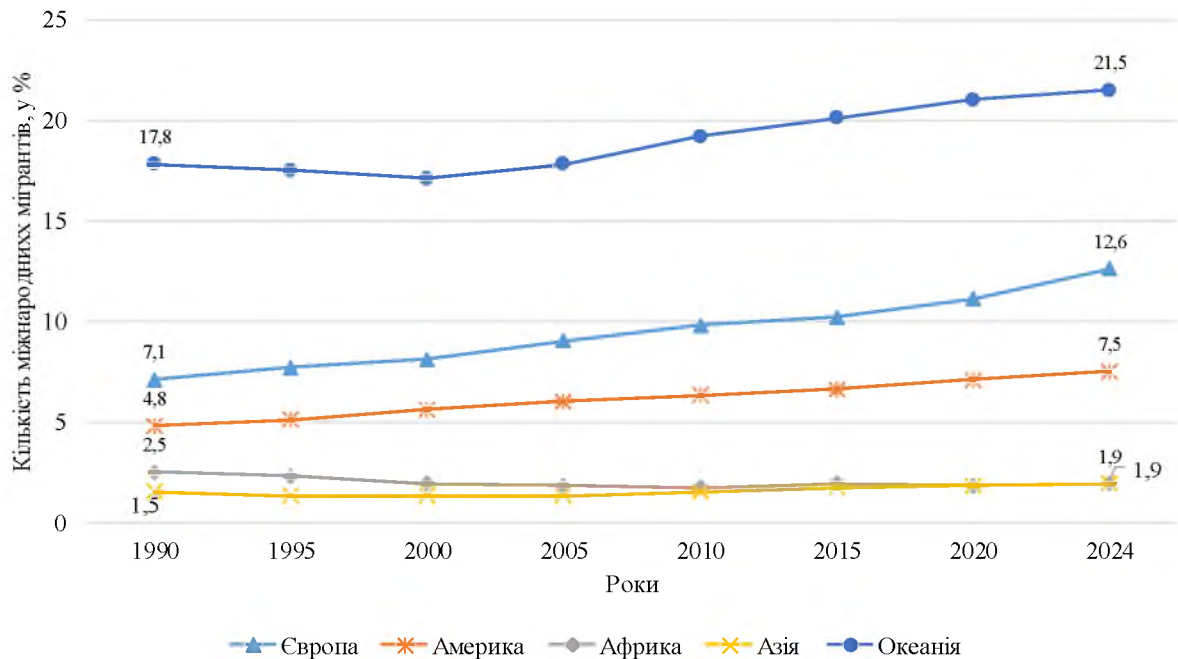

Рис. 1.5. Частка мігрантів у відсотках від загальної чисельності населення, 1990 – 2024 рр.

Джерело: побудовано автором за [44]

Європа демонструє стабільне зростання: від 7,1 % у 1990 р. до 12,6 % у 2024 р. Найдинамічніший приріст характерний для Західної Європи, де частка мігрантів збільшилася майже вдвічі – з 9,6 % до 18,4 %. Це свідчить про формування Європейського Союзу як одного з головних центрів тяжіння зовнішніх міграцій, зокрема через розширення ЄС, формування спільного ринку праці та міграційні кризи 2010-х та 2020-х років.

У Північній Америці рівень мігрантів також суттєво зріс – з 9,8 % до 15,9 %, що відображає сталість імміграційної моделі США та Канади, орієнтованої на залучення кваліфікованих та економічно активних груп

населення. Загалом по Америці динаміка помірніша, але теж позитивна, що підтверджує нерівномірний характер регіональних міграційних процесів.

Африка та Азія протягом досліджуваного періоду зберігають найнижчі показники – близько 2 %. Це свідчить про те, що ці регіони залишаються більше донорами, ніж реципієнтами міграційних потоків, що зумовлено соціально-економічними проблемами, політичною нестабільністю та обмеженими можливостями для залучення іммігрантів.

Океанія характеризується найбільшою концентрацією мігрантів відносно чисельності населення – 21,5 % у 2024 р., що є найвищим показником серед усіх регіонів. Це підтверджує роль Австралії та Нової Зеландії як високопривабливих напрямів міграції завдяки ліберальним імміграційним політикам та високим стандартам життя.

Отже, аналізовані дані підтверджують загальносвітову тенденцію зростання інтенсивності міжнародної міграції, водночас виявляючи суттєві регіональні відмінності, що зумовлені рівнем розвитку країн, демографічними процесами та міграційною політикою.

У 2024 р. майже половина (45 %) усіх міжнародних мігрантів у світі проживали у своєму регіоні походження. Європа мала найбільшу частку внутрішньорегіональної міграції, причому 74 % всіх мігрантів, народжених у Європі, проживали в іншій європейській країні чи регіоні. Аналогічно, 73 % міжнародних мігрантів з Океанії проживали в регіоні, а 64 % всіх мігрантів, народжених у країнах Африки на південь від Сахари, жили в іншій країні чи регіоні регіону у 2024 р. Натомість, Центральна та Південна Азія мала найбільшу частку (75 %) своєї діаспори, яка проживала за межами регіону. Інші регіони з великою часткою транснаціонального населення, що проживало за межами їхнього регіону походження, включали Латинську Америку та Карибський басейн (71 %) та Північну Америку (73 %) [41].

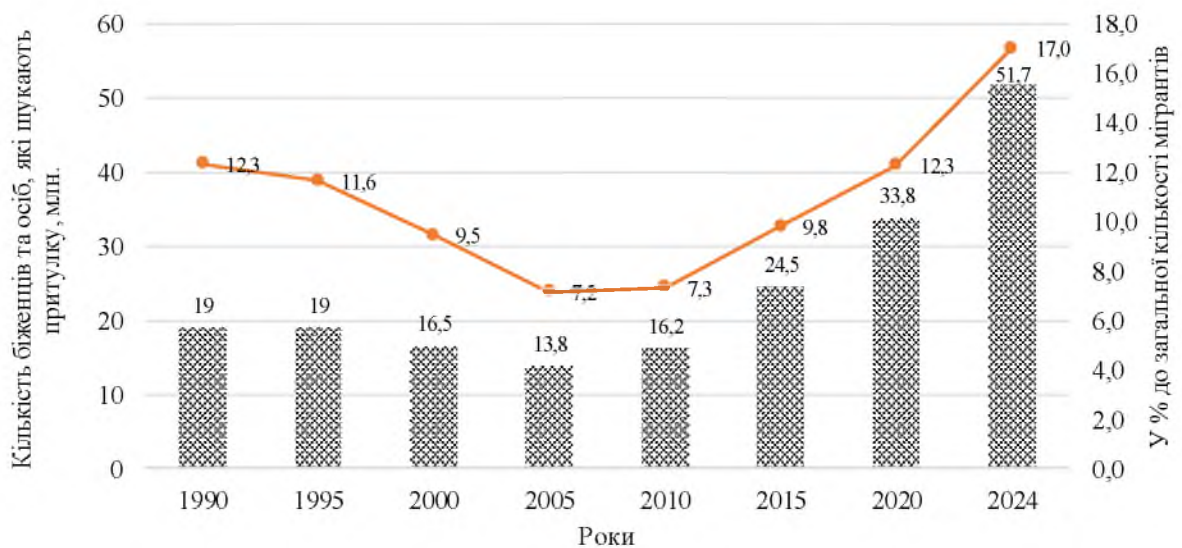
Кількість біженців та осіб, які шукають притулку, що були змушені тікати через міжнародні кордони внаслідок переслідувань, конфліктів, насильства та порушень прав людини, зростає до безпрецедентного рівня.

Станом на середину 2024 р. у світі налічувалося близько 38 млн. біженців, з яких:

- 32 млн. перебували під мандатом Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН);
- 6 млн. – під мандатом Близькосхідного агентства ООН для допомоги палестинським біженцям та організації робіт (БАПОР).

Крім того, було 8 млн. осіб, які шукають притулку, і майже 6 млн. «інших осіб, які потребують міжнародного захисту».

Загалом, 51,7 млн. людей або кожен шостий міжнародний мігрант у світі у 2024 р. були примусово переміщені через міжнародні кордони (рис. 1.6). Це найвищий показник, зафіксований з 1950-х років, коли розпочалася глобальна серія даних про біженців.

▒ Біженці та особи, які шукають притулку — у % до загальної кількості міжнародних мігрантів

Рис. 1.6. Кількість міжнародних мігрантів та кількість біженців як частка від усіх міжнародних мігрантів, 1990 – 2024 рр.

Джерело: побудовано автором за [4438]

Частка біженців у загальній кількості міжнародних мігрантів також демонструє значну зміну. У 1990 р. вона становила 12,3 %, однак протягом наступних п'ятнадцяти років спостерігалася тенденція до зниження – до мінімального рівня 7,2 % у 2005 р. Це свідчить про переважання економічної

та трудової міграції в той період і порівняно меншу інтенсивність примусової міграції.

Починаючи з 2010 р., частка біженців почала зростати, досягнувши 17 % у 2024 р., що свідчить про різке збільшення ролі вимушеної міграції в глобальних міграційних процесах. Зокрема, суттєве прискорення зростання після 2015 р. корелює з ескалацією конфліктів на Близькому Сході, міграційною кризою в Європі, а також повномасштабними війнами та соціальними потрясіннями останнього десятиліття.

Таким чином, у структурі міжнародної міграції відбувається зміщення акцентів від переважно економічної мобільності до зростання масштабів вимушеного переміщення населення. Підвищення частки біженців до рекордного рівня у 2024 р. вказує на поглиблення глобальних гуманітарних викликів та посилення потреби у міжнародному регулюванні, координації та підтримці країн, які приймають біженців.

Більшість людей, які тікають від конфліктів та переслідувань, залишаються поблизу своїх країн походження. Станом на кінець 2024 р. 67 % біженців прийняли сусідні країни, що відповідає показникам попередніх років.

Країни з низьким рівнем доходу продовжували приймати непропорційно велику частку переміщених осіб у світі, як з огляду на розмір їхнього населення, так і з огляду на доступні їм ресурси. Ці країни становлять 9 % світового населення і лише 0,6 % світового валового внутрішнього продукту, проте вони прийняли 19 % біженців. Сюди входять дуже великі популяції біженців у Чаді, Демократичній Республіці Конго, Ефіопії, Судані та Уганді. Частка біженців, яких прийняли країни з рівнем доходу нижче середнього, включаючи Бангладеш і Пакистан, знизилася до 17 % на кінець 2024 р. з 28 % на кінець 2023 р. Це відбулося через перекласифікацію Ісламської Республіки Іран, яка приймає 3,5 млн. біженців, до країн із рівнем доходу вище середнього за класифікацією Світового банку. Унаслідок цієї перекласифікації відсоток біженців, яких прийняли країни з рівнем доходу

вище середнього, зріс до 37 %. Іншими країнами з рівнем доходу вище середнього, які приймають велику кількість біженців, є Туреччина, Колумбія та Перу. Країни з високим рівнем доходу, на які припадає більшість світового багатства, прийняли 27 % біженців на кінець 2024 р. Це на 3 % більше, ніж на кінець 2023 року, оскільки спостерігалось збільшення кількості біженців, яких прийняли майже всі країни з високим рівнем доходу [38].

До найменш розвинених країн входять 44 країни, зокрема Бангладеш, Чад, Демократична Республіка Конго, Ефіопія, Руанда, Південний Судан, Судан, Уганда, Об'єднана Республіка Танзанія та Ємен. Загалом на них припадає 1,4 % світового валового внутрішнього продукту, проте вони прийняли майже 23 % всіх біженців у світі. На кінець 2024 р. кількість біженців у найменш розвинених країнах становила 8,4 млн., що на 9 % більше, ніж на кінець 2023 р. (7,7 млн.) [38].

У 2024 р. трохи менше половини (48 %) усіх міжнародних мігрантів у світі становили жінки та дівчата (рис. 1.7).

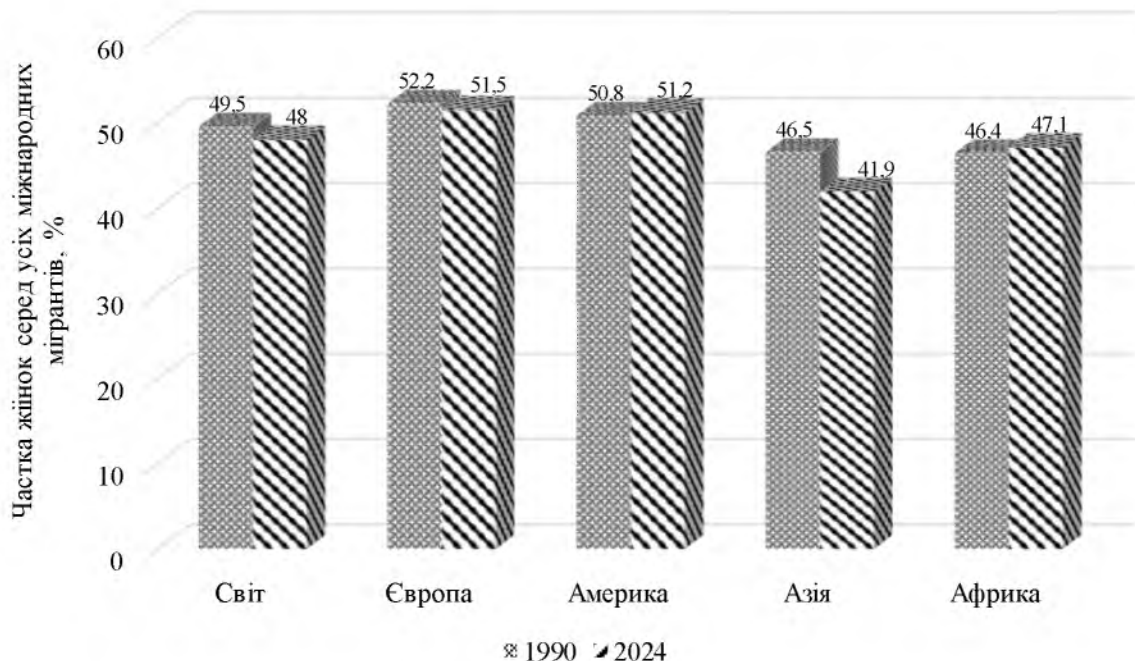

Рис. 1.7. Частка жінок та дівчат серед усіх міжнародних мігрантів за регіонами призначення, 1990 та 2024 рр., %

Джерело: побудовано автором за [44;38]

У Європі та Північній Америці, а також у Латинській Америці та Карибському басейні жінки та дівчата становили близько половини всіх міжнародних мігрантів, і їхня частка суттєво не змінилася між 1990 та 2024 рр.

Однак, на глобальному рівні протягом останніх десятиліть кількість мігрантів-чоловіків зростала швидше, ніж кількість мігранток-жінок, що було зумовлено переважно великим напливом мігрантів-працівників чоловічої статі до Північної Африки та Західної Азії.

Лідерами за часткою жінок-мігрантів є Непал (69,9 %), Словацька Республіка (61,4 %), Киргизстан (59,6 %), Латвія (59,5 %) та Польща (59,5 %). Такі високі показники можуть бути зумовлені специфікою трудової міграції (домінування жіночої зайнятості у доглядових та соціальних сферах), історичними міграційними традиціями, а також демографічними характеристиками та особливостями національних ринків праці.

Висновки до 1 розділу

За результатами дослідження теоретично обґрунтовано сутність міжнародних міграційних процесів, визначені особливості їх структури та закономірності розвитку. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що міграція вже не обмежується традиційними трудовими переміщеннями, а охоплює широкий спектр добровільних і вимушених мобільностей, зумовлених глобальними викликами, зміною структури ринку праці, військовими конфліктами, нерівномірністю розвитку держав, а також інтеграційними процесами.

Теоретичне узагальнення показало, що на міграційну поведінку індивідів впливають як «push»-фактори (економічні диспропорції, безробіття, політична нестабільність, воєнні конфлікти, екологічні ризики), так і «pull»-фактори (вищий рівень життя, соціальні гарантії, професійні можливості, безпекові умови). Класифікація міграції, представлена у розділі, демонструє різноманіття форм переміщення населення.

Міграція формує як позитивні, так і негативні соціально-економічні наслідки. Для країн-реципієнтів вона є джерелом додаткової робочої сили, інвестицій, інноваційного потенціалу та демографічного оновлення. Натомість для країн-донорів, особливо таких як Україна, характерними є ризики відтоку людського капіталу, зниження продуктивності економіки, деформація ринку праці, зменшення податкової бази та посилення демографічної кризи.

Аналіз глобальних і регіональних аспектів міграції показав, що світові міграційні потоки продовжують зростати як у абсолютних, так і у відносних вимірах. Концентрація міжнародних мігрантів у країнах із високим рівнем доходу, зокрема в Європі, Північній Америці та державах Перської затоки, свідчить про зростання попиту на іноземну робочу силу на тлі старіння населення та дефіциту кадрів. Одночасно відбувається посилення внутрішньорегіональних міграцій, зокрема в Африці та Азії. Зміни географії міграційних потоків відображають як економічну, так і політичну динаміку сучасного світу, включно з масштабним зростанням вимушеної мобільності унаслідок конфліктів, криз і гуманітарних катастроф.

РОЗДІЛ 2.

МІСЦЕ УКРАЇНИ В СВІТОВИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ МІГРАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ

2.1. Динаміка, географічна структура та основні чинники трудової міграції з України (до 2022 року)

Протягом 2012 – 2021 рр. міграційний рух населення характеризувався незначним, але стабільним позитивним сальдо – міграційним приростом (рис. 2.1). Однак, загальні обсяги як прибулих, так і вибулих осіб демонструють виразну тенденцію до скорочення, що свідчить про загальне уповільнення внутрішніх міграційних процесів у країні. Зокрема, у 2012 р. загальна кількість прибулих осіб становила 726 тис. осіб, тоді як до 2021 р. цей показник знизився до 477 тис. осіб. Це скорочення відображає комплекс факторів, включаючи демографічне старіння населення, зниження економічної активності у деяких регіонах та зростання частки зовнішньої трудової міграції (еміграції) у цей період, яка не відображена у внутрішньому русі, але впливає на мобільність.

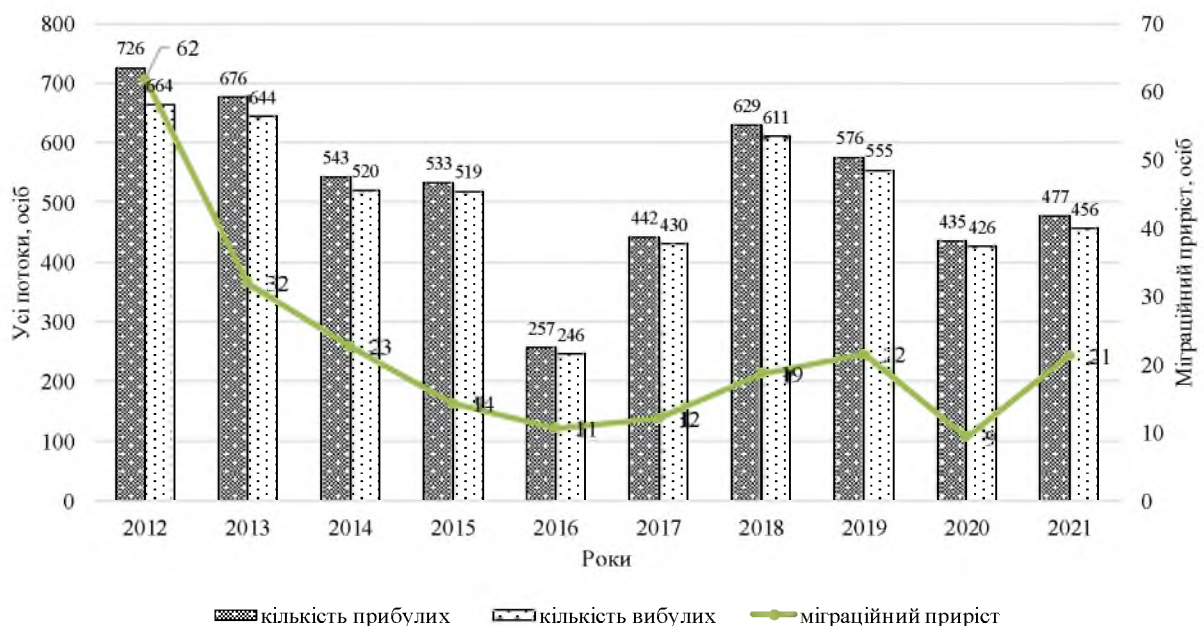

Рис. 2.1. Міграційний рух населення в Україні, 2012 – 2021 рр., тис. осіб

Джерело: побудовано автором за [15]

Міграційний приріст, що є різницею між кількістю прибулих та вибулих осіб, протягом 2012 – 2021 рр. залишався позитивним, але демонстрував значну волатильність та тенденцію до зниження. У 2012 р. сальдо міграції становило 62 тис. осіб, а у 2015 р. впало до найнижчого показника – 14 тис. осіб. Наступні роки, включно з 2018 та 2019 рр., показали відновлення міграційного приросту (до 19 – 22 тис. осіб), проте у 2020 р. на тлі початку пандемії COVID-19 відбулося різке падіння до 9 тис. осіб, що відображає адміністративні обмеження та загальну невизначеність. У 2021 р. спостерігалася невелика корекція до 21 тис. осіб.

Зазначена динаміка підкреслює високу чутливість внутрішніх міграційних потоків до зовнішніх шоків (економічна криза 2014 – 2015 рр., пандемія 2020 р.) та демонструє слабкість внутрішніх міграційних механізмів як чинника значного економічного перерозподілу робочої сили в країні.

У той час як внутрішня міграція згасала, міжнародна міграція (обсяги прибулих/вибулих) відігравала критично важливу роль (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Міждержавна міграція в Україні, 2012 – 2021 рр.

Роки	Прибулі		Вибулі		Міграційний приріст	
	Кількість, тис. осіб	У % до усього потоку	Кількість, тис. осіб	У % до усього потоку	Кількість, тис. осіб	У % до усього потоку
2012	76	10,5	15	2,2	62	100,0
2013	54	8,0	22	3,4	32	100,0
2014	43	7,9	22	4,2	21	93,4
2015	31	5,7	21	4,1	9	65,0
2016	14	5,6	6	2,6	8	73,9
2017	28	6,4	20	4,7	8	67,7
2018	39	6,2	24	4,0	15	81,0
2019	45	7,8	27	4,8	18	84,7
2020	26	6,1	19	4,5	7	77,7
2021	42	8,7	23	5,0	19	90,0

Джерело: розраховано автором за [15]

Протягом 2012 – 2021 рр. Україна мала постійний та стабільний міграційний приріст за рахунок міжнародного обміну, що свідчить про компенсаційний ефект від повернення громадян або прибуття іноземців, який

частково нівелював значну трудову еміграцію, не відображену повністю у даних. Однак, обсяги міжнародної міграції демонструють високу волатильність та чутливість до кризових явищ:

Кількість прибулих скоротилася з 76 тис. осіб у 2012 р. до 14 тис. осіб у 2016 р., що відображає прямий вплив військової агресії та економічної кризи на привабливість країни та можливості для імміграції/повернення.

Після 2016 р. спостерігалось стабільне відновлення прибулих (до 45 тис. осіб у 2019 р. та 42 тис. осіб у 2021 р.), що корелює з економічним зростанням та стабілізацією ситуації.

Міграційний приріст у міжнародному обміні був стійко позитивним і коливався від 8 до 62 тис. осіб. Цей приріст формувався за рахунок значної різниці між прибулими. У 2021 р. 90 % міграційного приросту сформовано за рахунок позитивного сальдо міждержавної міграції.

Аналіз динаміки прибулих у 2019 – 2021 рр. свідчить про суттєве скорочення масштабів міграційного притоку в Україні (додаток А). Загальна кількість прибулих зменшилася з 576,0 тис. у 2019 р. до 476,9 тис. у 2021 р., тобто на 17,2 %. Вищевказані зміни супроводжувалися падінням показника прибулих у розрахунку на 10 тис. населення (з 154,4 до 121,1), що відображає загальне ослаблення інтенсивності міграційних процесів у країні. Зниження внутрішньодержавних та міждержавних міграційних потоків формувало загальну тенденцію демографічної мобільності до уповільнення.

У структурі міграційних переміщень відбулося пропорційне зниження як внутрішніх, так і зовнішніх потоків. Показники внутрішньої міграції на 10 тис. населення скоротилися з 45,0 до 41,7, а міждержавної – з 12,3 до 11,6. Це свідчить про погіршення загальних умов для мобільності населення, що може бути пов'язано з пандемічними обмеженнями, економічною невизначеністю та погіршенням соціально-економічної ситуації у низці регіонів.

У регіональному розрізі спостерігається суттєва просторово-диференційована картина. Найвищі значення абсолютної кількості прибулих

фіксуються у Києві, Київській та Харківській областях, що підтверджує їхню роль як основних центрів економічної та соціальної активності. У 2021 р. м. Київ прийняв 49,1 тис. прибулих, Київська область – 57,3 тис., а Харківська – 42,5 тис., однак навіть у цих регіонах відбулося значне зменшення інтенсивності притоку: у м. Києві – з 203,9 до 146,8 осіб на 10 тис. населення, у Харківській області – з 181,1 до 144,5, а в Одеській – з 181,1 до 103,4, що є одним із найбільших відносних падінь серед областей.

Регіони з низькими показниками прибулих та негативною динамікою – Луганська, Донецька, Кіровоградська, Чернігівська області – демонструють знижену міграційну привабливість. Такі тенденції можуть бути зумовлені поєднанням економічної депресивності, периферійності, обмежених можливостей працевлаштування та дестабілізаційних чинників, пов'язаних з безпековою ситуацією.

У 2019 – 2021 рр. відбулося суттєве скорочення загального міграційного припливу населення, причому з більш інтенсивним падінням серед жінок (рис. 2.2).

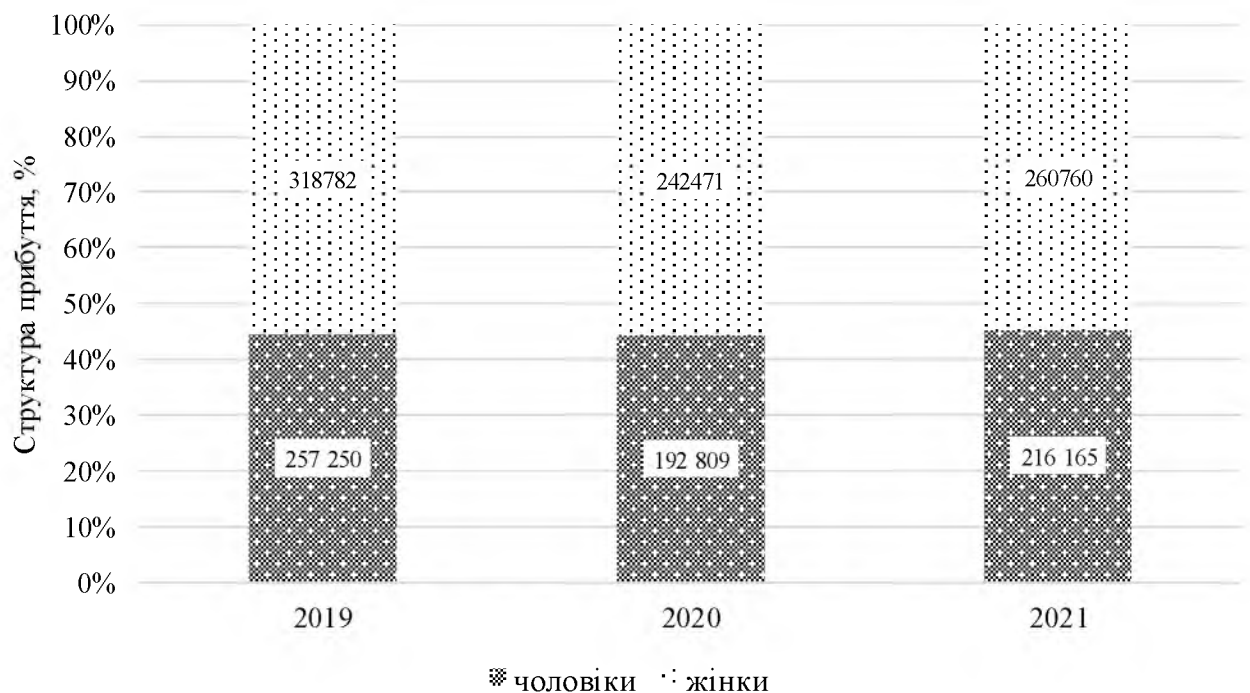

Рис. 2.2. Структура прибуття за статтю, 2019 – 2021 рр.

Джерело: побудовано автором за [10; 15]

Разом із тим структура прибулих за статтю залишалася відносно стабільною, демонструючи лише незначний зсув у бік збільшення частки чоловіків.

За період з 2019 по 2021 р. в Україні спостерігається суттєве зниження загальної кількості вибулих (додаток Б). У 2019 р. цей показник становив 554,5 тис. осіб, тоді як у 2021 р. він знизився до 455,7 тис. осіб, що являє собою зменшення на 17,8 %. Аналогічна тенденція простежується і у відносному вираженні: показник вибулих на 10 тис. населення зменшився зі 144,8 до 121,1 осіб.

Аналіз регіональних даних демонструє нерівномірність цього зниження. Зокрема, найбільше падіння зафіксовано у Кіровоградській та Одеській областях, у деяких регіонах, навпаки, зафіксовано зростання показника. Так, м. Київ показав помітне зростання загальної кількості вибулих з 43,2 тис. до 43,4 тис. осіб, що може свідчити про посилення міграційних процесів з столиці. Значне зростання відносного показника також спостерігається у Харківській та Львівській областях.

На загальнонаціональному рівні частка міждержавної міграції знизилася з 26,8 тис. осіб у 2019 р. до 22,6 тис. осіб у 2021 р. На регіональному рівні найвищі абсолютні показники міждержавної міграції за обидва роки фіксуються у м. Київ та Харківській області. Зростання цієї частки у м. Києві (з 5,9 до 7,0 тис. осіб) може свідчити про посилення його ролі як транзитного центру або осередку еміграційних потоків у міжнародному напрямку.

У структурі вибуття за статтю простежується незначна зміна пропорцій. Частка чоловіків зменшилася з 56,5 % до 56,0 %, тоді як частка жінок відповідно зросла з 43,5 % до 44,0 %. Це свідчить про певне вирівнювання гендерної структури вибуття, хоча чоловіки залишаються домінуючою групою (рис. 2.3).

Аналіз міграційного приросту (скорочення) населення в Україні за 2019 – 2021 рр. демонструє загалом негативну тенденцію в більшості регіонів (додаток В).

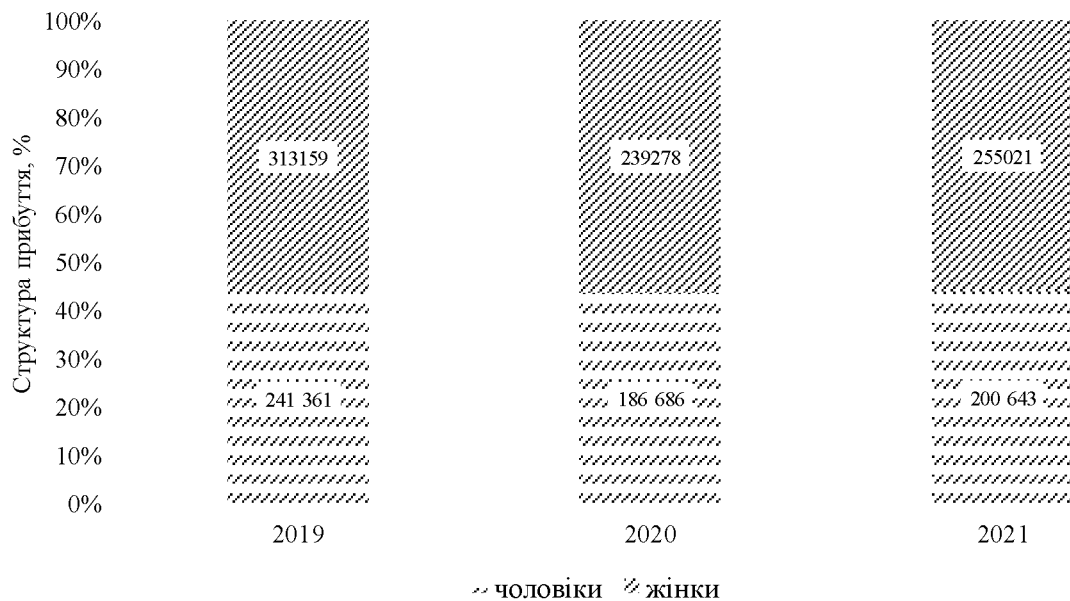

Рис. 2.3. Структура вибуття за статтю, 2019 – 2021 рр.

Джерело: побудовано автором за [1015]

Хоча сумарний міграційний приріст по Україні залишається позитивним (21,5 тис. осіб у 2019 р. та 21,3 тис. осіб у 2021 р.), показники у розрахунку на 10 тис. населення свідчать про відчутне його зниження з 9,6 осіб до 8,5 осіб у 2021 р. Це вказує на погіршення балансів мобільності населення та зниження здатності регіонів утримувати або приваблювати мешканців.

Регіональна структура демонструє суттєву неоднорідність. Частина областей, які у 2019 р. мали стабільні або позитивні міграційні показники (наприклад, Київська, Львівська, Одеська, Хмельницька), у 2021 р. зберегла або посилила позитивну динаміку. Зокрема, Одеська область демонструє стабільно високий позитивний баланс та зростання внутрішньої міграції, що вказує на її відносну соціально-економічну привабливість.

Водночас значна частина регіонів демонструє поглиблення міграційного скорочення. Найбільш негативні зміни фіксуються у Донецькій, Луганській, Запорізькій, Кіровоградській, Сумській, Чернігівській областях. У цих регіонах спостерігається стійке падіння як загального приросту, так і показників на одиницю населення, що може бути пов'язано з економічною

стагнацією, низьким рівнем зайнятості або демографічним старінням. Особливо значним є скорочення у східних регіонах, де комплекс соціально-економічних і безпекових чинників негативно впливає на міграційну ситуацію.

Важливо відзначити, що м. Київ упродовж досліджуваного періоду залишається основним центром тяжіння для внутрішніх мігрантів. Незважаючи на зниження загального показника у 2021 р., місто зберігає найвищий рівень міграційного приросту на 10 тис. населення, що підтверджує його роль як провідного демографічного та економічного ядра країни.

Таким чином, міграційні процеси в Україні у 2019 – 2021 рр. характеризуються загальним зниженням міграційного приросту та поглибленням регіональних диспропорцій. Позитивні тенденції спостерігаються переважно в економічно розвиненіших областях і великих урбанізованих центрах, тоді як більшість периферійних та промислових регіонів демонструють посилення міграційного відтоку. Отримані результати вказують на необхідність проведення адресної регіональної політики, спрямованої на створення умов для утримання населення та стимулювання внутрішньої міграції у проблемних регіонах.

Аналіз структури міграційних потоків чітко засвідчує, що міграція характеризується високою селективністю за віком. Основний міграційний обіг і приріст концентрації населення відбувається за рахунок молоді віком 15 – 34 років. Це обумовлює значний внесок міграційних процесів у поповнення та омолодження робочої сили та освітнього потенціалу країни.

У 2021 р. загальний обсяг міждержавної імміграції до України становив 41724 особи, що відображає стабільний потік населення, попри глобальні пандемічні та політичні виклики. Структура прибулих демонструє виразну регіональну диференціацію, яка відображає як географічну близькість, так і соціально-економічні взаємозв'язки України з іншими країнами (рис. 2.4).

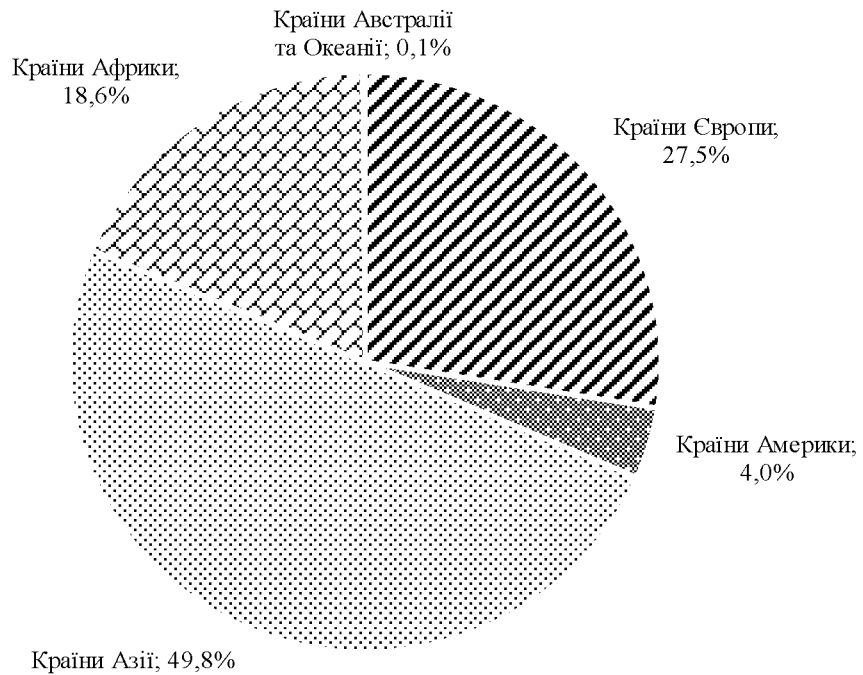

Рис. 2.4. Структура міждержавних мігрантів за регіонами виїзду, 2021 р., %

Джерело: побудовано автором за [11; 15]

Найбільший внесок у формування імміграційного потоку забезпечили країни Азії (20773 особи), що становить майже половину всіх прибулих. Цей факт вказує на зростаючу роль азійських держав як джерела трудових та освітніх мігрантів. Серед них домінують Індія (6145 осіб; 14,7 %), Китай (1116 осіб; 3,4 %), Туреччина (2989 осіб; 7,2 %), Азербайджан (1674 осіб; 4,0 %), Узбекистан (1213 осіб; 2,9 %) та Туркменістан (786 осіб; 1,9 %), що підтверджує активізацію економічних і гуманітарних зв'язків України з цими країнами.

Другу позицію за масштабом імміграції займають країни Європи – 11490 осіб або 27,5 % загальної кількості іммігрантів. Серед них ключовими джерелами міграції є Білорусь (2331 особа; 5,6 %), Республіка Молдова (867 осіб; 2,1 %) та російська федерація (3959 осіб; 9,6 %). Високі показники з Білорусі та росії можуть пояснюватися як історичною мобільністю населення, так і політичними чинниками, які стимулювали переміщення у зазначений період. Помітним є також потік з Польщі (877 осіб; 2,1 %), що свідчить про транскордонну мобільність у межах Центрально-Східної Європи.

Імміграція з країн Америки та Африки є значно меншою за масштабами – відповідно 1661 та 956 осіб. У межах цих регіонів провідні позиції займають США (1000 осіб; 2,4 %) серед країн Америки, та Марокко і Нігерія (разом понад 4646 осіб; 11,1 %) серед країн Африки.

Таким чином, домінування азійських та європейських потоків свідчить про актуальність України як країни транзиту, навчання та працевлаштування.

Динаміка міждержавної еміграції з України у 2019 – 2021 рр. свідчить про поступове зменшення кількості осіб, які виїжджають за кордон, що відображає як вплив пандемії COVID-19, так і суттєві обмеження на міжнародні переміщення (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Кількість міждержавних мігрантів (вибулих) за країнами в'їзду,
2019 – 2021 рр., осіб**

Країни	Роки			Структура у 2021 р.,%	2021 р. у % до 2019 р.
	2019	2020	2021		
Усього	26 789	19 121	22 587	100	84,3
у тому числі					
Країни Європи	10 863	6 276	8 523	37,7	78,5
з них					
Білорусь	917	446	601	2,7	65,5
Литва	701	442	697	3,1	99,4
Німеччина	2 048	1 279	1 639	7,3	80,0
Польща	825	389	558	2,5	67,6
російська федерація	2 936	1 852	2 508	11,1	85,4
Чехія	571	282	368	1,6	64,4
Країни Америки	4 957	1 508	1 741	7,7	35,1
з них: США	4 665	1 248	1 456	6,4	31,2
Країни Азії	8 069	8 442	9 212	40,8	114,2
з них					
Азербайджан	744	661	740	3,3	99,5
Індія	1 325	1 362	1 905	8,4	143,8
Китай	852	819	770	3,4	90,4
Туреччина	889	1 207	1 379	6,1	155,1
Туркменістан	543	543	916	4,1	168,7
Узбекистан	501	556	596	2,6	119,0
Країни Африки	2 861	2 873	3 084	13,7	107,8
з них					
Єгипет	334	439	458	2,0	137,1
Марокко	925	784	1 085	4,8	117,3
Нігерія	440	575	452	2,00	102,7
Країни Австралії та Океанії	39	22	27	0,1	69,2

Джерело: розраховано автором за [11; 15]

Кількість емігрантів скоротилася з 26,8 тис. осіб у 2019 р. до 22,6 тис. осіб у 2021 р., тобто скорочення становить 15,7 %. Така тенденція вказує на зовнішні чинники, які стримували мобільність населення.

Найбільший еміграційний потік у зазначений період спрямовувався до країн Європи, хоча його обсяги зменшилися до 21,5 %. Зниження по основних напрямках – до Німеччини, Польщі та Чехії, що свідчить про ускладнення умов працевлаштування та перебування в період пандемії.

Особливо помітним є зниження еміграції до країн Америки за досліджуваний період майже у 3 рази. Основний напрям – США також демонструє значне падіння і свідчить про тимчасове звуження можливостей для навчання, імміграційних квот або економічних факторів, що зменшили привабливість далекомагістральних міграційних потоків.

Водночас країни Азії залишаються одним із ключових напрямів виїзду, оскільки у 2021 р. їхня частка становила 40,8 %. Незважаючи на загальний спад, обсяги еміграції до цього регіону збільшилися на 14,2 %, що свідчить про збереження високої мобільності, пов'язаної, насамперед, з освітньою міграцією та завершенням періодів навчання іноземних студентів, які виїжджали з України. Значні коливання у динаміці країн Азії (наприклад, різке збільшення показників Індії) пояснюються специфікою методології обліку та характером перебування студентської молоді.

Еміграційні потоки до країн Африки демонструють позитивну динаміку, на які припадає 13,7 % емігрантів. Виїзд до Африки у 2021 р. порівняно з 2019 р. збільшився на 7,8 %, серед яких основними є Марокко, Єгипет та Нігерія, що підтверджує наявність вузькоспеціалізованих, але стабільних напрямів мобільності.

У цілому еміграційна ситуація 2019 – 2021 рр. показує, що попри пандемічні та економічні шоки, структура виїзду з України зберегла традиційну географічну орієнтацію, а саме: домінування європейського та азійського напрямів. Водночас загальне зниження обсягів міграції вказує на суттєвий вплив глобальних криз, які тимчасово звузили масштаби міжнародної мобільності населення.

2.2. Втрати людського капіталу внаслідок вимушеної міграції, спричиненої військовою агресією в Україні (з 2022 року)

Людський капітал є однією з ключових категорій сучасної економічної науки, що відображає сукупність знань, навичок, компетентностей, професійного досвіду, здоров'я, мотивації та соціальних характеристик індивіда, які формуються в процесі інвестування та використовуються для створення економічної й соціальної цінності. Міграційні процеси тісно пов'язані з формуванням і перерозподілом людського капіталу на національному та глобальному рівнях, оскільки міграція виступає механізмом його міжнародної та міжрегіональної мобільності. Нерівномірність соціально-економічного розвитку, відмінності в оплаті праці, умовах зайнятості та можливостях професійної реалізації зумовлюють підвищену міграційну активність осіб із вищим рівнем людського капіталу. Водночас міграція по-різному впливає на країни-реципієнти та країни походження: для перших вона сприяє компенсації дефіциту робочої сили та зростанню продуктивності, тоді як для других може призводити до втрат кваліфікованих кадрів і посилення структурних дисбалансів на ринку праці.

Повномасштабне російське вторгнення стало каталізатором безпрецедентних демографічних зрушень, які суттєво загострили вже наявні депопуляційні тенденції в Україні. Масова еміграція, внутрішнє переміщення населення та значні людські втрати сформували багатовимірну кризу, що одночасно має безпекові, гуманітарні, соціально-економічні та політичні виміри. Еміграція мільйонів громадян України створила виклики як для держави, що втратила частину трудового та інтелектуального потенціалу, так і для країн-партнерів, які отримали масштабні потоки вимушено переміщених осіб.

Складність оцінки втрати людського капіталу пов'язана з тим, що до теперішнього часу немає точних даних щодо кількості громадян України, які перебувають за кордоном або залишилися в країні. Розбіжності між даними

українських інституцій, міжнародних організацій та іноземних статистичних служб свідчать про суттєві методологічні складнощі в обліку мобільності населення. Заходи, здійснені громадськими організаціями та державними інституціями, засвідчують, що, попри значний масив інформації, визначити реальну чисельність українських громадян за кордоном все ще неможливо. Проте наявні тенденції дозволяють стверджувати, що чисельність населення України на сьогодні, ймовірно, наближається до 35 млн. осіб, а не до 40 млн., як це інколи фігурує в окремих оцінках.

Довгострокові наслідки демографічної кризи, що посилюється війною, накладаються на багаторічні негативні тенденції: переважання смертності над народжуваністю, сталу трудову еміграцію молоді, низький рівень народжуваності та зростання соціально-економічних ризиків. Уже до 2022 р. жодна інституція – ані українська, ані міжнародна – не наводила однозначної статистики щодо чисельності населення країни, а оцінки різнилися на декілька мільйонів осіб. Це підтверджує відсутність єдиного надійного механізму демографічного моніторингу.

Після початку повномасштабної агресії Росії проти України відбулося одне з наймасштабніших вимушених переміщень населення в Європі з часу завершення Другої світової війни. Переміщення торкнулося майже третини українців. Попри більш ніж трирічний період від початку вторгнення, близько десяти мільйонів громадян України залишаються поза місцями свого постійного проживання: приблизно третина з них перебувають у статусі внутрішньо переміщених осіб, а близько семи мільйонів отримали притулок за кордоном.

За оцінками Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, у європейських країнах нині перебуває близько 5,1 млн. громадян України, які були змушені покинути свої домівки [52].

Протягом останнього року відбулася суттєва зміна географії розміщення біженців. Якщо у 2022 р. Польща залишалася головною країною прийому українців, то зараз основним центром їхнього прибуття стала Німеччина. За оновленими даними, у Німеччині проживає понад 1,2 млн.

українців зі статусом захисту. Попри коливання темпів прибуття, їхній рівень залишається помітним: навесні 2025 року щомісяця додавалося приблизно 3 тисячі нових осіб [40].

Водночас ситуація в Польщі також зазнала значних трансформацій. Із понад 1,6 млн. українців, яким у 2022 р. було надано тимчасовий захист, нині в країні перебуває близько 1 млн. осіб (за деякими оцінками – 600-700 тис.). Значна частина біженців продовжила свій шлях до Німеччини та інших держав Західної Європи [49]. Попри це, кількість громадян України, які залишаються під тимчасовим захистом у Польщі, наразі є відносно стабільною.

Якщо оцінювати ситуацію за показником кількості біженців у перерахунку на душу населення, то Чеська Республіка займає перше місце серед країн ЄС – орієнтовно 35 українців із тимчасовим захистом на 1000 мешканців. Молдова, яка не є членом ЄС, демонструє ще вищий показник: тут біженці становлять приблизно 20 % усього населення (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Кількість українських біженців за країнами

Країна	Кількість осіб	Дата оновлення даних
Німеччина	1 314 160	31.10.2025
Польща	1 014 210	14.10.2025
Чеська Республіка	397 290	28.09.2025
Велика Британія	263 750	30.06.2025
Іспанія	250 800	30.09.2025
Румунія	195 550	01.10.2025
Італія	175 340	30.06.2025
Словаччина	147 370	28.09.2025
Республіка Молдова	138 060	31.10.2025
Нідерланди	131 000	30.09.2025
Ірландія	117 170	30.09.2025
Бельгія	93 800	30.09.2025
Австрія	89 310	30.09.2025
Норвегія	81 880	30.09.2025
Франція	80 530	30.09.2025
Болгарія	79 570	31.10.2025
Фінляндія	76 620	30.09.2025
Швейцарія	71 770	30.09.2025
Португалія	65 520	31.08.2025
Угорщина	64 470	30.09.2025

Джерело: розраховано автором за [52]

З країн Західної Європи Німеччина не має найбільшої відносної кількості біженців, але, можливо, дещо несподівано для багатьох, Ірландія має таку кількість (рис. 2.5). Нині там проживає приблизно 112 тис. українських громадян, які отримали тимчасовий захист. Проте зростання цього показника практично припинилося після суттєвого скорочення соціальної підтримки новоприбулих, що було запроваджено у квітні 2024 р.

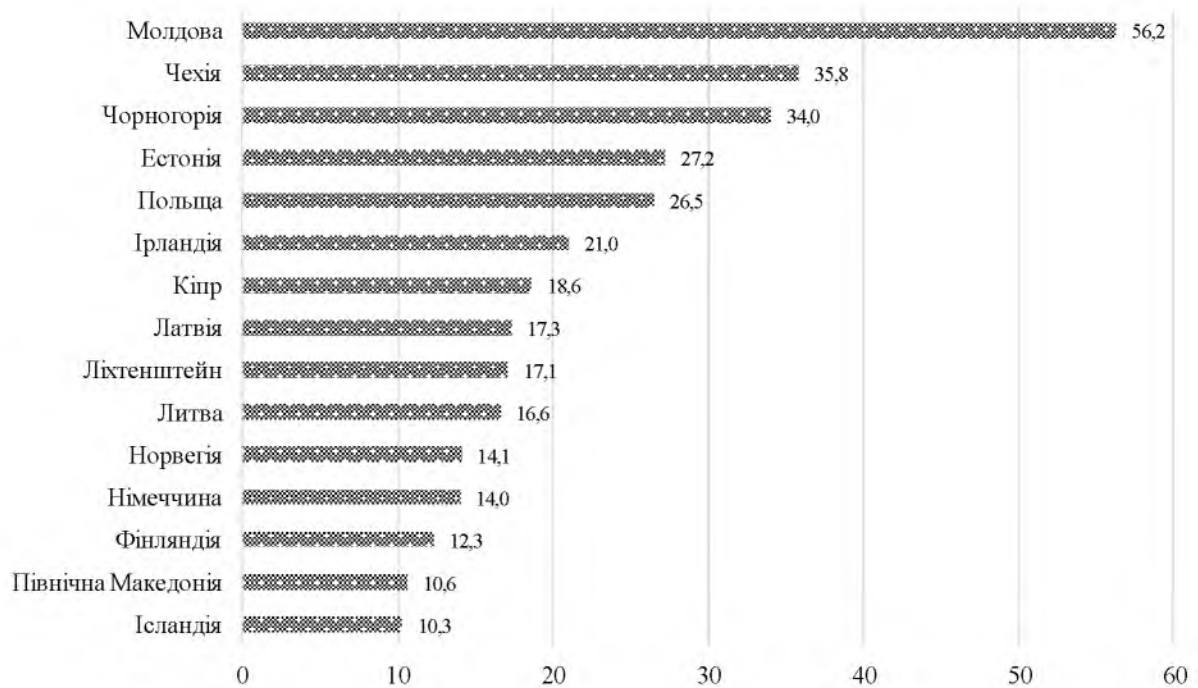

Рис. 2.5. Українські біженці на 1000 жителів, червень 2025 р.

Джерело: побудовано автором за [52]

Значна частина українців, які залишили країну після початку повномасштабної війни, вже повернулися додому. За даними УВКБ ООН, станом на кінець 2024 р. було зафіксовано понад 5 млн. перетинів кордону в напрямку України, хоча ця цифра включає й повторні в'їзди. За оцінками Міжнародної організації з міграції, у квітні 2024 р. реальна кількість людей, що повернулися з-за кордону, становила приблизно 1,2 млн. осіб [2].

Представлені статистичні дані свідчать про гендерно-вікову нерівномірність у структурі біженців з України. Жінки становлять найбільшу частку – 44 %, що вказує на їхню домінуючу представленість серед переміщених осіб (рис. 2.6).

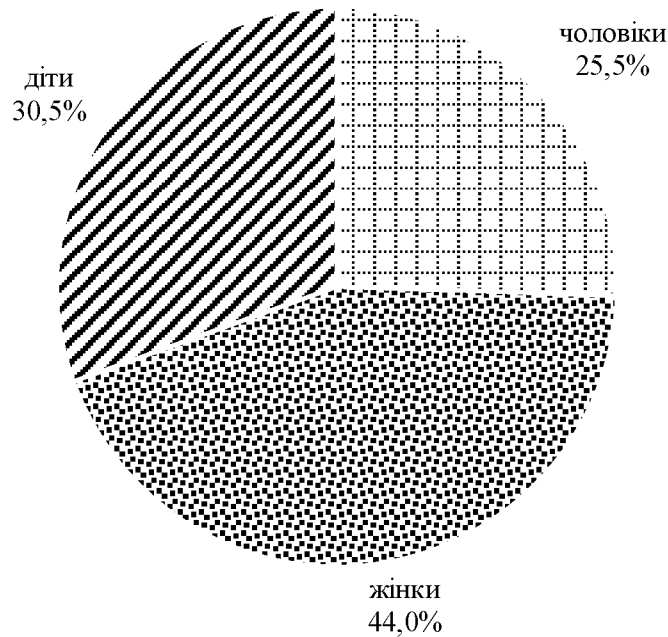

Рис. 2.6. Демографія біженців з України (на 14 листопада 2025 р.)

Джерело: побудовано автором за [52]

Це відповідає загальноєвропейським тенденціям міграції унаслідок воєнних конфліктів, коли чоловіки частіше залишаються в країні через мобілізаційні обмеження. Частка дітей серед біженців є також значною – 30,5 %, що підкреслює високу демографічну вразливість цієї групи. Наявність великої кількості дітей серед переміщених осіб зумовлює підвищені потреби у створенні умов для освіти, соціального захисту, психологічної підтримки та інтеграції у приймаючих країнах.

Чоловіки становлять найменшу частку – 25,5 %, що підтверджує гендерні відмінності у можливостях та мотиваціях до виїзду за кордон під час війни. Зменшена частка чоловіків може бути наслідком правових обмежень на виїзд, а також добровільного рішення брати участь у військовому захисті країни.

Динаміка рішень про надання тимчасового захисту громадянам України в країнах ЄС+ демонструє різку хвилеподібність, що безпосередньо корелює з етапами повномасштабної війни та змінами міграційних потоків (рис. 2.7).

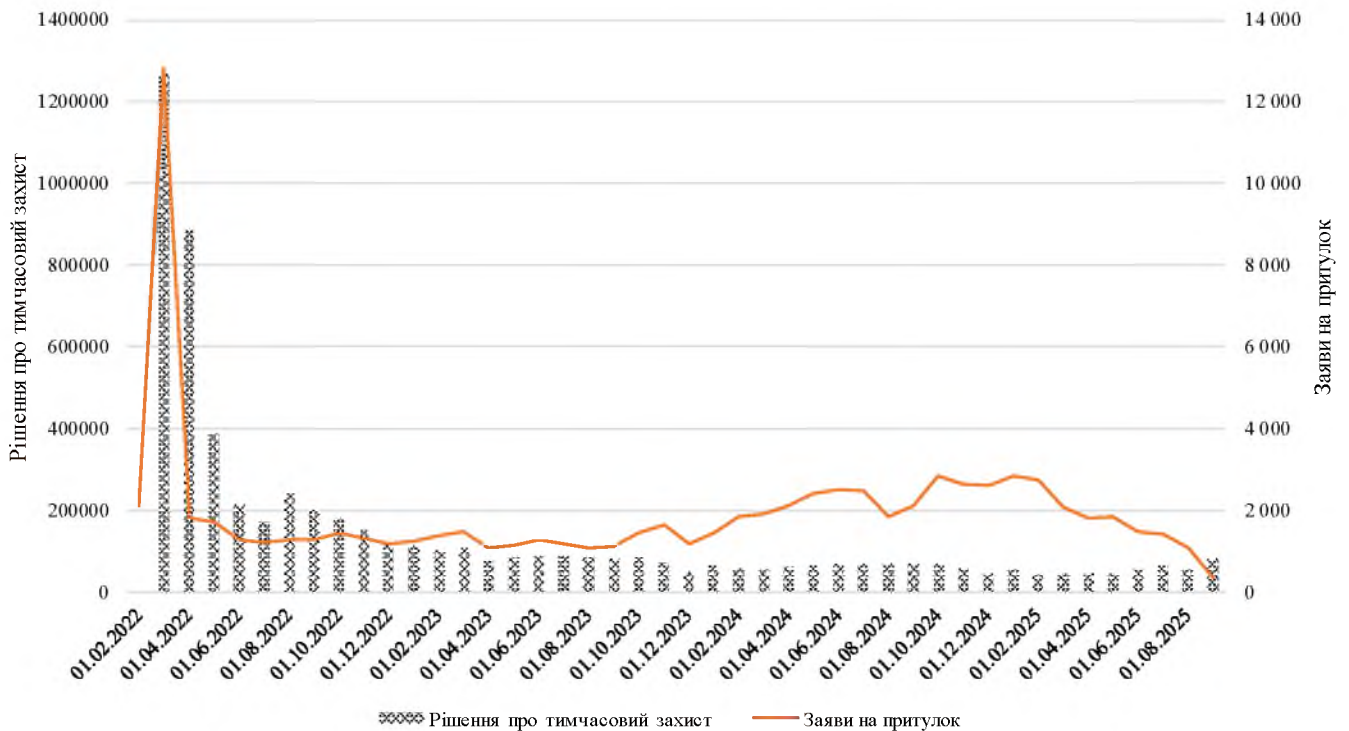

Рис. 2.7. Щомісячні рішення про надання тимчасового захисту порівняно із заявами про надання притулку від громадян України у країнах ЄС, 01.02.2022 – 01.08.2025

Джерело: побудовано автором за [52]

Найвищі показники зафіксовано у березні 2022 р. (понад 1,2 млн. рішень), що відображає пікову хвилю масового переміщення населення на початковому етапі російського вторгнення. Подальше зниження кількості рішень упродовж 2022 – 2023 рр. свідчить про поступову стабілізацію міграційного потоку та наближення його до рівня структурованої, а не кризової мобільності. Водночас окремі підвищення у різні місяці відображають адаптаційні процеси, продовження термінів перебування та повторні звернення.

Кількість заяв на надання притулку громадянами України залишається значно меншою порівняно з кількістю рішень про тимчасовий захист, що підтверджує домінування механізму тимчасового захисту як основного інструменту міграційної політики ЄС для українців. Притулок використовується переважно в індивідуальних випадках, а показники його

подання коливаються у межах від кількох сотень до кількох тисяч на місяць, що становить лише частку від загальної кількості переміщених осіб. Це також вказує на високий рівень довіри до інституцій тимчасового захисту та їхню припустимість для більшості мігрантів.

У 2024 – 2025 рр. спостерігається відносна стабілізація як рішень про тимчасовий захист, так і заяв на притулок, що відображає перехід від кризової до довгострокової моделі переміщення населення. Поступове зниження обсягів нових рішень свідчить про насичення приймаючих систем та зменшення масштабів первинної міграції, тоді як стабільно низькі показники притулку можуть бути інтерпретовані як результат ефективності політики тимчасового захисту та її відповідності потребам українських громадян у країнах ЄС+. Загалом структура даних вказує на трансформацію міграції з екстреної у більш структуровану та прогнозовану форму.

Погляди біженців на можливість повернення поступово змінюються. Зростає частка тих, хто пов'язує своє майбутнє та майбутнє своїх дітей із країнами, де вони нині проживають. У Чеській Республіці, за результатами недавніх опитувань, приблизно дві третини переміщених осіб планують залишатися, тоді як лише близько 20 % висловлюють намір повернутися в Україну (інші не визначилися).

Водночас Україна останнім часом посилює зусилля, спрямовані на повернення своїх громадян, які виїхали за кордон. Для цього створено нове Міністерство єдності, яке має координувати відповідні ініціативи. Однак, як наголошують провідні посадовці та незалежні експерти, масове повернення можливе лише за наявності трьох ключових умов: доступу до роботи, забезпечення житлом та гарантій безпеки.

Внутрішнє переміщення в Україні є важливою, хоча часто недооціненою складовою загальної міграційної кризи. За даними МОМ станом на січень 2025 р., в Україні налічується близько 3,7 млн. внутрішньо переміщених осіб (рис. 2.8) [50].

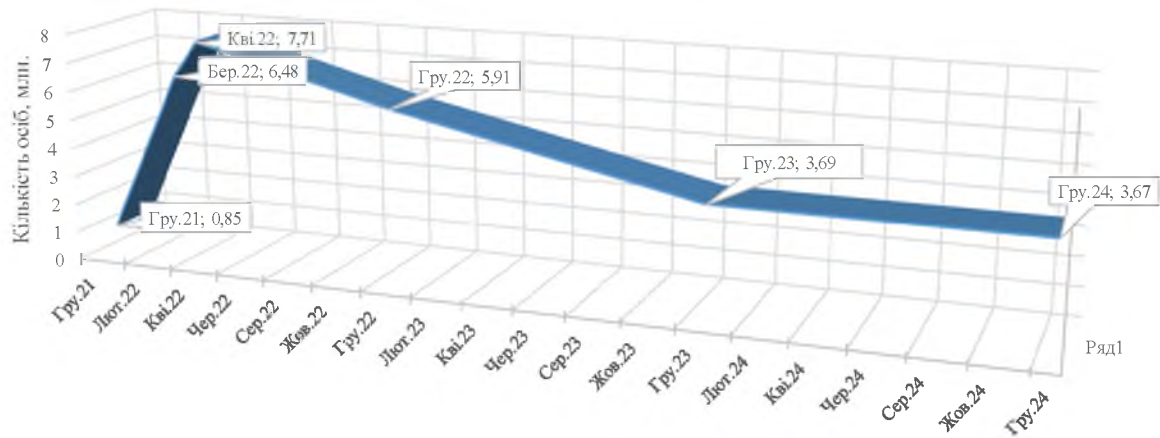

Рис. 2.8. Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні, 2021 – 2024 рр., млн.

Джерело: побудовано автором за [52]

Проте ця оцінка не охоплює людей, які були змушені покинути свої домівки ще до 24 лютого 2022 р. З урахуванням обох категорій, за інформацією українських органів влади, загальна кількість внутрішньо переміщених осіб сягає приблизно 5 млн.

Найбільша кількість ВПО проживала в Дніпропетровській (520 тис. ВПО) та Харківській (447 тис.) областях, тоді як столиця Київ (401 тис.) та навколишня Київська область (294 тис.) посідали третю та четверту місця за кількістю ВПО відповідно (додаток Г).

Майже третина (1 128 тис.) ВПО проживали в місцях поблизу лінії фронту. Найвищу частку ВПО становлять вихідці з Донецької області (28 %) (табл. 2.4). Наймасштабніші переміщення всередині країни зафіксовано з Донецької області до Дніпропетровської (283 тис. осіб) та з Донецької області до Києва (131 тис. осіб).

Понад дві третини ВПО (69 %) походять зі Східного макрорегіону, за ним іде Південний макрорегіон (17 %). Відповідно до попередніх раундів, основні області походження ВПО розташовані вздовж лінії фронту або

поблизу неї, і включали райони, які раніше або зараз окуповані силами російської федерації. З цих областей походить 77 % від загальної кількості ВПО, що еквівалентно 2 829 000 осіб.

Таблиця 2.4

5 головних областей походження ВПО (% від ВПО) (станом на 19.01.2025)

Область	% від загальної кількості ВПО
Донецька	28
Харківська	20
Херсонська	12
Запорізька	11
Луганська	6
Інші області	23

Джерело: побудовано автором за [52]

Третина ВПО (34 %) проживала у Східному макрорегіоні, тоді як 46 % ВПО зі Сходу проживали в різних областях, в межах одного макрорегіону. Основною областю переміщення була Дніпропетровська область, де проживало 15,7 % оціночної кількості ВПО, за нею йдуть Харківська область (13,5%), місто Київ (12,1 %) та Київська область (8,9 %) (табл. 2.5). Тридцять один відсоток ВПО (1 128 000 осіб) проживали у прифронтових районах, причому 38 % цих прифронтових ВПО проживали у Харківській області.

Таблиця 2.5

5 областей, що найбільше приймають ВПО, % від ВПО (станом на 19.01.2025)

Область	% від загальної кількості ВПО
Дніпропетровська	15,7
Харківська	13,5
м. Київ	12,1
Київська	8,9
Одеська	6,5
Інші області	43,3

Джерело: побудовано автором за [52]

У грудні 2024 р. 62 % ВПО повідомили, що були переміщені на два роки або довше. Це тривале переміщення, яке торкнулося майже двох третин опитаних, відображає затяжний характер кризи в Україні. Це підкреслює нагальну необхідність розробки та впровадження ефективних стратегій для швидкого відновлення та довгострокових рішень проблеми внутрішнього переміщення (рис. 2.9).

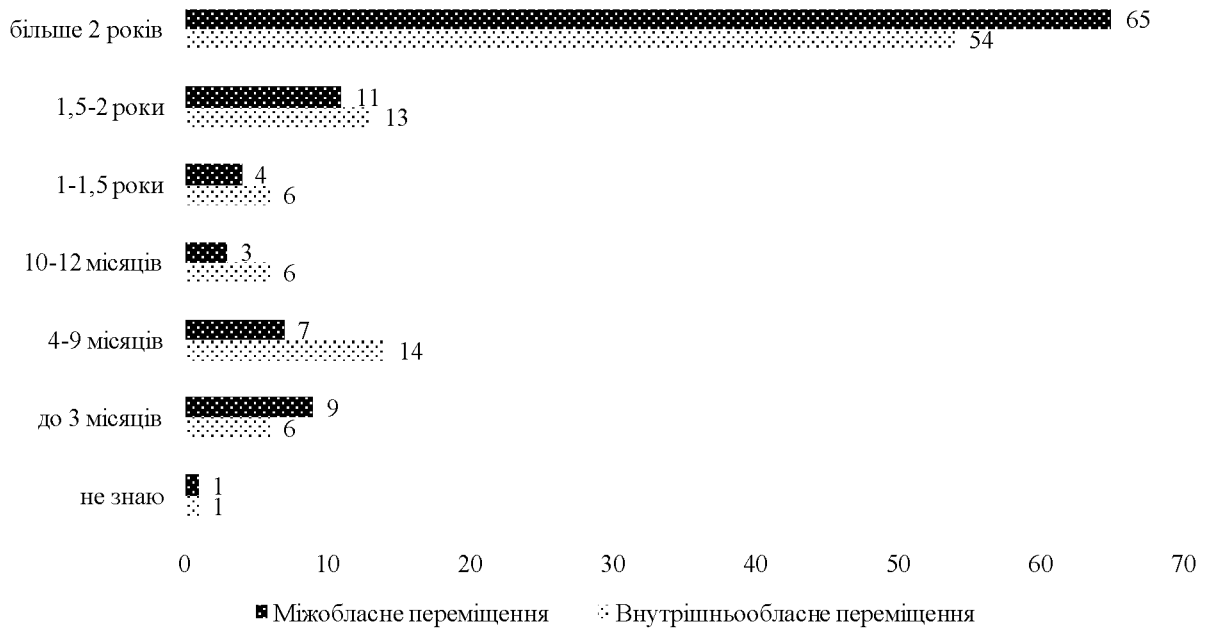

Рис. 2.9. Частка ВПО, переміщених у межах своєї області походження та за межі своєї області походження, за тривалістю переміщення (% від ВПО) (станом на грудень 2024 р.)

Джерело: побудовано автором за [50]

Частка ВПО, переміщених на понад два роки, була найбільшою в місті Київ (71 %), далі йдуть Львівська, Запорізька та Київська області (69 %, 68 % та 68 % відповідно), тоді як областями походження з найбільшою часткою ВПО, переміщених на два роки або довше, були Луганська (92 %) та Запорізька (73 %) області.

Ще 21 % ВПО були переміщені на один рік або менше, включаючи 8 % протягом трьох місяців після опитування. Це відображає новіші хвилі переміщення з районів уздовж лінії фронту в Україні, через два роки після ескалації війни у лютому 2022 р.

Більшість ВПО в домогосподарствах, що складаються лише з ВПО, становили жінки (59 %), тоді як 41 % – чоловіки. Більшість ВПО в домогосподарствах, що складаються лише з ВПО, були працездатного віку (51 %), а майже чверть – діти (23 %), або віком 60 років і старше (26 %) [50].

Тривале переміщення спричинило суттєві фінансові труднощі: значна частка ВПО не може дозволити собі базові потреби, як-от оплату комунальних послуг (48 %), ліків (44 %), харчів (36 %) або інших товарів першої необхідності (32%).

Гострі потреби та прогалини в доступі до послуг пов'язані з повторним або потенційно несталим переміщенням. Ті, хто планує залишити поточне місце проживання, частіше повідомляють про труднощі з доступом до житла (40 %), транспорту (43 %) та медичних послуг (43 %), порівняно з тими, хто не планує переміщатися.

Понад чверть (26 %) домогосподарств ВПО повідомили, що змушені переїхати до житла нижчої якості – це відображає труднощі із забезпеченням відповідних умов проживання у ситуації затяжного переміщення та особливо загострюється у зимовий період, коли витрати на утримання житла зростають.

2.3. Вплив міграції на соціально-економічний розвиток України

Соціально-економічна ситуація в Україні залишається під впливом кризових процесів, що розпочалися ще у 2014 р. Початок повномасштабної війни призвів до формування найбільшої міграційної кризи від часів Другої світової війни. За даними на грудень 2024 р., за межами країни перебувало близько 6,9 млн українських громадян. Водночас із 2022 р. державні інституції перестали оприлюднювати офіційні статистичні дані щодо чисельності населення, ринку праці та окремих інших соціально-економічних показників.

У 2020 – 2021 рр. зберігалася відносно помірна депопуляція: населення скорочувалося на 0,6 – 0,9 %, що відповідало довоєнним трендам зниження,

зумовленим низькою народжуваністю, високою смертністю та міграційним впливом (рис. 2.10). З 2022 р. спостерігається різке прискорення зменшення населення на 7,3 % у 2022 р. та ще 8,1 % у 2023 р. Така динаміка чітко корелює з масовою вимушеною міграцією за кордон, збільшенням втрат населення внаслідок бойових дій, а також різким звуженням природного приросту. Саме 2022 – 2023 рр. стали найбільш кризовими з демографічної точки зору.

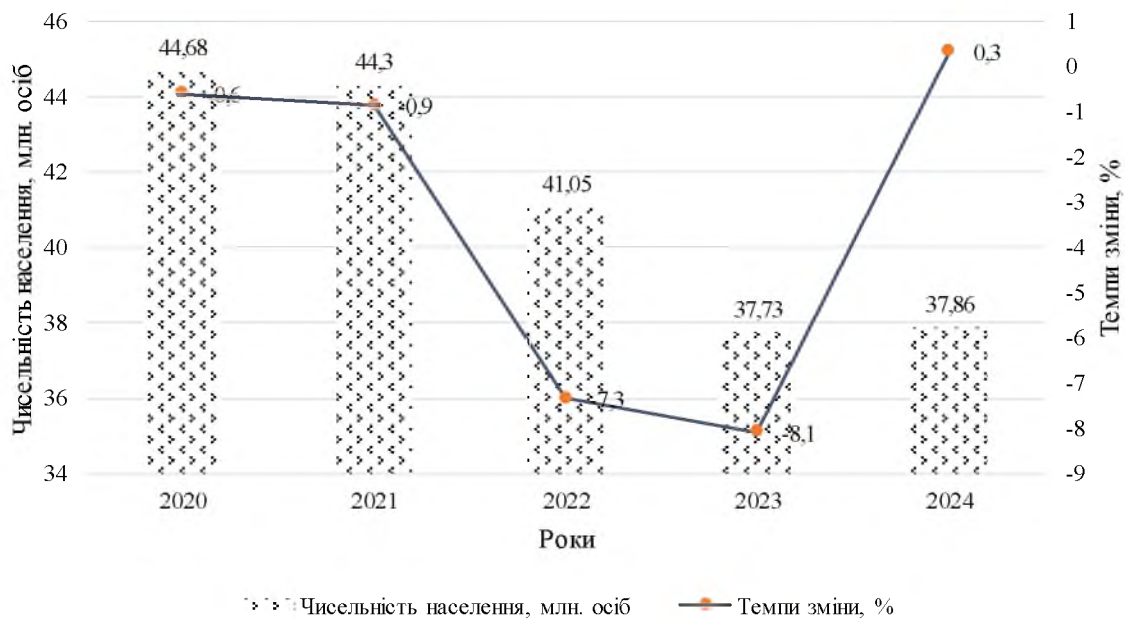

Рис. 2.10. Динаміка населення в Україні, 2020 – 2024 рр.

Джерело: побудовано автором за [48]

У 2024 р. зафіксовано уповільнення темпів скорочення населення, що може свідчити про поступову стабілізацію міграційних потоків та адаптацію населення до умов воєнного часу. При цьому чисельність населення залишається значно нижчою, ніж у довоєнний період – близько 37,9 млн. осіб проти понад 44 млн у 2020 р.

Ще до повномасштабного вторгнення росії рівень народжуваності в Україні був низький, а еміграція з України значно перевищувала імміграцію, що призводило до старіння та зниження численності населення. Одним з викликів, з яким зіткнеться Україна через неповернення біженців, буде подальше погіршення демографічної ситуації.

Більшість українських біженців за кордоном у 2024 р. становили дорослі жінки: їхня частка знизилася з 50 % у січні до 44 % у грудні. Натомість частка дорослих чоловіків зросла з 18 % до 27 %. Жінки з дітьми й надалі формують найбільшу групу біженців. Частка дітей протягом року скоротилася з 32 % до 29 %, що переважно пов'язано зі зменшенням кількості хлопчиків 0 – 9 років (з 9 % до 6 %) (рис. 2.11) [49].

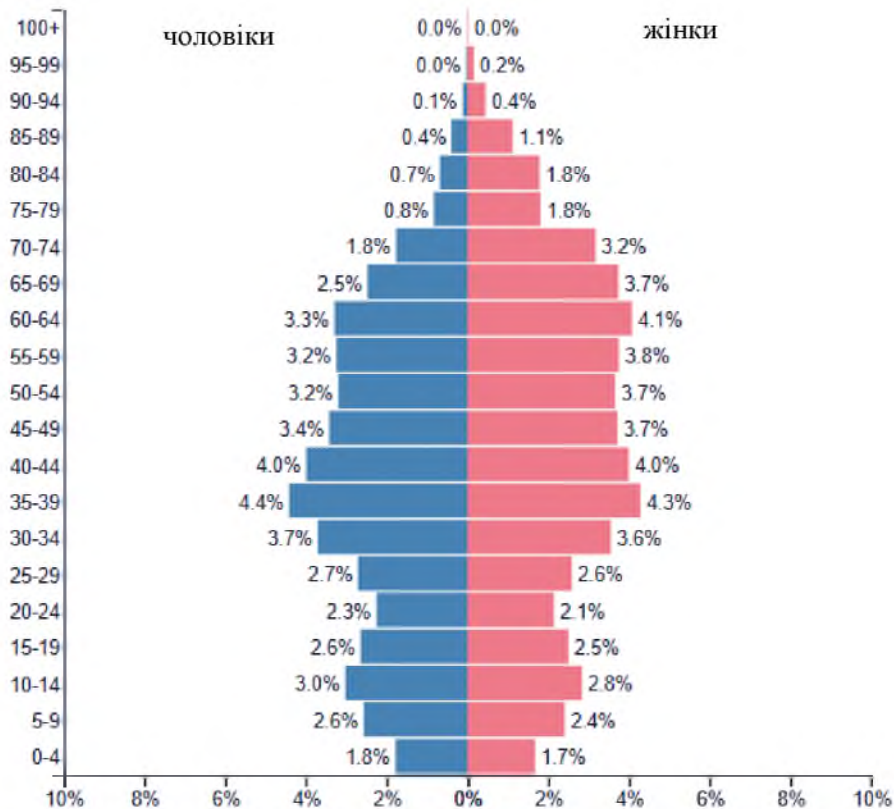

Рис. 2.11. Структура населення України за віком та статтю, 2024 р.

Джерело: побудовано автором за [47]

Міграційні процеси відіграли визначальну роль у деформації вікової структури. Після 2022 р. з країни виїхала значна кількість жінок з дітьми, що призвело до відносного зменшення частки жіночого населення у молодших і середніх вікових групах. У той самий час частина чоловіків працездатного віку залишила країну до 2022 р. в межах трудової міграції, що вже раніше формувало дефіцит у віковій групі 20 – 40 років. Таким чином, поєднання довоєнної трудової міграції та післявоєнної вимушеної міграції спричинило подвійний демографічний дисбаланс: зменшення кількості дітей та молоді, а також відчутне скорочення економічно активного населення.

Ринок праці став серйозним викликом для економіки України. Багато робочих місць було втрачено через пошкодження, закриття або тимчасову зайнятість підприємств, особливо в перші місяці війни, а кількість платників податків, зареєстрованих у приватних підприємствах, скоротилася на 2,5 млн. Ці цифри не враховують мобілізований персонал, оскільки, за оцінками, чисельність військовослужбовців зросла приблизно на 3,5 % від загальної чисельності робочої сили у 2020 р., з приблизно 300 000 у 2021 р. до приблизно 1,1 млн. у 2024 р. [46].

Ринок праці залишається під значним напруженням через постійний дефіцит кваліфікованого персоналу. Станом на липень 2025 р. 5,6 млн. українців проживають за кордоном, а чистий відтік міграції у 2025 р. оцінюється в 200 000 осіб. Шістдесят відсотків роботодавців повідомляють про кадрову кризу. Найгостріший дефіцит спостерігається серед кваліфікованих робітників (63 %) та персоналу середньої ланки (35 %), при цьому особливо страждає будівельний сектор [1].

Безробіття, за оцінкою Центру економічних стратегій, становило 18,5 % у 2022 р., 17,4 % у 2023 р. та 14,3 % у 2024 р., що приблизно дорівнює 2,1 млн. осіб [30].

Кількість офіційно зареєстрованих безробітних є значно меншою за рівень безробіття, й наприкінці 2024 р. складала 94 тисячі осіб (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

**Чисельність безробітних та кількість вакансій за даними
Державної служби зайнятості, 2021 – 2025 рр. (на кінець звітного періоду)**

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	січень- вересень 2024 року	січень- вересень 2025 року
Чисельність шукачів роботи, тис. осіб	x	214,7	115,9	114,7	131,6	142,1
з них, мали статус безробітного, тис. осіб	295,0	186,5	96,1	94,2	98,6	90,9
Кількість вакансій на Єдиному порталі вакансій, тис. од.	x	203,2	206,5	187,3	255,4	240,5

Джерело: розраховано автором за [22]

Більшість зареєстрованих безробітних – це особи віком 36 – 54 роки (56,9 %), тоді як молодь (18 – 25 років) становить 6,4 %. Освітній рівень високий: 31 % мають вищу освіту та 31,4 % – професійно-технічну освіту, однак більшість вакансій вимагають технічних або робочих навичок. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) становлять 24 % безробітних, а особи з інвалідністю – 8% [39].

Основними причинами безробіття є особисті обставини (37,7 %), низька заробітна плата (20,7 %) та брак вакансій (19,6 %). Більшість (78,1 %) не бажають переїжджати, переважно через сімейні та житлові обмеження [32].

Очікування щодо заробітної плати коливаються від 184,12 до 460,3 євро, при цьому чоловіки очікують вищої оплати, і існують значні регіональні диспропорції.

Майже половина населення України віком від 15 років і старше, або приблизно 12,5 млн. людей, є економічно неактивною (рис. 2.12). Ця група включає домогосподарок/ків, молодь, тих, хто хоче працювати, але не має можливостей, осіб, які постраждали від психологічного стресу через війну, а також людей із сімейними чи особистими обмеженнями.

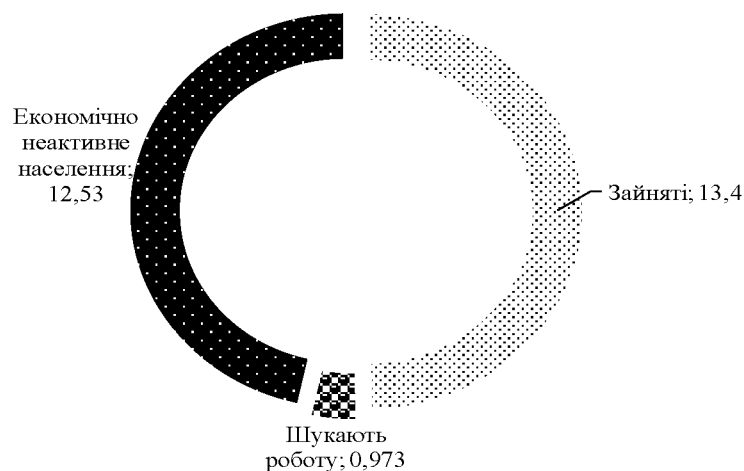

Рис. 2.12. Розподіл населення віком від 15 років в Україні, 2024 р.

Джерело: побудовано автором за [39]

Міністерство економіки вважає цю частину населення стратегічним трудовим резервом і надає пріоритет заходам, спрямованим на заохочення їхньої участі в робочій силі (табл. 2.6).

Резерв робочої сили в Україні

Категорія	Кількість, тис. осіб
Населення у віці 15+	26 855,7
Зайняті (в т. ч. певна кількість мобілізованих осіб)	13 349,1
Шукають роботу	973,4
Населення, що не входить до складу робочої сили	12 533,2
Потенційна робоча сила (706,2 тис. осіб)	
Хотіли б працювати, але не бачать можливостей на ринку праці	195,0
У складному психологічному стані через війну	179,3
Немає відповідного заняття на ринку праці	135,2
Немаю освіти або навичок	37,1
Самообслуговування, відновлення	35,6
Сезонна/ситуаційна робота, чекають повернення	90,8
Планують зміну місця проживання	18,7
Інші причини	14,5
Умовно потенційна робоча сила (1 853,4 тис. осіб)	
Відпустка по вагітності та догляду за дитиною до 6 років	825,3
Догляд за дітьми/домашнє господарство	691,6
Стан здоров'я тимчасово не дозволяє працювати	336,5
Неробоча сила за основною причиною (9 973,7 тис. осіб)	
Пенсія, інвалідність	9 776,8
Має достатні доходи	141,0
Інші	53,6

Джерело: розраховано автором за [32]

Міністерство економіки, у співпраці з партнерами, започаткувало безкоштовні навчальні програми для жінок, ветеранів та переміщених осіб. У 2025 р. 700 жінок та 100 ветеранів пройдуть навчання технічних професій.

Упродовж 2024 р. середня кількість нових вакансій стабільно перевищувала рівні попередніх років і становила приблизно 60 тис. на місяць. Водночас кількість нових резюме була на 20 % більшою за кількість вакансій і досягала близько 80 тис. щомісячно. Якщо орієнтуватися на динаміку вакансій, ринок праці фактично повернувся до показників 2021 р. Проте за кількістю резюме він залишається приблизно на п'яту частину меншим, що свідчить про формування дефіциту робочої сили.

На кваліфікованих робітників припадає 17,7% усіх вакансій, тоді як більшість резюме (18,4%) спрямовані на керівні посади середньої ланки.

Зберігається регіональний дисбаланс, при цьому кандидати сконцентровані в більш безпечних районах [39].

Українські роботодавці зіткнулися зі значними труднощами у наборі персоналу. Понад третина відчувала проблеми із заповненням вакансій, а серед великих підприємств цей показник сягнув 58 %. Основними причинами були дефіцит кваліфікованого персоналу, спричинений міграцією та мобілізацією, а також завищені очікування щодо заробітної плати серед кандидатів. У відповідь роботодавці почали наймати більше студентів, людей з інвалідністю та ветеранів, пропонуючи при цьому додаткові переваги, такі як компенсації на оздоровлення та безкоштовний транспорт. Попри ці зусилля, розрив між попитом і пропозицією робочої сили залишається серйозною перешкодою.

Війна змінила гендерний баланс на ринку праці. У 2023 р. жінки становили 47 % нових працівників, включно з традиційно чоловічими професіями, такими як зварювання та водіння. Однак гендерний розрив в оплаті праці зберігається: жінки заробляють лише 69 % від середньої заробітної плати чоловіків, а в державному секторі – лише 50 %. Сектори з найвищим рівнем зайнятості жінок включали охорону здоров'я (70 %), фінанси (70 %) та готельно-ресторанний бізнес (66 %) [39].

Вразливі групи, включно з внутрішньо переміщеними особами (ВПО), людьми з інвалідністю та ветеранами, досягли певного прогресу у сфері зайнятості. ВПО становили 5 % нових працівників, люди з інвалідністю – 4 %, а ветерани – менше 1 %. Роботодавці висловили готовність наймати представників цих груп: 46 % для ВПО, 42 % для осіб з інвалідністю та 36 % для ветеранів. Однак багато осіб з цих груп не шукають роботу активно. Деякі роботодавці попросили фінансової підтримки та адаптації робочих місць для покращення інклюзії. У регіонах з релокованими підприємствами, наприклад, на Луганщині, ВПО становили до 46 % робочої сили [39].

За окремими оцінками, чисельність населення віком 15 – 24 років в Україні істотно скоротилася внаслідок масштабної міграції. Згідно з розрахунками Центру економічної стратегії, у 2024 р. кількість молоді

становила близько 2,5 млн. осіб, що на 1,2 млн., або приблизно на 30 %, менше порівняно з 2021 р. Помітно зменшилася і частка цієї вікової групи у загальній структурі населення – з 11,7 % у 2021 р. до 8,3 % у 2024 р. [30].

За оцінками ЦЕС, рівень безробіття серед молоді знизився до 9 %, тоді як у 2021 р. він становив 19,1 %. За даними Державної служби зайнятості, молодь займає 6,4 % у структурі зайнятого населення [30].

Нестача робочої сили призвела до значного зростання заробітної плати в таких секторах, як будівництво та ІТ, де оборонна діяльність зросла найбільше або де робоча сила більше постраждала від мобілізації. Середня заробітна плата за вакансіями, що відстежуються на найбільшому в Україні веб-сайті з працевлаштування (work.ua), зросла на 20 % за рік, що закінчився у березні 2025 р. Реальна заробітна плата впала в середньому приблизно на 14,3 % у 2022 р., оскільки споживчі ціни різко зросли. У 2023 та 2024 рр. уповільнення інфляції та швидше зростання номінальної заробітної плати призвели до зростання реальної заробітної плати майже на 4,6 % та 16,6 % відповідно (рис. 2.13).

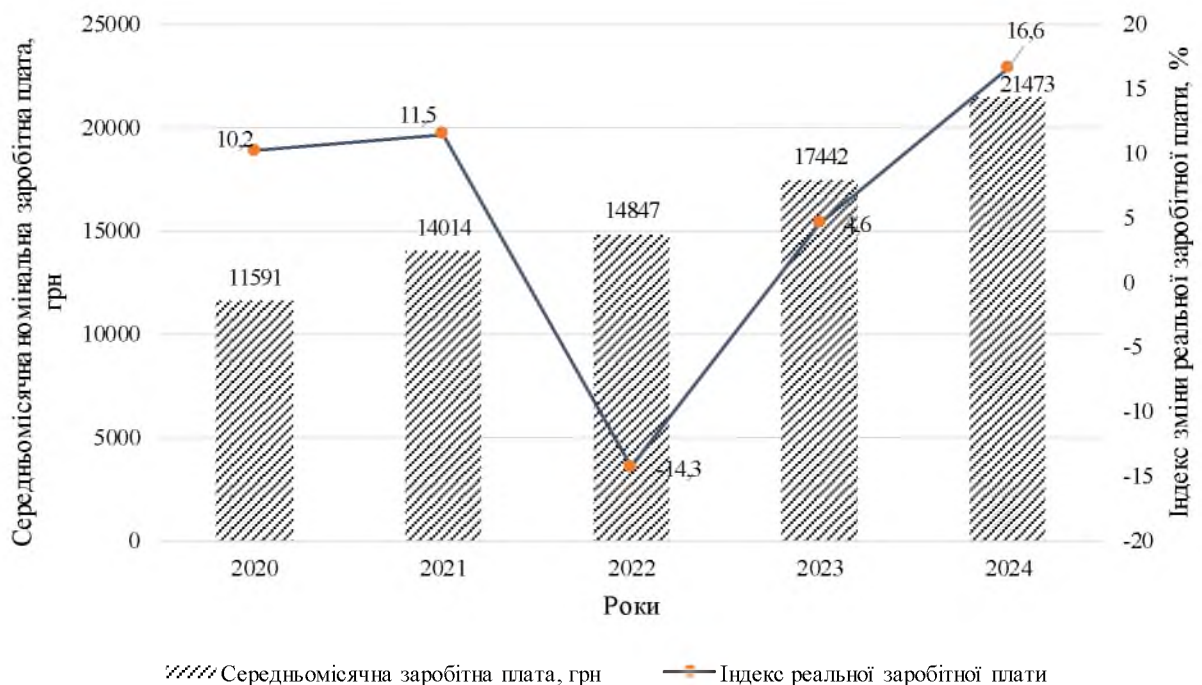

Рис. 2.14. Динаміка середньомісячної заробітної плати та індекс реальної заробітної плати, 2020 – 2024 рр.

Джерело: побудовано автором за [29]

Середньомісячна зарплата становила 21,47 тис. грн., що у номінальному вигляді на 23,1 % більше середньої зарплати у 2023 р. Серед галузей економіки найбільша зарплата у 2024 р. спостерігалася в галузі «Інформація і телекомунікації» (57,46 тис. грн), «Авіаційний транспорт» (43,94 тис. грн), «Фінансова та страхова діяльність» (41,38 тис. грн), «Професійна, наукова та технічна діяльність» (29,20 тис. грн), «Державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування» (29,10 тис. грн).

Міграційні процеси безпосередньо впливають на податкову систему держави, оскільки зміна чисельності економічно активного населення позначається на базі оподаткування та структурі бюджетних надходжень. Відтік працездатних громадян зменшує кількість платників податків і підсилює фіскальний тиск на тих, хто залишається в країні. Водночас грошові перекази мігрантів частково компенсують втрати доходів, але не здатні повністю замінити податкові внески, що формуються всередині країни (рис. 2.14).

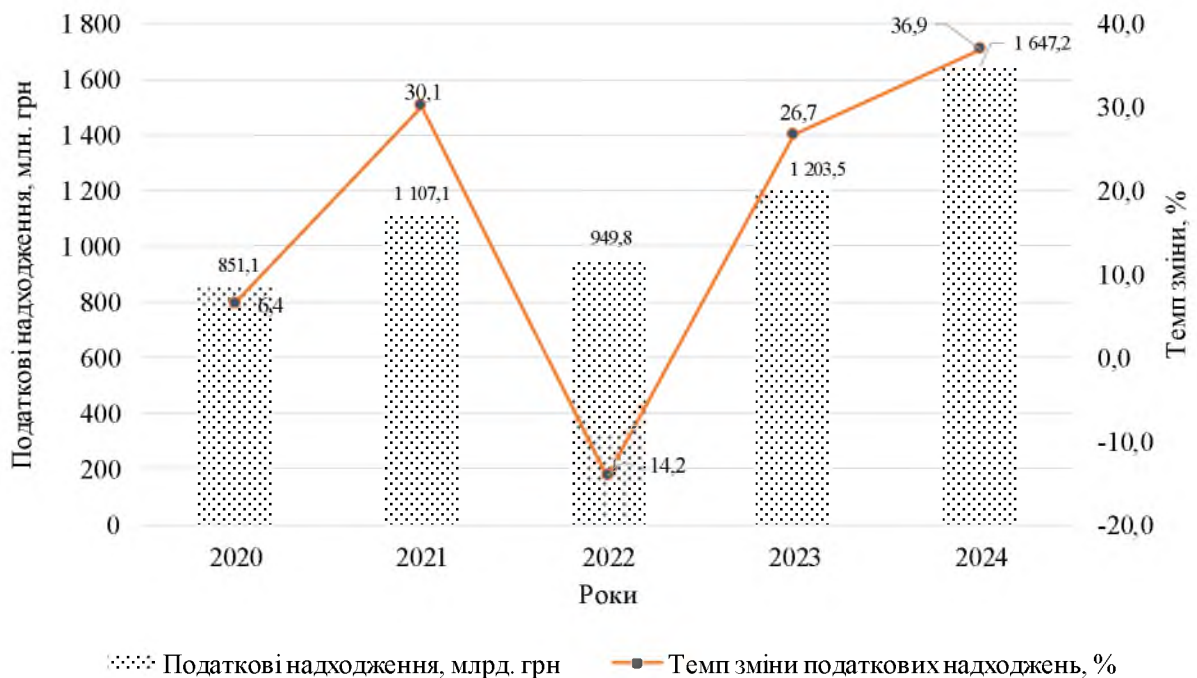

Рис. 2.14. Динаміка податкових надходжень в Україні, 2020 – 2024 рр.

Джерело: побудовано автором за [7]

За результатами року податкові надходження збільшилися на 36,9 % порівняно з попереднім періодом і досягли 1 647,2 млрд. грн. Усі ключові

податкові статті демонстрували зростання, яке випереджало інфляцію. Найбільший внесок у приріст доходів забезпечили податок на прибуток, акцизні надходження та ПДВ із імпорту. У реальному вираженні (у цінах жовтня 2021 р.) податкові надходження у 2024 р. вперше повернулися до довоєнних показників.

Наприкінці 2024 р. в Україні було здійснено безпрецедентне підвищення податків. Найбільшу увагу приділили збільшенню ставки військового збору. Це призвело до зростання податкового навантаження на офіційно працевлаштованих осіб і легальний бізнес, тоді як тіньовий сектор залишився майже неохопленим. У результаті податковий тягар розподілився нерівномірно, створивши додатковий фінансовий тиск на сумлінних платників.

Перекази трудових мігрантів відіграють важливу стабілізаційну роль для країн-донорів робочої сили, оскільки здатні пом'якшувати негативні наслідки економічних потрясінь. На відміну від більшості інших фінансових потоків, вони характеризуються високою стійкістю: навіть у періоди криз мігранти продовжують підтримувати свої сім'ї, забезпечуючи стабільний приплив коштів (рис. 2.15).

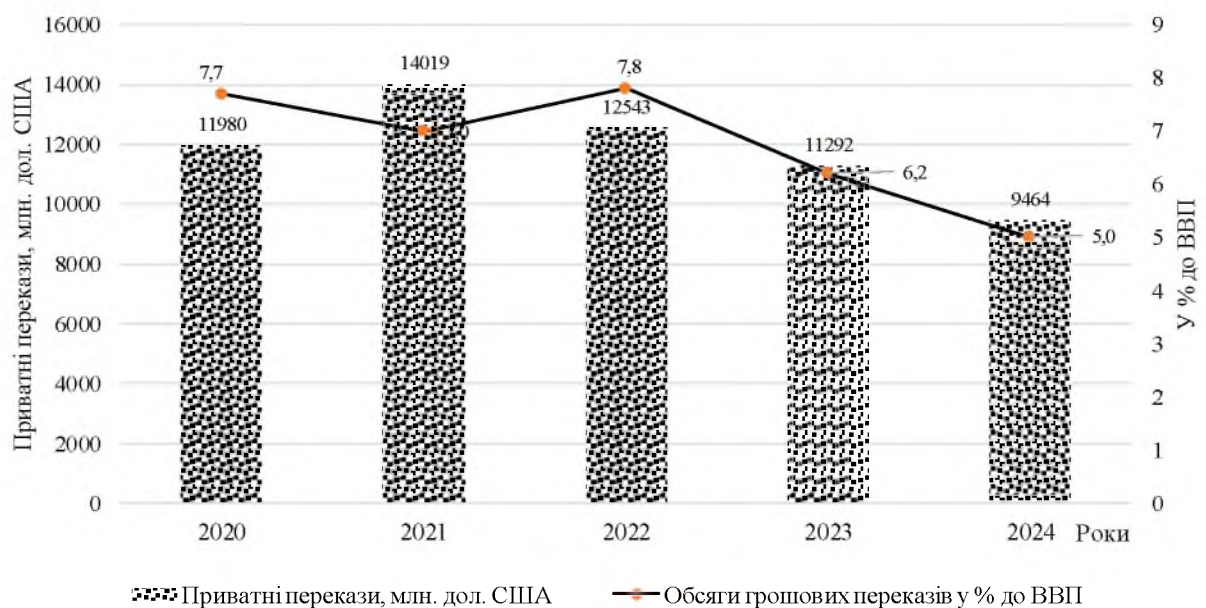

Рис. 2.15. Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну, 2020 – 2024 рр.

Джерело: побудовано автором за [4]

У 2020 – 2024 рр. динаміка приватних грошових переказів в Україну демонструє виразну тенденцію до скорочення як у номінальному вимірі, так і у співвідношенні до валового внутрішнього продукту. Пік надходжень спостерігався у 2021 р., коли обсяг переказів досяг 14,0 млрд. дол. США. Це відображало сприятливі умови на ринку праці основних країн-реципієнтів українських трудових мігрантів та високу мобільність робочої сили до початку повномасштабної війни.

Починаючи з 2022 р., обсяги переказів поступово знижуються: з 12,5 млрд. дол. США у 2022 р. до 9,5 млрд. дол. США у 2024 р. Така динаміка, ймовірно, зумовлена як тимчасовим переміщенням значної частки українців до інших країн, де переказування коштів в Україну зменшилося через зміну структури домогосподарств, так і загальними економічними викликами, зокрема зниженням платоспроможності мігрантів та адаптаційними процесами на нових ринках праці.

Важливим індикатором є зменшення частки грошових переказів у ВВП з 7,7 % до 5,0 %. Це свідчить про відносне послаблення ролі приватних переказів як джерела зовнішніх надходжень для національної економіки.

У сукупності наведені показники відображають трансформацію міграційної поведінки населення та адаптацію українців у країнах тимчасового чи тривалого перебування. Стабілізація або відновлення зростання приватних переказів у майбутньому залежатиме від умов працевлаштування мігрантів за кордоном, темпів економічного відновлення України та здатності держави формувати сприятливе середовище для залучення доходів трудових мігрантів у національну економіку.

Міграція населення тісно пов'язана з динамікою ВВП та ВВП на душу населення, оскільки зміни у чисельності та структурі робочої сили безпосередньо впливають на обсяги виробництва та економічну продуктивність (рис. 2.16).

Відтік трудового населення, з одного боку, зменшує потенціал економічного зростання, а з іншого – може штучно підвищувати показник ВВП на душу населення через скорочення кількості мешканців.

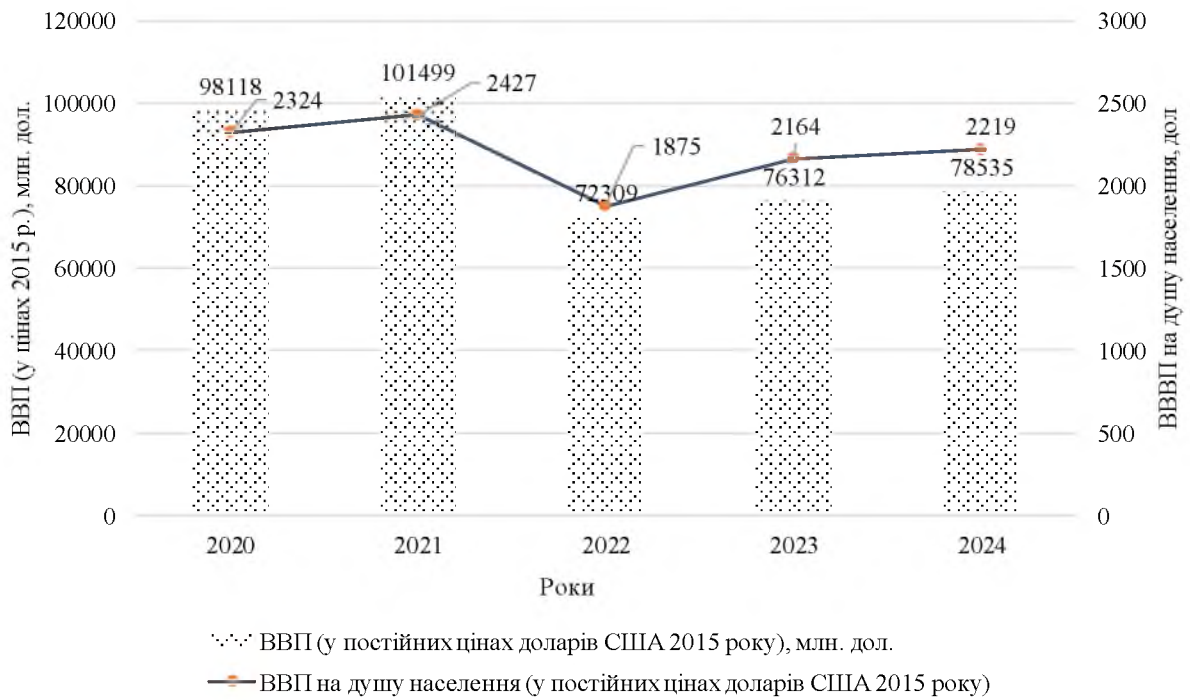

Рис. 2.16. Динаміка ВВП та продуктивності праці в Україні, 2020 – 2024 рр.

Джерело: побудовано автором за [36; 37]

Наведені показники динаміки ВВП України за 2020 – 2024 рр. у поєднанні з масштабами вимушеної міграції свідчать про глибоку трансформацію економічної системи в умовах воєнного конфлікту. Найбільш різке скорочення ВВП у 2022 році (–28,8%) є прямим наслідком не лише руйнування виробничої інфраструктури, а й значного відтоку економічно активного населення. Масова вимушена міграція спричинила зменшення внутрішнього попиту, звуження ринку праці та втрату певних сегментів національного виробництва, що позначилося на загальній економічній динаміці.

Трансформація ринку праці у період після початку війни проявилася у структурному дисбалансі між попитом і пропозицією робочої сили. Виїзд значної частини працездатного населення, зокрема жінок і молоді, посилив кадровий дефіцит у ключових галузях – промисловості, транспорті, будівництві та сфері послуг. Це сприяло переорієнтації підприємств на автоматизацію, оптимізацію виробничих процесів і залучення працівників з

інших професійних груп. Одночасно змінилася структура зайнятості: зросла частка робочих місць, пов'язаних з оборонною сферою, логістикою та цифровими послугами, тоді як низка традиційних секторів зазнала скорочення.

Динаміка ВВП на душу населення також демонструє комплексний вплив вимушеної еміграції. Скорочення чисельності населення математично підвищує значення цього показника, проте втрата продуктивної частини робочої сили знижує обсяг створеної доданої вартості. Це пояснює різке падіння ВВП на душу населення у 2022 р. ($-22,7\%$), після чого у 2023–2024 рр. спостерігається інерційне відновлення, зумовлене адаптацією бізнесу та стабілізаційними заходами держави.

Економічні втрати від вимушеної міграції мають як прямий, так і опосередкований характер. До прямих втрат належать скорочення трудового потенціалу, зменшення виробничих можливостей та відтік людського капіталу, який є критично важливим для відбудови країни. Непрямі втрати проявляються у зменшенні внутрішнього споживання, звуженні бази оподаткування та уповільненні інвестиційних процесів. Сукупність цих факторів обмежує можливості швидкого повернення до докризових рівнів економічного зростання.

Загалом, аналіз статистичних даних свідчить про те, що вимушена міграція стала одним із ключових чинників, які визначили траєкторію економічного розвитку України у 2022 – 2024 рр. Її наслідки мають довгостроковий характер і проявлятимуться у подальшій трансформації ринку праці, динаміці виробництва та темпах відбудови національної економіки.

Висновки до 2 розділу

Аналіз динаміки трудової міграції до 2022 р. показав, що Україна стабільно входила до групи провідних країн-донорів робочої сили у Європі. Трудова мобільність мала переважно економічний характер і формувалась

під впливом суттєвих розривів у рівнях оплати праці, різниці у стандартних умовах життя, високого рівня безробіття та структурних дисбалансів на внутрішньому ринку праці. Географічна структура трудової міграції свідчила про домінування напрямів до країн ЄС – передусім Польщі, Чехії, Німеччини та Італії. У цей період формувалися стійкі міграційні коридори, які перетворили українців на стратегічний ресурс для ринків праці Центральної та Західної Європи.

Водночас структурні характеристики міграційних потоків засвідчили зміну соціально-демографічного профілю українських трудових мігрантів. На відміну від початку 2000-х років, коли переважали чоловіки працездатного віку з середньою або середньою спеціальною освітою, у 2010 – 2020 рр. суттєво зросла частка молоді, жінок та висококваліфікованих фахівців. Це свідчить про поглиблення процесів «відтоку мізків» та загострення ризиків втрати інтелектуального капіталу, що негативно позначається на продуктивності та інноваційному потенціалі економіки України.

Особливу увагу у розділі приділено аналізу вимушеної міграції, викликаній повномасштабною військовою агресією РФ проти України у 2022 р. Масштаби переміщення населення стали безпрецедентними для сучасної Європи: мільйони українців були змушені покинути місце проживання, а країни ЄС розгорнули найбільшу гуманітарну підтримку в історії союзу, запровадивши режим тимчасового захисту. Вимушена міграція має іншу структуру порівняно з довоєнними трудовими потоками – серед мігрантів переважають жінки, діти й особи старшого віку, що вказує на критичний дисбаланс у демографічній та трудовій структурі населення країни. Зумовлена війною мобільність супроводжується значною соціальною вразливістю переселенців, нерівномірністю їх інтеграції у європейські ринки праці та ризиком тривалої еміграції значної частини населення.

Дослідження впливу міграції на соціально-економічний розвиток України підтверджує, що масштаби вимушеної та трудової мобільності створюють суттєві виклики національному ринку праці, державним

фінансам, демографічній структурі та системі відтворення людського капіталу. З одного боку, трудова міграція забезпечує надходження значних обсягів грошових переказів, які стабілізують доходи домогосподарств і підтримують внутрішній попит. З іншого – формуються довгострокові втрати, пов'язані із скороченням чисельності економічно активного населення, погіршенням вікової структури, зменшенням потенціалу відбудови та модернізації економіки.

РОЗДІЛ 3

МОЖЛИВОСТІ ТА ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОВЕРНЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНУ

3.1. Моделі підтримки українських мігрантів в ЄС

Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 р. Європейський Союз оперативно відреагував і продемонстрував реальну солідарність із людьми, які потребували захисту. Реакція ЄС охоплювала надання гуманітарної допомоги, підтримку механізмів цивільного захисту, допомогу на кордонах та забезпечення притулку тим, хто змушений був тікати від війни.

Уперше за час свого існування ЄС активував Директиву про тимчасовий захист, яка визначає правові механізми для впорядкування процесу масового прибуття переміщених осіб. Паралельно Європейська комісія розпочала тісну співпрацю з державами-членами з метою отримання оперативної інформації про ситуацію на місцях та запобігання ризикам торгівлі людьми.

Генеральний директорат з питань міграції та внутрішніх справ (DG HOME) здійснює координацію діяльності Платформи солідарності, що об'єднує країни ЄС, міжнародні організації та агенції Союзу для ефективного виконання положень Директиви про тимчасовий захист. У межах Плану ЄС щодо готовності та реагування на кризи у сфері міграції збирається ключова інформація, зокрема щодо кількості прибулих біженців, що дає можливість своєчасно й адекватно організовувати заходи для регулювання міграційних процесів [28].

Спираючись на попередній досвід управління міграційними процесами, стало очевидно, що держави-члени ЄС не зможуть оперативно й ефективно опрацювати масову кількість заяв на надання притулку від осіб, які тікають від війни.

У зв'язку з цим 2 березня 2022 р. Європейська комісія запропонувала активувати Директиву про тимчасовий захист. Уже 4 березня 2022 р. Рада ЄС ухвалила відповідне рішення, офіційно запровадивши тимчасовий захист для людей, які вимушено залишили Україну через збройну агресію.

Українці продовжують користуватися статусом тимчасового захисту в ОЕСР, з деякими змінами. Рішення Європейської Ради від червня 2024 р. про продовження режиму захисту для переміщених українців призвело до того, що країни ЄС продовжили захист до 4 березня 2026 року. Країни, які застосовують Директиву про тимчасовий захист, наслідували цей приклад. Данія продовжила дію спеціальних дозволів на проживання до 17 березня 2027 р., Швейцарія – до березня 2026 р., а Ісландія – до 2 березня 2026 р. [42].

Сполучені Штати продовжили тимчасовий захищений статус для України до 19 жовтня 2026 р. з автоматичним продовженням дозволу на працевлаштування до 19 квітня 2026 р. Канада припинила розгляд заявок на отримання дозволу на поїздки між Канадою та Україною у надзвичайних ситуаціях (CUAET) 31 грудня 2024 р., але українці, які прибули до квітня 2024 р., все ще мають право на продовження дозволів [42].

Умови в низці країн змінилися. Під час продовження тимчасового захисту Фінляндія виключила громадян третіх країн, які мали тимчасові дозволи в Україні до конфлікту. Норвезька схема колективного захисту тепер виключає осіб з подвійним громадянством України та іншої безпечної країни, а також осіб з регіонів України, які вважаються безпечними, з неї виключаються. Тепер бенефіціари ризикують втратити захист, якщо повернуться до України без поважної причини. Швейцарія також переглянула свою політику в грудні 2024 р., уточнивши, що лише українці, які тікають з територій, окупованих або перебувають під активним нападом російських військ, мають право на отримання статусу S.

З 2025 р. Чехія пропонуватиме українцям з тимчасовим захистом новий тип довгострокового дозволу, який дозволить перебування на п'ять років. В Австрії, з жовтня 2024 р., українці з тимчасовим захистом мають право

отримати Червоно-Біло-Червону Карту Плюс для поселення та необмеженого доступу до ринку праці, якщо вони пропрацювали щонайменше один рік на повний робочий день протягом попередніх двох років. Латвія, з грудня 2024 р., видає тимчасові дозволи на проживання на три роки замість двох [42].

Після початку повномасштабної агресії росії Німеччина стала однією з головних країн-приймачів українців, надавши притулок близько 1,2 млн. осіб. На стартовому етапі держава забезпечила новоприбулим надзвичайно широкий пакет підтримки. Українці отримували доступ до соціального житла, медичного страхування, безоплатних мовних курсів та щомісячних виплат на рівні німецьких безробітних – 563 євро, окремо компенсувалася оренда житла. Такий підхід дозволяв новим мешканцям зосередитися на вивченні мови та адаптації, не залучаючись негайно до ринку праці [25].

Модель підтримки сприяла прибуттю до Німеччини значної кількості осіб з підвищеною вразливістю – літніх людей, осіб з інвалідністю та тих, хто потребував медичного супроводу. Розвинена система соціального забезпечення давала змогу отримувати належний догляд і фінансові виплати, що формувало відчуття відносної стабільності.

Однак у 2025 р. урядова коаліція ухвалила рішення змінити умови прийому нових українців. Особи, які прибувають після 1 квітня 2025 р., отримують підтримку вже не за стандартами соціальної допомоги для німецьких безробітних, а у статусі шукачів притулку. Це означає зменшення щомісячних виплат до 441 євро (196 євро – особисті витрати; 245 – покриття базових потреб). Окремі федеральні землі, зокрема Баварія, ініціюють ще нижчі рівні допомоги – 353 – 441 євро, залежно від життєвої ситуації [25].

Зміна підходів пов'язана з прагненням уряду забезпечити швидшу інтеграцію, оптимізувати витрати та збалансувати очікування суспільства щодо темпів адаптації новоприбулих. У суспільному вимірі відзначається прагматичний запит на швидке включення українців у ринок праці та зменшення залежності від соціальних виплат. Водночас, за оцінками експертів, тривала складність інтеграційних процесів часто не комунікується

належним чином, що призводить до завищених очікувань щодо темпів адаптації.

Польща стала однією з ключових країн прийому українців після початку повномасштабної війни, надаючи притулок понад 1 млн. осіб. На початковому етапі політика підтримки була спрямована на швидке забезпечення гуманітарних потреб та соціальної інтеграції [25].

Одноразова виплата для новоприбулих (приблизно 70 євро) була скасована урядом у липні 2024 р., однак Польща зберігала суттєві програми підтримки сімей із дітьми. Серед найбільш значущих заходів – безоплатний доступ до державних дитячих садків та виплати 800 злотих на кожну дитину, що діяли протягом усього періоду перебування українських сімей у країні. Водночас уряд ухвалив рішення змінити механізм підтримки: з 30 вересня 2024 р. фінансова допомога на дітей надається лише у випадку, якщо батьки офіційно працюють або займаються підприємницькою діяльністю в Польщі та сплачують податки [25].

У сфері охорони здоров'я Польща тривалий час забезпечувала українцям безоплатне медичне обслуговування в системі державного страхування NFZ. Проте уряд оголосив про перехід до загальних правил: з весни 2026 р. безоплатні медичні послуги для громадян України будуть припинені.

Політичні заяви польського керівництва свідчать про намір переглянути режим преференцій і наблизити статус українців до загальних правил перебування іноземців. Це зумовлено як фінансовими міркуваннями, так і суспільними настроями. Експерти відзначають, що частина польського середнього класу демонструє напруження щодо матеріального рівня окремих українців, розглядаючи це як конкуренцію у сфері соціальних та економічних можливостей.

Чехія прийняла близько 390 тис. українців, і хоча це менше, ніж у Німеччині чи Польщі, саме тут зафіксовано один із найвищих показників концентрації українських переселенців у Європі: на 1000 жителів припадає

35,7 осіб, які отримали тимчасовий захист. Така ситуація створює помітне соціальне навантаження та впливає на суспільні настрої [25].

Попри те що більшість українців у Чехії працюють і не утримуються за рахунок держави, у суспільстві присутнє відчуття «втоми», яке частково базується на уявленні про надмірність підтримки.

Система підтримки українців у Чехії є відчутно менш щедрою, ніж у Німеччині чи Польщі. Основні виплати для новоприбулих становлять 4860 крон на місяць для дорослого (приблизно 9720 грн) і надаються лише протягом п'яти місяців перебування. Після цього підтримка можлива лише за умови підтвердження соціальної вразливості, і її розмір зменшується до 3130 крон на місяць (близько 6260 грн). Такий підхід фактично стимулює швидший вихід на ринок праці, оскільки тривале перебування на соціальних виплатах обмежене.

Загалом політика Чехії поєднує базову гуманітарну підтримку та очікування швидкої самозайнятості українців. Нинішні політичні сигнали свідчать про можливе подальше скорочення державних видатків на інтеграцію та соціальні програми.

В Ірландії нині проживає близько 84 тис. громадян України. На початковому етапі держава надавала розміщення з повним пансіоном та щотижневі виплати у розмірі 220 євро. У квітні 2024 р. ці виплати для мешканців державного житла були знижені до рівня, передбаченого для інших категорій біженців: 38,8 євро на дорослого та 28,8 євро на дитину. Особи, що проживають у приватному житлі, продовжують отримувати 244 євро на тиждень – аналогічно до безробітних громадян Ірландії. Винагорода ірландським домогосподарствам за прийом українців була зменшена з 800 до 600 євро [25].

У вересні 2024 р. уряд обмежив термін проживання новоприбулих українців у державному житлі 90 днями; з 10 листопада 2025 р. цей період для нових прибулих скорочено до 30 днів. Українці, які прибули раніше, можуть залишатися в державному житлі на попередніх умовах. Варто

зазначити, що українці в Ірландії користуються механізмом тимчасового захисту, чинного щонайменше до 3 березня 2026 р. [25].

За оцінками учасників української громади, частина новоприбулих не має достатнього рівня володіння мовою чи професійних навичок, що ускладнює швидку інтеграцію на ринку праці.

Після 2022 р. низка держав ЄС надала українцям широкі соціальні гарантії, однак нині ці програми поступово скорочують. Зменшення обсягів фінансової підтримки пов'язане з погіршенням фіскальної стійкості європейських країн. За прогнозами МВФ, дефіцит бюджету єврозони зросте з 3,2 % ВВП у 2025 р. до 3,6 % у 2027-му, а державний борг – з 87,8 % ВВП у 2025-му до 92,2 % у 2030 р. Хоч зміни виглядають помірними, вони підвищують вартість запозичень для урядів, що змушує скорочувати соціальні видатки, зокрема й на підтримку українців [25].

Статус тимчасового захисту для українських громадян у Європейському Союзі завершується 4 березня 2027 р. Польща, керуючись законом від вересня 2025 р., припинить його дію вже 4 березня 2026 р. Нині цим статусом користуються близько 4,3 млн. українців у ЄС, і їх кількість зростає, зокрема через виїзд молодих чоловіків віком 18 – 22 років, яким уряд дозволив перетин кордону. Статус тимчасового захисту гарантує доступ до ринку праці, освіти та, в окремих країнах, до безоплатної медичної допомоги. Після завершення його дії українцям необхідно буде переходити на інші форми легального перебування – національні дозволи на проживання, робочі візи чи інші механізми, передбачені законодавством країн ЄС [25].

Хоча Євросоюз може продовжити дію тимчасового захисту за умови тривалості війни, попередні оцінки свідчать про намір припинити цей механізм у 2027 р. Водночас його завершення не означатиме повне згортання підтримки українців, адже держави-члени готують перехідні рішення.

Експерти зазначають, що причинами перегляду політики є тривалість війни, обмежена інтегрованість частини українців у ринок праці та зниження суспільної підтримки приймаючих країн. Держави прагнуть оптимізувати

фінансове навантаження, враховуючи власні потреби у сфері зайнятості та соціальної підтримки.

Подані дані свідчать, що найбільше фінансове навантаження у забезпеченні українських біженців несуть Німеччина та Польща. Німеччина витратила 36,55 млрд. євро, а Польща – 29,3 млрд. євро, що разом становить понад половину загальних витрат країн Європи, представлених у рейтингу. Це відображає як значну кількість прийнятих українців, так і високий рівень соціальних стандартів цих держав (рис. 3.1).

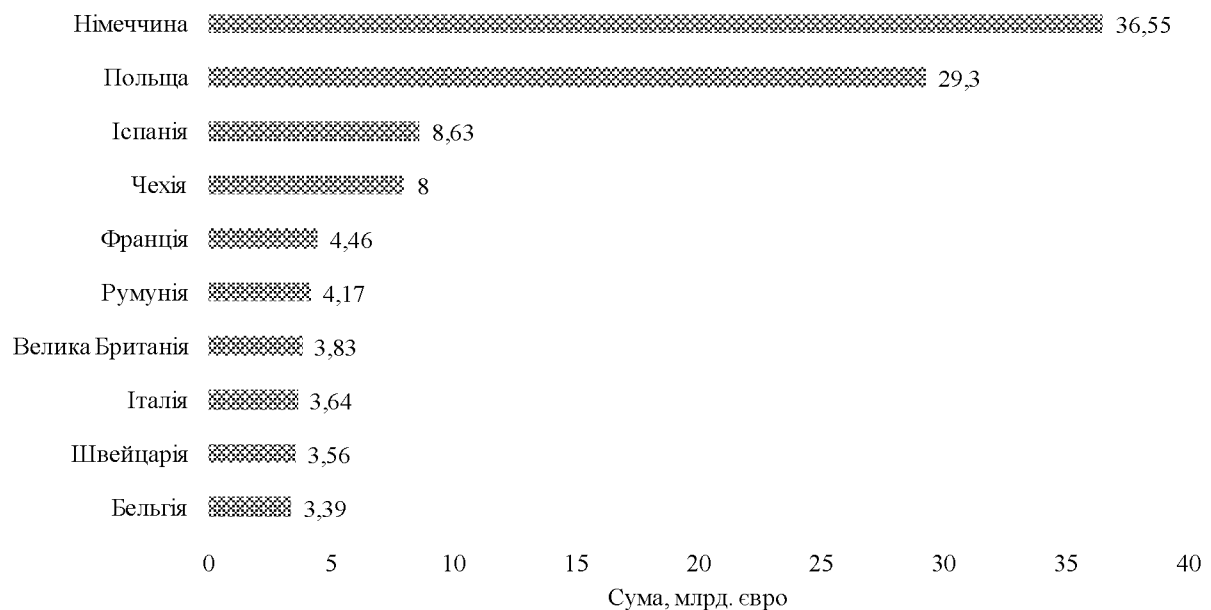

Рис. 3.1. Топ-10 країн Європи, що найбільше витратили грошей на українських біженців, 01.2022 – 08.2025 рр.

Джерело: побудовано автором за [12]

Помітно нижчі, але все ще значні суми витрат припадають на Іспанію (8,63 млрд. євро), Чехію (8 млрд. євро) та Францію (4,46 млрд. євро). Румунія та Велика Британія витратили 4,17 та 3,83 млрд. євро відповідно, що свідчить про їхній вагомий, але більш помірний внесок у забезпечення гуманітарної підтримки.

Загалом отримані значення підтверджують, що європейські держави здійснили суттєві видатки, однак обсяг фінансового навантаження істотно

варіює. У контексті тривалої війни та обмеженої інтеграції частини українців у ринок праці це зумовлює перегляд політик підтримки, спрямований на оптимізацію витрат та підвищення ефективності соціальних програм і програм зайнятості.

Рівень економічної активності українських біженців істотно відрізняється між країнами перебування. Найвищі показники працевлаштування зафіксовано у Польщі, де роботу мають 78 % українців. Для порівняння, у Німеччині цей показник становить лише 31 %, а в Іспанії – 17 %, що свідчить про значну залежність українців у цих країнах від системи соціальної підтримки.

Серед держав із найбільшою часткою залучених до ринку праці українців виокремлюються Литва (72 %), Велика Британія (69 %), Швеція (66 %), Чехія (63 %) та Данія (62 %). До першої десятки також входять США, Естонія, Нідерланди та Франція, де рівень працевлаштування українських громадян коливається в межах 42 – 61 % [5].

Польща, окрім високої зайнятості українських біженців, демонструє також одну з найвищих часток тимчасових іноземних працівників серед країн ОЕСР. Рівень працевлаштування іноземців у Польщі становить 78,4 %, що перевищує середній показник по ЄС (67,9 %). Вищі значення спостерігаються лише в Ісландії, Новій Зеландії, Чехії та Угорщині. Показово, що зайнятість іноземців у Польщі навіть перевищує рівень зайнятості громадян цієї країни: 81,1 % проти 74,6 % відповідно.

Суттєву динаміку продемонстрував і німецький ринок праці. За останні три роки рівень працевлаштування українських біженців у Німеччині зріс більш ніж удвічі – з 16 % у 2022 році до 51 % у 2025 р., що свідчить про поступову інтеграцію українців у місцеву економіку та підвищення ефективності державних програм зайнятості.

Країни ЄС посилюють вимоги до легалізації. Найперші зміни торкнуться українців у Польщі, де перехід на нові форми проживання (зокрема статус CUKR) стає тривалішим і бюрократично складнішим.

Зростання кількості заяв уповільнює роботу адміністративних органів, що найбільш відчутно для соціально вразливих груп. Частина українців розглядає можливість натуралізації, проте її масштаб обмежений інституційними потужностями Польщі.

У Німеччині українці готуються переходити на робочі візи та інші дозволи на проживання. Для багатьох сімей фактором є адаптація дітей та інтеграція у місцеві системи освіти й соціального забезпечення. Велика Британія, хоч і не є членом ЄС, продовжує дію власних програм (зокрема Homes for Ukraine), але дедалі частіше відмовляє заявникам, які прибувають із відносно безпечних регіонів України. Частина українських громадян шукає індивідуальні шляхи продовження легального перебування, зокрема через сімейні підстави.

Український уряд заявляє про координацію з європейськими партнерами для забезпечення передбачуваного завершення тимчасового захисту. Готуються цифрові інструменти для інформування громадян щодо можливостей житла, працевлаштування, освіти та соціальних послуг в Україні.

3.2. Перспективи повернення та напрями удосконалення міграційної політики України

Масштабне зовнішнє переміщення з 2022 р. відбувається після десятиліть чистої еміграції. З 8,0 млн. осіб, які були переміщені за кордон з 2022 р., 6,9 млн. залишалися за межами України на кінець 2024 р. У найближчій перспективі політика може забезпечити відсутність перешкод для їхнього повернення, водночас підтримуючи та заохочуючи повернення, наскільки дозволяють умови. Дуже мало з 30 – 40 % початкової хвилі виїзду, які повернулися, повідомляють, що розглядають можливість повторного виїзду. Однак зміни в умовах можуть призвести до швидкої зміни планів та спонукати до поновлення еміграції або зменшення повернень. Крім того,

навіть якщо покращення умов заохочує мігрантів до повернення, після закінчення війни може бути нова хвиля. Близько 90 % зовнішньо переміщених осіб – це жінки та діти, оскільки більшість чоловіків віком від 25 до 60 років не мають права залишати Україну через воєнний стан. Після скасування цього обмеження багато чоловіків можуть вирішити виїхати, наприклад, щоб приєднатися до членів родини за кордоном [46].

Зовнішньо переміщені українці є важливим ресурсом, який може зробити свій внесок у відбудову та відновлення України, зокрема через робочу силу та, особливо після їхнього повернення та реінтеграції в робочу силу, у державні фінанси. Наразі близько 10 % з них працюють дистанційно на українських підприємствах [18]. Рівень зайнятості переміщених українців, які користуються тимчасовим захистом у Європі, коливався від 8 % до 66 % у 2023 р., залежно від країни, і продовжує зростати [34]. Деякі переміщені українці отримують навички як через формальне навчання, так і через досвід роботи, і плани щодо запропонованого проекту Трудового кодексу, який замінить його, щодо кращого визнання досвіду та кваліфікації, отриманих за межами України, дозволять як працівникам, так і роботодавцям скористатися цими навичками.

Прогнозні зміни чисельності населення працездатного віку за трьома альтернативними сценаріями демонструють сталу тенденцію до скорочення трудових ресурсів у довгостроковій перспективі, однак глибина цього скорочення суттєво відрізняється залежно від припущень щодо міграційних потоків і зайнятості (рис. 3.2).

Базовий та сценарій реформування демонструють дуже близькі траєкторії, що свідчить про те, що структурні реформи на ринку праці та підвищення економічної активності можуть частково пом'якшити демографічні втрати, але не здатні радикально змінити загальну тенденцію. Натомість сценарій «без повернення» передбачає істотно швидше зменшення чисельності працездатного населення, що свідчить про критичний вплив міграційних процесів на формування трудового потенціалу країни.

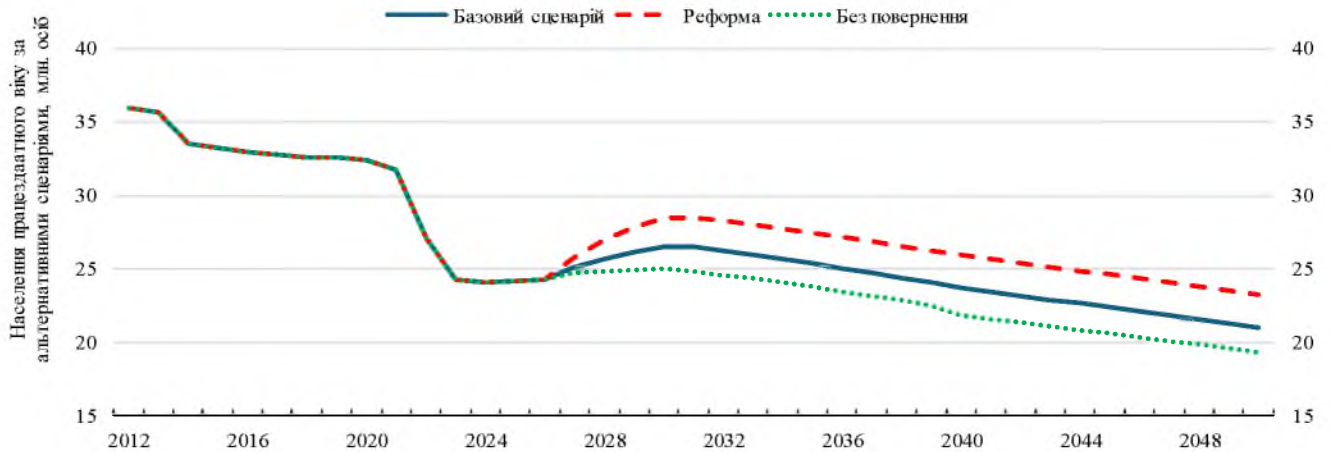

Рис. 3.2. Збільшення зайнятості та повернення зовнішньо переміщених осіб сприятиме відбудові, 2012 – 2048 рр. (прогноз)

Джерело: перебудовано автором за [46]

Порівняння трьох моделей показує, що повернення зовнішньо переміщених осіб та підвищення рівня зайнятості можуть виступати ключовими чинниками відновлення економічної активності. Зокрема, уже в середньостроковій перспективі (до 2030 р.) різниця між сценаріями демонструє, що втрата трудових ресурсів через неповернення мігрантів створює додатковий демографічний і економічний тиск. Це підкреслює важливість комплексної державної політики, спрямованої на реінтеграцію переміщених осіб, збереження людського капіталу та стимулювання участі в ринку праці.

У 2025 р. зафіксовано зростання частки громадян, які декларують намір повернутися в Україну, до 64 %, що є вищим показником порівняно з 55 % у попередньому році. Однак, незважаючи на цю позитивну динаміку, поточний рівень готовності залишається значно нижчим за піковий показник 2023 р. (75 %). Це дає підстави стверджувати, що зазначене зростання відображає скоріше емоційне прагнення до репатріації, тоді як раціональні стримуючі чинники (безпекові, економічні, соціальні) продовжують домінувати в процесі прийняття остаточного рішення (рис. 3.3).

Аналіз показав, що ключові стимули (мотиватори) повернення мають переважно психологічний та соціальний характер.

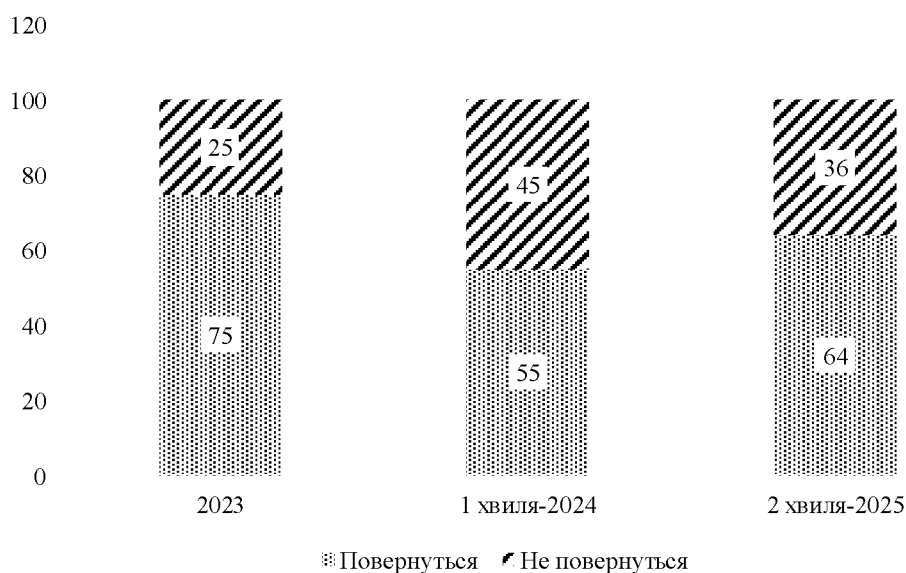

Рис. 3.3. Наміри повернутися в Україну (станом на серпень 2025 р.)

Джерело: перебудовано автором за [24]

До них належать: емоційна прив'язаність (ностальгія) до України, втома від напруги адаптації та очікування вищої якості життя у знайомому соціальному контексті. Найбільш вагомий вплив на рішення про репатріацію мають саме емоційний фактор та віра у потенційне поліпшення умов життя в Україні (рис. 3.4).

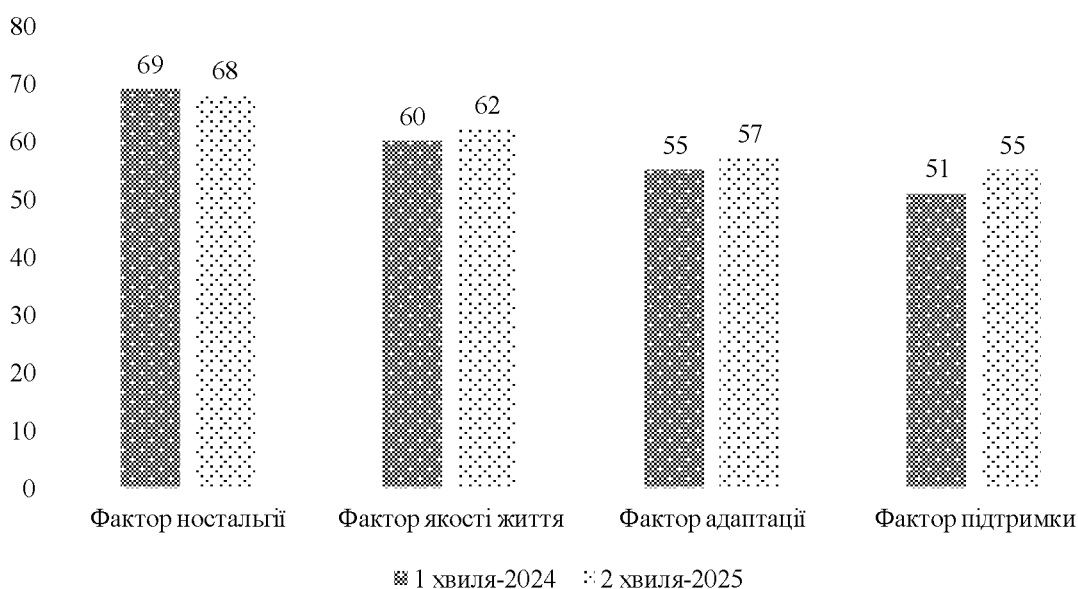

Рис. 3.4. Фактори тиску (повернення в Україну), наміри українців у країнах ЄС (Індекс вимірюється від 1 до 100, де 100 – це максимальна міра вагомості) (станом на серпень 2025 р.)

Джерело: перебудовано автором за [24]

Натомість, стримуючі фактори (бар'єри) носять переважно прагматичний характер, що призводить до зміцнення позицій країн ЄС як місця довгострокового проживання. Основними чинниками, що перешкоджають поверненню, визначено: вищу якість життя, більшу стабільність і безпеку за кордоном, ширші перспективи для дітей, а також страх перед складними умовами реінтеграції в Україні (рис. 3.5). Зафіксовано важливе зміщення головного стримуючого фактора: якщо у попередньому вимірюванні провідним бар'єром була безпека, то у 2025 р. вирішальною перешкодою стала вища якість життя за кордоном.

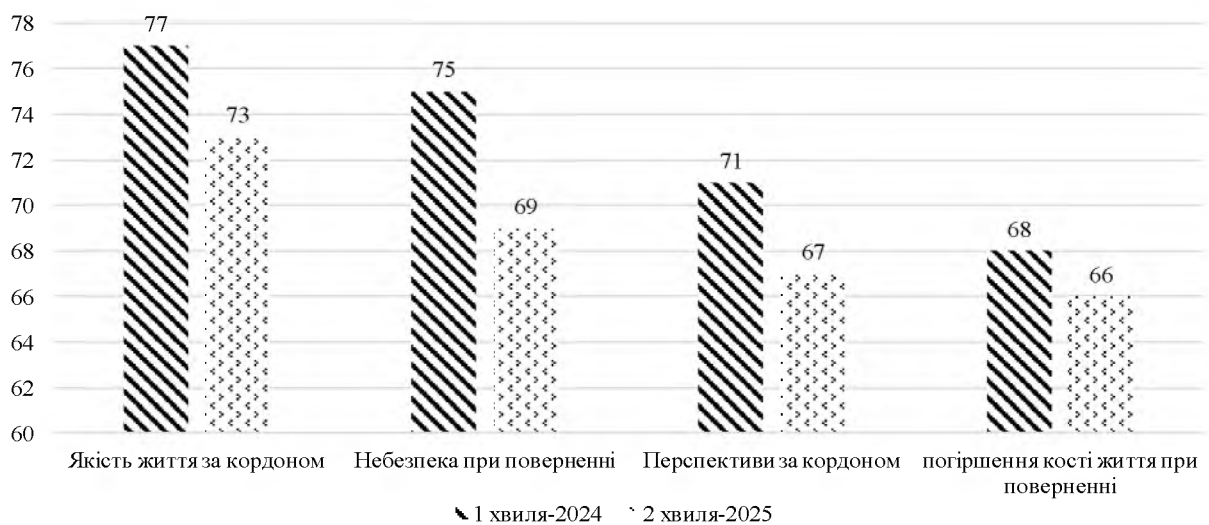

Рис. 3.5. Фактори привабливості (залишатися в ЄС), наміри українців у країнах ЄС (Індекс вимірюється від 1 до 100, де 100 – це максимальна міра вагомості) (станом на серпень 2025 р.)

Джерело: перебудовано автором за [24]

Таким чином, спостерігається виражений конфлікт мотивацій: посилення емоційного бажання повернутися не супроводжується адекватним усуненням структурних перешкод. Варто також враховувати, що на оцінку часових горизонтів репатріації можуть тимчасово впливати зовнішні інформаційні чинники та геополітичний контекст (наприклад, сигнали про переговори чи міжнародна політична підтримка). Регулярний моніторинг цих факторів є необхідним для розуміння динаміки міграційних настроїв.

Прогнозовані повернення значно відрізняються між приймаючими країнами (табл. 3.1). Хоча оцінки залишаються попередніми, на рішення щодо повернення впливає низка факторів, включаючи широту політики інклюзії, наявність можливостей працевлаштування, склад домогосподарства, основні області походження біженців у різних приймаючих країнах, розмір діаспори в приймаючій країні, варіанти легального проживання та доступ до послуг.

Таблиця 3.1

Повернення українців за основними приймаючими країнами

Країна перебування	Кількість біженців на початок моделювання	Кількість біженців на кінець моделювання	Кількість тих, хто повернувся	Частка тих, хто повернувся, %
Німеччина	1 184 900	408 600	776 300	66
Польща	997 200	572 800	424 400	43
Чехія	365 100	90 000	275 100	75
Іспанія	233 900	61 400	172 500	74
Румунія	182 900	62 900	120 000	66
Італія	165 300	42 400	122 900	74
Словаччина	132 600	52 100	80 500	61
Республіка Молдова	127 800	24 900	102 900	81
Нідерланди	123 400	35 600	87 800	71
Ірландія	111 800	30 500	81 300	73
Інші країни	758 900	200 000	558 800	74
Усього	4 383 800	1 581 300	2 802 500	64

Джерело: розраховано автором за [35]

Стратегія державної міграційної політики після 2025 р. має бути спрямована на подолання ключових викликів, зумовлених масовою вимушеною міграцією та втратою людського потенціалу. Пріоритетом держави має стати створення умов для повернення українських громадян, а також формування механізмів підтримки тих, хто перебуває за кордоном і потенційно може реінтегруватися в українське суспільство. Це передбачає захист їхніх прав, зміцнення зв'язків із громадянами за межами країни та стимулювання інвестування зароблених коштів у житлове будівництво, розвиток бізнесу та створення робочих місць в Україні [14].

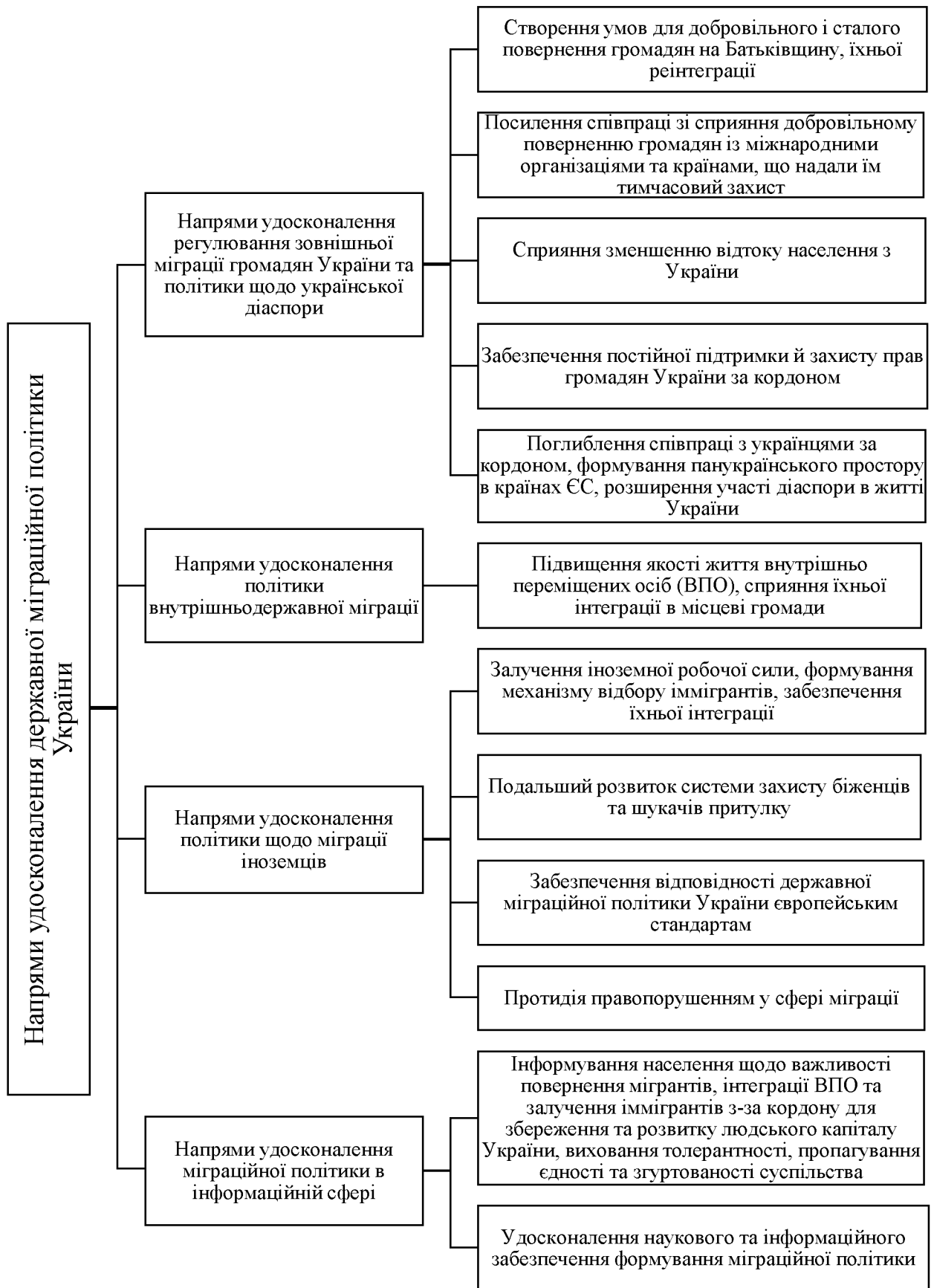

Рис. 3.6. Напрями удосконалення державної міграційної політики України на період до 2035 р.

Джерело: побудовано автором за [27]

Удосконалення державної політики у сфері зовнішньої міграції вимагає системного підходу, спрямованого як на створення умов для добровільного повернення громадян, так і на підвищення ефективності взаємодії з державами перебування та українською діаспорою. Нагальною є потреба формування комплексних механізмів повернення, реінтеграції та залучення людського потенціалу, що перебуває за кордоном, до соціально-економічного відновлення України.

Першочерговим напрямом є формування сприятливих умов для сталого повернення громадян, які вимушено або тимчасово перебувають за межами України. Це передбачає розроблення державних і регіональних програм реінтеграції поверненців, забезпечення їхнього безперешкодного доступу до громадянських, трудових і соціальних прав, а також надання адресної підтримки вразливим категоріям. Важливою складовою виступає удосконалення процедур визнання освіти та кваліфікацій, здобутих за кордоном, що сприятиме прискореному поверненню кваліфікованих кадрів у національну економіку. Значущою є також організація інформаційної та консультаційної підтримки щодо працевлаштування, соціальних гарантій та освітніх можливостей, а також забезпечення доступу до тимчасового житла у разі втрати власного [20].

Другий блок напрямів стосується розвитку міжнародного партнерства у сфері підтримки добровільного повернення. Україна потребує поглиблення співпраці з урядами країн-реципієнтів та міжнародними організаціями щодо логістичної та фінансової підтримки повернення, взаємного визнання документів про освіту, оптимізації соціально-страхових механізмів, а також укладення угод, що регулюватимуть правовий статус українців після завершення дії тимчасового захисту. Важливим є також використання потенціалу програм циркулярної міграції та партнерств щодо мобільності талантів, що дадуть змогу зберегти зв'язки з висококваліфікованими працівниками [20].

Наступним стратегічним напрямом є зменшення відтоку населення, що зумовлює необхідність комплексного підсилення верховенства права, подолання корупції, поліпшення бізнес-клімату та створення умов, які утримуватимуть громадян від довготривалої еміграції. Додаткове значення має розвиток програм підтримки молоді, здатних посилювати мотивацію до професійної реалізації в Україні.

Важливим елементом державної політики залишається забезпечення захисту прав громадян України за кордоном. Йдеться про розширення доступності консульських послуг, оперативне оформлення документів, активізацію переговорів щодо пенсійного та соціального забезпечення, а також проведення інформаційних кампаній із протидії торгівлі людьми. Підвищення ефективності консульської підтримки є ключовим для формування довіри громадян до держави та підтримання їхніх зв'язків з Україною.

Окрему увагу слід приділити розвиткові взаємодії з українською діаспорою та громадами за кордоном. Нагальною є розробка Державної програми співпраці з українцями за кордоном, що передбачатиме посилення організаційної та інформаційної підтримки громад, розвиток української освіти за кордоном, забезпечення можливостей дистанційного навчання та роботи для українських мігрантів. Важливою є активізація інвестиційної діяльності громадян за кордоном, зокрема через створення спеціальних фінансових інструментів, які стимулюватимуть спрямування заощаджень та переказів у розвиток національної економіки. У перспективі актуальним залишається питання забезпечення реалізації виборчих прав громадян України, які проживають за межами держави, а також обговорення можливостей множинного громадянства.

Отже, удосконалення політики у сфері зовнішньої міграції та взаємодії з діаспорою має ґрунтуватися на інтегрованому підході, що поєднує механізми повернення громадян, розширення міжнародної співпраці, захисту прав українців за кордоном та активного залучення потенціалу діаспори.

Реалізація таких напрямів сприятиме відновленню людського капіталу, зміцненню зв'язків зі світовим українством та посиленню ролі зовнішньої міграції як ресурсу, а не загрози для соціально-економічного розвитку країни.

Удосконалення державної політики у сфері внутрішньодержавної міграції передбачає підвищення ефективності інтеграційних процесів, забезпечення гідних умов проживання внутрішньо переміщених осіб (ВПО), а також створення інструментів для використання їхнього соціального й трудового потенціалу в регіонах розміщення. З огляду на масштаб переміщень, викликаних війною, політика має бути орієнтована на довготривалі рішення, які сприятимуть сталому розвитку громад і реінтеграції постраждалих територій [20].

Ключовим напрямом є вирішення житлового питання ВПО шляхом розвитку соціального будівництва та відмови від практики компактного поселення у тимчасових модульних містечках. Такий підхід спрямований на запобігання сегрегації та формування середовища, що підтримує соціальну адаптацію. Доступ до якісного житла розглядається як базова умова для інтеграції ВПО в громади та зменшення ризиків соціальної ізоляції.

Важливим завданням є сприяння добровільним внутрішнім переміщенням до регіонів з більш сприятливою ситуацією на ринку праці та житла, зберігаючи при цьому принцип свободи вибору місця проживання. Державна політика має забезпечити умови, за яких рішення про переміщення ґрунтується на можливостях працевлаштування, доступності соціальних послуг та стабільності життя.

Особливе значення має підтримка професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації ВПО. Післявоєнне відновлення країни формує попит на фахівців у технічних, будівельних, соціальних та інших галузях, що зумовлює необхідність розширення програм перекваліфікації. Додатково варто забезпечити доступ до безкоштовних курсів іноземних мов і цифрових компетентностей, що підвищить конкурентоздатність ВПО на ринку праці. Підтримка підприємництва переселенців через механізми кредитування,

грантових програм та партнерства з міжнародними донорами сприятиме економічній активізації регіонів їхнього проживання.

Ще одним напрямом є залучення інвестицій для створення нових виробництв у регіонах розміщення ВПО. Стимулювання інвесторів до відкриття підприємств, орієнтованих на працевлаштування переселенців, може поєднуватися з програмами будівництва житла та подальшим частковим його фінансуванням за рахунок доходів працівників. Такий підхід створює замкнений цикл розвитку локальних економік, знижує навантаження на соціальну сферу та посилює економічну інтеграцію ВПО.

Державна політика також має забезпечити умови для добровільного повернення ВПО до місць попереднього проживання після деокупації та відновлення інфраструктури. Повернення переселенців сприятиме соціально-культурній реінтеграції звільнених територій, відновленню громади та формуванню середовища, зорієнтованого на відбудову. Водночас для тих осіб, які обирають залишитися в регіонах переселення, слід створити довгострокові можливості інтеграції – від доступу до ринку праці до участі в місцевому самоврядуванні та розвитку громад [20].

Ефективне використання трудового й інтелектуального потенціалу ВПО має стати одним із пріоритетів. Переселенці можуть стати ресурсом розвитку громад-приймачів, беручи участь у реалізації регіональних стратегій, місцевих ініціатив і програмах відбудови. Це стосується як працевлаштування, так і участі у виборчих процесах після нормалізації безпекової ситуації або в роботах відновлювального характеру.

Таким чином, удосконалення політики внутрішньодержавної міграції потребує інтегрованого підходу, який поєднує соціальну підтримку, економічні стимули, розвиток людського капіталу та механізми реінтеграції територій. Комплексність заходів дасть змогу не лише забезпечити гідні умови життя для ВПО, але й використати їхній потенціал для регіонального й загальнодержавного розвитку, посилюючи стійкість українського суспільства та економіки у післявоєнний період.

Удосконалення державної політики щодо міграції іноземців є важливим елементом формування ефективної міграційної системи України, здатної забезпечити поповнення людського потенціалу, підтримку економічного розвитку та відповідність європейським стандартам. В умовах післявоєнного відновлення зростає потреба в регульованому залученні іноземної робочої сили, удосконаленні механізмів інтеграції іммігрантів та підвищенні ефективності системи міжнародного захисту.

Одним із ключових напрямів є створення прозорих і гнучких процедур залучення іноземних працівників відповідно до потреб економіки. Необхідним є максимально можливе спрощення адміністративних процедур, зокрема запровадження єдиного дозволу на працевлаштування та проживання іноземця, що відповідатиме практиці ЄС. Важливо усунути надмірні обмеження щодо зміни роботодавця або посади, а також виключити випадки, коли іноземний працівник втрачає право на проживання через недоліки в діях роботодавця. Такі заходи сприятимуть підвищенню привабливості України як країни призначення для трудових мігрантів, водночас забезпечуючи захист прав місцевого населення та запобігаючи створенню соціальної напруги [20].

Наступним напрямом є формування ефективної системи інтеграції іноземців, які вже перебувають в Україні або повернуться після завершення війни. Міграційна політика має включати програми адаптації, що охоплюватимуть вивчення української мови, ознайомлення з культурними особливостями, сприяння у працевлаштуванні, створення умов для здійснення підприємницької діяльності та участі у суспільному житті. Це є важливою передумовою соціальної стабільності та використання потенціалу іноземців у процесах відбудови.

Особливу увагу слід приділити категорії іноземців, які виїхали з України через війну, але мали законні підстави для проживання. Для них доцільно поширити програми реінтеграції, що застосовуються до українських громадян, що повертаються, – передусім у частині доступу до соціальних послуг, працевлаштування та базових механізмів підтримки.

Важливим є удосконалення підходів до залучення іноземних студентів. Особи, які навчалися або успішно завершили навчання в українських закладах вищої освіти, мають розглядатися як перспективна група для довгострокового проживання та працевлаштування. Доцільним є скасування вимоги отримання спеціального дозволу на роботу для студентів і випускників, а також надання випускникам мінімум одного року легального перебування після завершення навчання для пошуку роботи. Така практика відповідає загальноєвропейським стандартам і сприятиме закріпленню в Україні іноземних фахівців, які вже інтегровані в освітнє середовище.

Окремої модернізації потребує система міжнародного захисту. Вона має бути приведена у відповідність до стандартів ЄС через удосконалення процедур розгляду заяв, підвищення якості перевірки критеріїв надання статусу, а також розвиток інструментів запобігання зловживанням процедурою притулку. Ефективність системи має забезпечуватися балансом між гуманітарними зобов'язаннями держави та необхідністю гарантування національної безпеки.

У контексті післявоєнного відновлення Україна має приділяти увагу й гармонізації міграційної політики з нормами ЄС. Імплементация принципів інтеграційної політики Союзу, таких як рівний доступ до послуг, важливість працевлаштування, міжкультурний діалог і повага до основних цінностей, дозволить забезпечити передбачуваність та стабільність для іммігрантів, а також сприятиме руху України в напрямі європейської інтеграції.

Таким чином, удосконалення політики щодо міграції іноземців має здійснюватися на основі системного підходу, що об'єднує модернізацію процедур залучення іноземної робочої сили, розвиток інтеграційних програм, стимулювання залишення в Україні іноземних студентів, зміцнення системи міжнародного захисту та узгодження національного законодавства з європейськими стандартами. Реалізація цих напрямів сприятиме формуванню збалансованої, відкритої й безпечної міграційної політики, здатної підтримати демографічну та економічну стабільність України в довгостроковій перспективі.

Висновки до 3 розділу

Проведене дослідження підтверджує, що сучасні міграційні виклики потребують комплексної та довгострокової політики, інтегрованої у загальну систему соціально-економічного розвитку держави. Сучасна міграційна ситуація в Україні формується поєднанням структурної трудової міграції та масштабної вимушеної мобільності, що вимагає системного управління, орієнтованого на збереження людських ресурсів та створення умов для їх повернення.

Аналіз практик країн ЄС засвідчив, що роль європейських держав у забезпеченні захисту українців після 2022 р. була визначальною. Механізм тимчасового захисту, доступ до ринків праці, соціальних послуг та освіти значно полегшили адаптацію і тимчасову інтеграцію українців за кордоном. Водночас спостерігається суттєва диференціація між країнами у підходах до підтримки мігрантів, що впливає на нерівномірність можливостей для професійної та соціальної реалізації українських громадян. Це формує ризику тривалого перебування значної частини населення за межами країни.

Питання повернення українських мігрантів визначено одним із ключових елементів стратегії відбудови та модернізації України. Міжнародний досвід доводить, що успішна рееміграція потребує комплексної системи стимулів – економічних, соціальних, інституційних та безпекових. Необхідними умовами є відновлення інфраструктури, розвиток ринку праці, формування сучасних робочих місць, підтримка підприємництва, а також запровадження програм реінтеграції для різних категорій мігрантів. Ефективність політики повернення значною мірою залежить від здатності держави забезпечити прогнозованість, прозорість і довіру до інституцій.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено комплексне дослідження теоретичних, аналітичних та практичних аспектів міжнародної міграції населення, зокрема особливостей участі України в глобальних та регіональних міграційних процесах і визначення стратегічних механізмів державного регулювання та повернення людського капіталу в умовах післявоєнного відновлення.

1. Глобальні тенденції міжнародної міграції у XXI столітті характеризуються стійким зростанням масштабів переміщення населення та посиленням географічної концентрації мігрантів у найбільш економічно розвинених регіонах світу. Кількість міжнародних мігрантів зростає з 173 млн. осіб у 2000 р. до 281 млн. у 2023 р., що становить приблизно 3,6 % світового населення. Найбільшими центрами тяжіння мігрантів залишаються Європа (87 млн. мігрантів), Азія (86 млн.) і Північна Америка (59 млн.), тоді як країни Перської затоки демонструють найвищу залежність від іноземної робочої сили (наприклад, ОАЕ – 88 % населення складають мігранти).

2. Важливою особливістю сучасної глобальної міграції є зростання масштабів вимушеного переміщення населення. У 2023 р. кількість людей, змушених залишити свої домівки через конфлікти, переслідування чи гуманітарні кризи, досягла понад 110 млн. осіб, з яких 36,4 млн. є біженцями та 62,5 млн. – внутрішньо переміщеними особами. Найбільші міграційні кризи пов'язані з Сирією (6,8 млн. біженців), Венесуелою (7,7 млн. осіб), Афганістаном, Суданом та Ефіопією.

3. Ще однією ключовою тенденцією є структурна трансформація міграційних потоків під впливом економічних, технологічних та демографічних процесів. Майже 48 % міжнародних мігрантів становлять жінки, а понад 25 % – молодь до 29 років, що відображає зростання ролі сімейної та висококваліфікованої мобільності. Обсяг глобальних грошових переказів у 2022 р. перевищив 830 млрд. дол. США, а найбільшими

реципієнтами стали Індія (111 млрд. дол.), Мексика (61 млрд. дол.) та Філіппіни (38 млрд. дол.). Паралельно відбувається зростання цифрової мобільності: кількість «digital nomads» у 2023 р. перевищила 35 млн. осіб, що демонструє появу нових форматів трудової міграції.

4. Україна протягом двох десятиліть була однією з найбільших країн-донорів трудових мігрантів у Європі. До 2022 р. за межами країни працювали від 2,5 до 3 млн. українців у середньому на рік, а загальна кількість довготривалих трудових мігрантів оцінювалася у 3,2 – 3,5 млн. осіб. Найбільш популярними напрямками залишалися Польща (понад 1 млн українських працівників у різні періоди), Чехія (250 – 300 тис.), Німеччина (200 – 250 тис.), Італія (150 – 200 тис.).

5. Після початку повномасштабної збройної агресії проти України у 2022 р. міграційні процеси набули безпрецедентного масштабу та змінили структуру української мобільності. За оцінками міжнародних організацій, до початку 2025 р. близько 6,9 млн. українців виїхали за кордон як вимушені мігранти, з яких понад 6,3 млн. перебувають у європейських країнах. Одночасно в Україні на кінець 2024 р. залишалось близько 3,7 млн. внутрішньо переміщених осіб.

6. Центральним інструментом підтримки українців у ЄС стала Директива про тимчасовий захист. Найбільше навантаження припадало на три країни: Німеччину (понад 1,17 млн. осіб), Польщу (близько 1 млн.) та Чехію (майже 395 тис.). Структура отримувачів тимчасового захисту демонструє значну гендерну та вікову асиметрію: близько 44 – 45 % становили жінки, понад 31 % – діти та неповнолітні, тоді як частка дорослих чоловіків становила лише 23 – 24 %.

7. Протягом 2023 – 2025 рр. темпи виїзду стабільно знижувалися. Приблизно 80 % усіх переміщень сталися у 2022 р., тоді як у 2023 р. – лише 13 %, у 2024 р. – близько 6 %, а у 2025 р. – менше 1 %. Водночас кількість зареєстрованих осіб під тимчасовим захистом у ЄС продовжувала коливатися через внутрішні переміщення між країнами та продовження дії

правового статусу. Улітку 2025 р. чисельність під захистом перевищила 4,34 млн. українців, причому приріст забезпечували насамперед Німеччина, Чехія та Румунія.

8. Внутрішня та зовнішня міграція спричинили зменшення чисельності постійного населення України. За період 2022 – 2023 рр. воно скоротилося до приблизно 29 – 31 млн. осіб, що ускладнює процеси економічного відновлення та демографічної стабілізації.

9. Фінансовий ефект міграції залишається двостороннім. З одного боку, грошові перекази українців у 2021 році сягнули 15 млрд. дол. США, а у 2022 – 2023 рр. – понад 12 млрд. дол., що суттєво підтримало платіжний баланс. З іншого боку, відтік робочої сили знижує внутрішній виробничий потенціал, породжує дефіцит кадрів, збільшує навантаження на соціальні системи та загрожує довгостроковим економічним втратам.

10. Сучасна міграційна політика України має базуватися на комплексному підході та поєднанні інструментів регулювання трудової, освітньої та вимушеної міграції. У роботі доведено, що повернення людського капіталу є ключовою умовою післявоєнної відбудови країни та її довгострокової конкурентоспроможності.

11. Аналіз практик Європейського Союзу показав значну підтримку українців після 2022 р. Країни ЄС забезпечили українцям доступ до широкого спектра послуг: від безоплатної медичної допомоги до інтеграційних курсів, мовної підготовки та соціальних виплат. У 2023 – 2025 рр. понад 700 тис. українців були працевлаштовані у Польщі, близько 190 тис. – у Німеччині, понад 100 тис. – у Чехії, що свідчить про дієвість політики інтеграції на ринок праці. Значні обсяги фінансової підтримки були спрямовані на забезпечення проживання, освіти та соціальної адаптації: у деяких країнах витрати на одного переміщеного українця становили від 3 до 7 тис. євро на рік. Однак різний рівень підтримки та інтеграційних можливостей формує нерівномірність економічної адаптації мігрантів і впливає на перспективи їх повернення.

12. У роботі визначено ключові напрями політики повернення людського капіталу:

- економічні стимули: створення нових робочих місць, грантові програми для бізнесу, податкові преференції, підтримка релокації підприємств;
- соціальні гарантії: доступне житло, розвиток освіти й медицини, підтримка сімей із дітьми;
- інституційні механізми: прозора робота органів влади, цифровізація державних послуг, спрощення процедур працевлаштування та відкриття бізнесу;
- програми реінтеграції: психологічна підтримка, курси перекваліфікації, програми повернення фахівців технічних та інженерних спеціальностей;
- безпекові умови: найважливіший чинник для ухвалення рішення про повернення.

13. Встановлено, що процес рееміграції буде тривалим та поетапним. Світовий досвід показує, що повертаються не всі: зазвичай від 40 до 60 % вимушених мігрантів. За базовими прогнозами, до України потенційно можуть повернутися 2,8 – 3,3 млн. громадян, однак це прямо залежить від темпів повоєнної відбудови та відновлення економіки.

Отже, Україна перебуває у ситуації, коли людський капітал стає стратегічним ресурсом і водночас критично вразливим активом. Ефективне державне регулювання, спрямоване на підтримку громадян за кордоном, стимулювання повернення, розвиток ринку праці та інституційне відновлення, визначатиме масштаби соціально-економічного поступу країни у повоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдулліна М. Ринок праці: тренди, які ми бачимо першими. URL: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2025/07/OLX_HRWS_02.07.pdf.
2. Андрле Я. Криза біженців у Україні: поточна ситуація. URL: <https://www.peopleinneed.net/the-ukrainian-refugee-crisis-current-situation-9539gr>.
3. Вишлінський Г., Михайлишина Д., Мироненко О., Самойлюк М., Левченко Є., Томіліна М. Українські біженці після трьох років за кордоном. Четверта хвиля дослідження. URL: https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/.
4. Грошові перекази. Офіційний сайт Національного Банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>.
5. Де в ЄС найбільше працевлаштованих українських біженців. Офіс міграційної політики. URL: <https://omrpa.org/de-v-yes-najbilshe-pratsevlashtovanyh-ukrayinskyh-bizhentsiv/>.
6. Доклад о миграции в мире 2024. Международная организация по миграции (МОМ). Женева. 414 с.
7. Доходи Державного бюджету. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic>.
8. Дроздов М. Є., Коренев А. О. Міграція: сутність та види. Трансформаційні процеси в умовах війни та післявоєнного періоду: збірник матеріалів Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 10 червня 2022 року). Чернігів: ГО «Науковоосвітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2022. С. 337 – 340.
9. Загальні коефіцієнти міграційного руху населення за типом місцевості по регіонах у 2019 році. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. Кількість мігрантів за віком, статтю та типом місцевості за всіма потоками. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. Кількість міждержавних мігрантів за країнами в'їзду (виїзду). URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

12. Країни Європи, які найбільше грошей витратили на українських біженців (інфографіка). Офіс міграційної політики. URL: <https://ompu.org/krayiny-yevropy-yaki-najbilshe-groshej-vytratyly-na-ukrayinskyh-bizhentsiv-infografika/>.

13. Михайлишина Д., Самойлюк М., Томіліна М., Мироненко О., Левченко Є. Українські біженці після трьох років за кордоном: скільки їх та хто повернеться? Четверта хвиля дослідження: Аналітична записка. Центр економічної стратегії. Міжнародний фонд відродження. 20 лютого 2025 р. https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/

14. Міграційна політика України: виклики та рішення у фокусі науки. URL: <https://ompu.org/migratsijna-polityka-ukrayiny-vyklyky-ta-rishennya-u-fokusi-nauky/>.

15. Міграційний рух населення за типом місцевості у 2002-2021 роках. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

16. Міграція трудових ресурсів: сутність, функції, причини, види. URL: https://pidru4niki.com/74074/politologiya/migratsiya_trudovih_resursiv_sutnist_funktsiyi_prichini_vidi.

17. Міжнародні економічні відносини: навчальний посібник / Н. О. Кушнір, О. І. Заяць. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2023. С. 199 – 201.

18. Містура Ф., Руле К. Визначальні фактори прямих іноземних інвестицій: чи мають значення законодавчі обмеження? Робочі документи ОЕСР з міжнародних інвестицій, 2019. № 2019/01, OECD Publishing, Париж. URL: <https://doi.org/10.1787/641507ce-en>.

19. Назарова Г., Остапчук В. Теоретико-концептуальні підходи до сутності міграції. Економіка та суспільство. 2025. Вип. 73. URL: <https://surl.lu/jpymvj>.

20. Обґрунтування основних напрямів удосконалення стратегії державної міграційної політики на період до 2035 року. Київ: Міжнародний фонд відродження, Офіс Міграційної Політики, Всеукраїнська асоціація компаній з міжнародного працевлаштування, 2025. 56 с.

21. Олійник Т. Г. Теоретичні основи поняття трудової міграції. Модернізація економіки: сучасні реалії, прогнозні сценарії та перспективи розвитку: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (28 квітня 2020 р., м. Херсон). Херсон, 2020. С. 189 – 193. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13512/1/39-Oleynik-2020.pdf>.

22. Перелік ключових показників ринку праці. Офіційний сайт <https://dcz.gov.ua/stat>.

23. Піковець А. Міграція як соціальне явище: сутність та причини виникнення. Інформаційне суспільство і Природа: вектори взаємовпливу: збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 21-22 листопада 2024 р.) / за заг. ред. Л. Калашнікової. Київ: Вид-во «Каравела», 2024. С. 293 – 295.

24. Повертатися чи залишатися? Як змінюються настрої українських мігрантів у ЄС. Gradus Research Company. Серпень 2025. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/return-or-stay-how-ukrainian-migrants-sentiments-in-the-eu-are-changing/>.

25. Понаїхали. Як Європа змінює правила для українців, що виїхали в пошуках безпеки. URL: <https://ompu.org/ponayihaly-yak-yevropa-zminuyue-pravyyla-dlya-ukrayintsiv-shho-vuyihaly-v-poshukah-bezpeky/>.

26. Про імміграцію: Закон України 7 червня 2001 року № 2491-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text>.

27. Проект номер G55608 Міграційна політика України: шляхи вдосконалення, 2024-2025. URL: <https://ompu.org/wp-content/uploads/2025/06/Obgruntuvannya-osnovnykh-napryamiv-udoskonalennya-Stratehiyi-derzhavnoyi-mihratsiynoyi-polityku-na-period-do-2035-roku.pdf>.

28. Регулювання міграції: прийом переміщених осіб з України. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migration-management/migration-management-welcoming-displaced-people-ukraine_uk.

29. Ринок праці. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators>.

30. Розроблення стратегічної соціально-економічної моделі ринку праці для молоді: Звіт про дослідження. Липень 2025 р. URL: <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2025-07/ipsos-fko-ukraine-youth-labor-market-strategy-framework.pdf>.

31. Українська економіка у 2024 році: спецвипуск Трекеру. URL: https://ces.org.ua/ukrainian_economy_in_2024/

32. Цимбал О. І. Аналіз стану та проблем ринку праці: наявна та прогнозована кількість людей за категоріями (регіони, професії, статус зайнятості тощо). Всеукраїнська асоціація компаній з міжнародного працевлаштування. URL: <https://ampua.org/analiz-stanu-ta-problem-rinku-praci-na/>.

33. Яценко Л. Тренди на ринку праці України в умовах війни. Національний інститут стратегічних досліджень. Центр економічних і соціальних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-10/az_trendi-rinok-praci_09102025.pdf.

34. European Migration Network. OECD. 2024. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/241/241.en.pdf>.

35. Forecasting refugee return to Ukraine amid ongoing war and uncertainty: policy brief. UNHCR. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/117421>.

36. GDP (constant 2015 US\$). Worldbank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD>.

37. GDP per capita (constant 2015 US\$). Worldbank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD>.

38. Global trends forced displacement in 2024. UNHCR. The UN Refugee Agency. 2025. 64 p.

39. Human Resource Development in Ukraine: State Instruments, Implementation Dynamics and Strategic Direction. URL: <https://media-eur.gwt.bdo.global/cmslibrary/Ukraine/media/bdo/Insight%20promos/Insights/Ne>

w%20from%20Agust%202023/Human-Resource-Development-in-Ukraine_2025_eng.pdf.

40. Im Fokus: Russland und Ukraine. URL: <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/ukraine.html>.

41. International Migrant Stock 2024. Key facts and figures. United Nations. New York, 2025. 24 p.

42. International Migration Outlook 2025: Report. OECD. 3 November 2025. URL: https://www.oecd.org/en/publications/international-migration-outlook-2025_ae26c893-en/full-report/recent-developments-in-migration-policy_e3826f20.html#chapter-d1e30957-75bb171ec8.

43. International Organisation for Migration. URL: <https://wmreducatorstoolkit.iom.int/module-1-what-is-migration-resources>.

44. Migration data portal. URL: https://www.migrationdataportal.org/international-data?i=stock_abs_&t=2024

45. Migration policy practice. Short articles to better connect migration research, policy and practice worldwide. Vol. XIV. Number 3, September 2025. IOM. 59 p.

46. OECD Economic Surveys: Ukraine 2025. Report. OECD. 6 May 2025. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-surveys-ukraine-2025_940cee85-en/full-report/fostering-macroeconomic-stability-and-a-sustainable-recovery_24ed81a1.html#section-d1e4911-59e0a98a8c.

47. Population Pyramids of the World from 1950 to 2100. URL: <https://www.populationpyramid.net/ukraine/2023/>.

48. Population, total. Worldbank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?end=2024&start=2024&view=bar/>

49. Three Years On – Ukrainians in Poland after Russia’s 2022 Invasion. URL: <https://cenea.org.pl/2025/02/20/three-years-on-ukrainians-in-poland-after-russias-2022-invasion/>.

50. Ukraine internal displacement report. General population survey. Round 19. January 2025. IOM. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/iom-ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-19-january-2025>.

51. Ukraine Labour Market Profile – 2025/2026.
ULANDSSEKRETARIATET – DTDA DANISH TRADE UNION
DEVELOPMENT AGENCY.URL: <https://www.ulandssekretariatet.dk/wp-content/uploads/2025/01/Ukraine-LMP-2025-final.pdf>.

52. Ukraine internal displacement report. General population survey. Round 19. January 2025. IOM. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/iom-ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-19-january-2025>.